

Çığlık!

İkinci sayımızı mayısın baharıyla, gül mevsimiyle buluşturuyoruz. Kara kışın, zemherinin derinliklerinde saklı, uyur görünen ama her daim devinip duran bir 'imkândır' bahar... Doğanın milyonlarca yıllık meşakkatli yolculuğundan geçip gelen bu 'imkân'ın hikâyesi, en umutsuz, en karanlık zamanlarda insanın döne döne hatırlaması gereken bir 'ders' gibidir. İnsanın hikâyesi de çok farklı değildir çünkü; onu kuşatıp zorlayan ne kadar 'kötülük' varsa, onlardan kurtuluşun imkânlarını da bizzat içinde barındırır.

Elindeki erbanesiyle 'delice' dans eden Derwêş'in çığlığı da içinde boy verdiği kör karanlıktan kurtuluşa çağırır! O çığlığın, daha İÖ 2200'lerde kuşandığı kılıçla 'gerçek ya da hayali' tüm 'düşmanlarını' kesip duran 'ilk imparator' Naram Sin'den günümüzdeki vârislerine kadar, savaşın ve yalanın diliyle konuşan tüm muktedirlere anlatacağı şeyler vardır!

Yine, 1900'lerin başında savruldukları İstanbul'da, bellerinde ve omuzlarında taşıdıkları yüklerle tutunmaya çalışan Kürt hamalları anlatan Pîremêrd'in dizeleri de Derwêş'in çığlığıyla birlikte aynı ezilenler dünyasına işaret eder:

“...
Karanlık, pek karanlıktı,
milletin bir karanlık gecesiydi
Hele Kürtler, o dilsiz hamallar
bilgisizlikle bitkindi.
O mertçe boy-boslar
ağır yüklerle incinmişti
Kıvancımız yüksek göğüs,
omuzlar yoksullukla alçalmıştı.”

Qîrîn!

Em hejmara xwe yê duyem digihînin bihara gulanê, demsala gulan. Bihar 'îmkan'ek e ku di kûrahiya kezeba zivistanê de, di kûrahiya zemheriyê de veşartî, razayî dixuye lê timî dilive... Xweza xwedî rêyeke dûdirêj û dijwar e. Çîroka vê 'îmkan'ê ya ku di vê rêyê re buhuriye û hatiye weke dersek e ku divê meriv her vegere, lê binêre û wê bibîr bîne. Çîroka insanan jî ji vê pîrr dîr nîne çimkî; çî 'xirabî'yên ku insanan dorpeç bikin û zor bidine wan, her wiha îmkanên rizgariyê jî di xwe de dihewînin.

Qîrîna Derwêşê ku erbane di dest de û direqîse jî banga rizgariya ji tariya k udi nav de ye, dike! Naram Sinê 'împaratorê ewil' b.z. di salên 2200an de bi şûrê xwe 'çi rast, çi xeyalî' hemû 'dijminên xwe serjê dikir. Îro warisên wî jî hene. Ji bo wî ta bo warisên wî yê îroyîn, bo hemû desthilatdarên ku bi zimanê şer û derewîn dipeyivin, şend gotinên wê qîrînê hene!

Dîsa, Pîremêrd bi hin ristên xwe qala hemalên Kurd ên ku di destpêka salên 1900î de bi ber bayê Stenbolê ketine û dil kirine ku bi barên li ser piştê xwe û milên xwe li ser piyan bimînin, dike. Ew rist, tevî qîrîna Derwêşê heman malbata bindestan îşaret dikan.

Yıl: 1 - Sayı: 2 - Mayıs-Haziran 2018
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına
Sahibi ve Yazışmaları Müdürü: Cemal Çoban

Sal: 1 - Hejmar: 2 - Gulan-Püşper 2018
Kovara Du Mehi ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.
Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban

Adres (Navnîşan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nûneriya Diyarbekir):

Reşo Ronahî

İletişim: 0541 514 54 97

Yayın Türü: Yerel Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 50 ₺ - 12 sayı: 100 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com
Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 3 Mehmet Sari **Roj roja me ye**
- 4 Rohat Alakom **İstanbul'daki Kürt hamallar**
- 11 Ehmed Ronîar **Qîrîna Derwêş! • Dervîş'in çığlıği!**
- 13 Fîrat Cewerî **Ez dinivîsim loma ez heme**
- 15 Dûrzan Cîrano **Pepûk**
- 17 Mehmet Bayrak **Kerkük**
- 20 Weysel Tirpan **Ecac**
- 21 Nevzat Onaran **Zorla göçün yüz yılı - 2**
- 27 Mîna Acer **Di dilê her qîzê de**
- 28 Şikoyê Hesên **Zimanê Kurdî**
- 43 Ömer Leventoğlu **Hakikatin sineması, gerçeğin Kürdü**
- 47 Melayê Cizîrî **Dîlberê îro seher avête min du dox**
- 48 Tobias Roth **Gula Ba**
- 49 Zeyneb Yaş **Wesiyeta Cemilê Horo û daxwaziya Afirînê**
- 52 Omer Dilsoz **Çîroka 'Teyrê Hesinî û Zarokê Çavasîman'**
- 54 Okay Deprem **Çarlıktan Sovyetlere Kürtler... - 1**
- 59 Faik Bulut: **'Horasan'dan geliyoruz' efsanesi**
- 63 Müge Tuzcuoğlu **Türklük performansının arkeolojisi!**
- 65 Friedrich Engels **Marxê Nemir**
- 67 Erdal Sîpan **Feraseta tenduristiyê ya berovajîkirî**
- 69 Necmiye Alpay: **Osmanlıca tartışması üzerine...**
- 72 Barış Avşar **İlk imparatorun laneti...**
- 74 Mîna Acer **Best û helbest • Arjen Arî**
- 76 Tarihte o gün • **Di dîrokê de we rojê**
- 78 Emerîkê Sidîqayê: **Êdî edebiyat ê bo min bibe kar û bar**

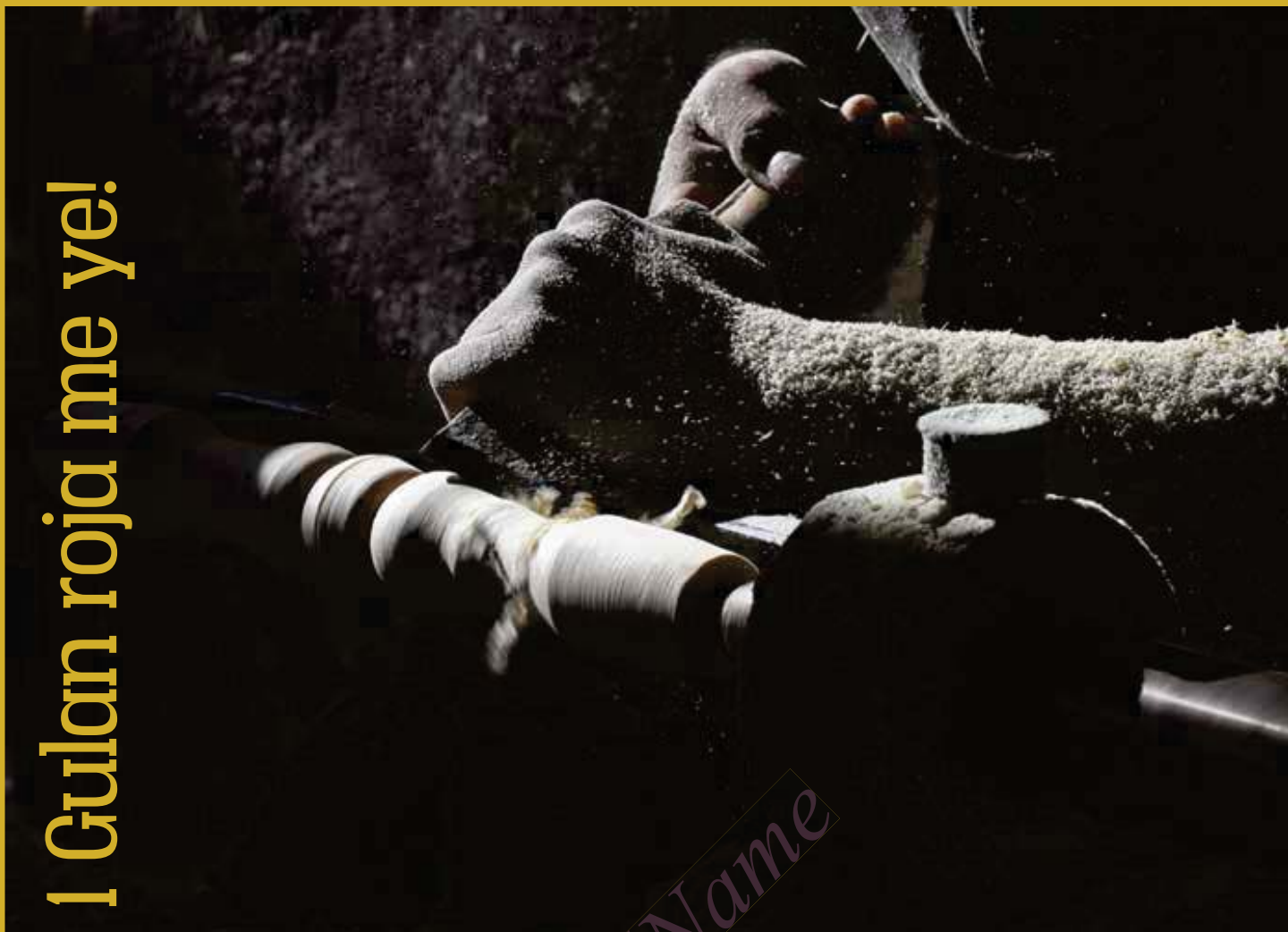
DOSYA

29-42 **Kürt basınının 120 yıllık imtihanı**

Vecdi Erbay • Nurcan Baysal • Seîd Verroj • Abdurrahman Gök

Kapak Fotoğrafi: **Fewzî Bilge, Derwêş**

1 Gulan roja me ye!

Fotoğraf: Burhan Çelik

Îroj, roj roja me ye
Roja yên çedikin, yên diafirînin
Roja yên hildiberînin birçî dimînin
Û roja yên li hember tariyê serî radikin
Wek mizdana gulekê
Destê wan li ser dilê jiyanê
Dema ku gulana tê
Berê xwe didin zerya rojê
Ji çar aliyên cîhanê
Zer û reş, sor û spî
Bi rêzên reng bi reng
Mezin dibin pêl bi pêl
Kedkarên çar alî û heft demsalan

Mehmet Sari

Wergera ji tirkî: Dawud Rêbiwar

► İstanbul'daki Kürt hamallar

ROHAT ALAKOM

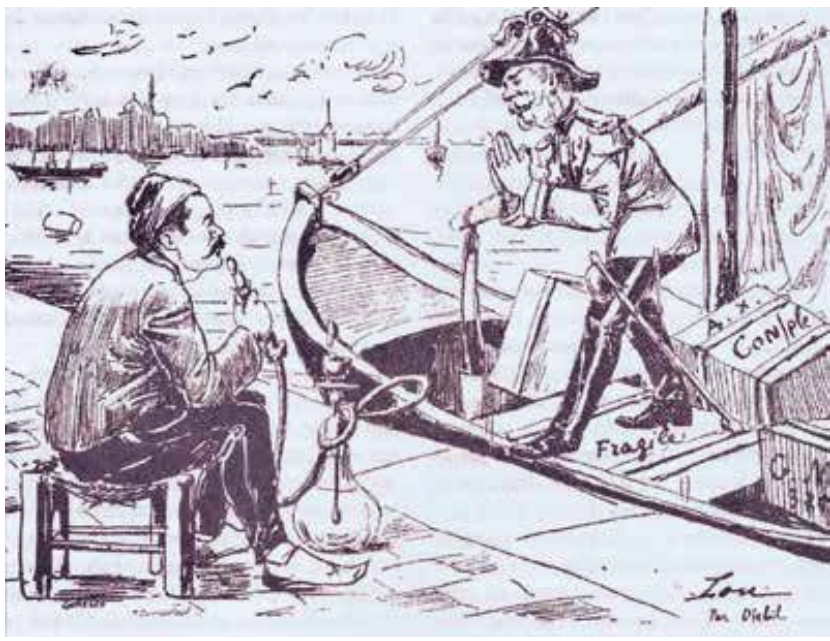

Strassen-Café inKonstantinopel. Kurdische Hammals, Lasträger. Mann mit Stock in alttürkischer Tracht und rechts vorn Arnaute (Albanese). Sie rauchen die Wasserpfeife, Nargileh

► İstanbul'da bir sokak kahvehanesi. Kürt hamalları. Eski Türk kostümü giymiş eli değnekli adam ve sağ ön tarafta bulunan ise Arnavut. Nargile içiyorlar. (Dr. Walter Philipp Schulz, Die Welt des İslam, 1917)

Kürt hamalların İstanbul'a kesin olarak ne zaman geldiklerini bilemiyoruz. Ama 18. yüzyılda İstanbul'da Kürt hamalların bulunduğu değişik kaynaklarda yer almaktadır. İstan-

bul'a ilk kez toplu olarak ayak basan Kürtler, hamallardır diyebiliriz. Yeniçeri Ocağı'na birçok Kürt hamalı kayıtlıdır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla Kürt hamalları önemli ölçüde

► 1908'de Avusturya mallarına karşı konulan boykotun öncülüğünü yapan Kürt Ali adlı hamalın bir karikatürü... (Kebikeç, nr 5/1997)

işlerini yitirir ve uzun yıllar etkisiz kalırlar.¹ Kürt hamalların yerini Ermeni hamalları doldurur: "Bütün Türk ve Kürt hamalları loncalardan ihraç edildi ve bir bölümü bir daha İstanbul'a dönmemek üzere gemilerle derhal Asya'ya taşındı."² Bu görüşe katılmayanlar da var: "Türk ve Kürt hamalların başkentten tamamen tasfiye edildiği doğru olmasa gerek; fakat Yeniçerilerle ve Bektaşilerle olan yakın ilişkilerinden dolayı ellerinde tuttıkları işlerini kaybetmiş oldukları açıkça anlaşılıyor."³

Bir kesim Ermeni devrimcisinin 26 Ağustos 1896 tarihinde Galata'da bulunan Osmanlı Bankası'na saldır-

masıyla başlayan olaylar çok kanlı geçer. Binlerce Ermeni, özellikle birçok Ermeni hamalı öldürülür. Ölen veya işlerini bırakıp kaçan Ermeni hamallarının yerine ise tekrar Kürt hamallar geçer. 1826 yılında hamallık mesleğindeki hakimiyeti yitiren Kürt hamallar, böylece 70 yıl sonra 1896 yılında tekrar bu mesleğe hakim olurlar.⁴

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında giderek artan Kürt hamalların sayısı konusunda kesin bir rakam vermek güçtür. Bu durum, İstanbul'da o dönemlerde yaşamakta olan Kürt nüfusun belirsizliğinden kaynaklanıyor.

Bu konuda çok değişik görüşler vardır. 1918 yılında Kürt hamalların ele alındığı bir yazıda, sayılarının "beş-on

bin kişi" olduğu kabul edilir.⁵ Başka bir kaynak, çoğunluğunu hamalların oluşturduğu İstanbul'daki Kürtlerin Unkapanı civarında yaşadıklarını ve sayılarının on bin civarında olduğunu belirtir.⁶ 1900'lerin başında Kürt hamallar arasında katılıp onların sorunlarıyla ilgilenen Kürt din adamlarından Said Nursi (Said-i Kürdi) ise bir yerde 20 bin, başka bir yerde 40 bin rakamını verir.⁷ İstanbul'daki Kürtlerin büyük kesimini hamallar oluşturduğundan, Said Nursi, büyük bir olasılıkla hamallardan ziyade İstanbul'da yaşayan tüm Kürtlerin sayısını dile getirmiş olmalıdır.

5 İstanbul'da Kürd İşçileri, *Jin*, nr 25, 1918-1919. Arap harflerinden Latin harflerine çeviren: M. Emin Bozarlan, Uppsala, 1988.

6 Metin Toker, Şeyh Said ve İsyanı, 1966, s.59.

7 Bediüzzaman Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi - İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi*, 1992, s.10

1 Donald Quataert, Osmanlı İmparatorluğunda İşgücü Politikası ve Siyaset: Hamallar ve Bâbîâli 1826-1896, *Tarih ve Toplum*, nr 33/1986

2 *Tarih ve Toplum*, nr 33/1986.

3 *Tarih ve Toplum*, nr 33/1986.

4 Rohat Alakom, İstanbul'daki Kürt Hamal Topluluğu, *Kebikeç*, nr 5/1997, s.167-181.

Osmanischer Kaffeewirt und kurdischer Lastträger (Hammal), baumstarke Kerls, die von Brot, Ziegenkäse und Obst, im Winter Knoblauch und Öl, leben.

► Osmanlı kahvehane sahibi ve Kürt hamalı. Ekmek, keçi peyniri ve meyve, kış ayları ise; sarımsak ve zeytinyağı ile beslenen ağaç gövdesi kütük gibi güçlü insanlar (Dr. Walter Philipp Schulz, Die Welt des Islam, 1917)

'O dilsiz hamallar bilgisizlikle bitkindi'

1908 yılında Avusturya'nın bazı Osmanlı topraklarını, Bosna-Hersek'i ilhak etmesi sonucunda İstanbul'da Avusturya mallarına karşı bir boykot eylemi başlar. İttihatçılarca ortaya konulan bu eylemi İstanbul'da bulunan Kürt hamallar yığınsal olarak destekler. Avusturya malları gümrüklerde kalır, taşınması hamallar tarafından durdurulur. Dükkânlarda satılan Avusturya malları boykot edilir. Kürt hamalların başını Kürt Ali adında bir hamal çekmektedir. Kürt Ali'nin tutumu ve hamalların direnişi o zamanlar Avrupa medyası-

na yansır, hatta bir Avusturya gazetesi Kürt Ali ile görüşme yapar.¹ Galata hamallarının başını çeken Kürt Ali: "okuma-yazması olmayan, kısa boylu, sağlam vücutlu, köse bir Kürt" olarak tanıtılır.² Avusturya mallarına yönelik olarak hamalların başlattığı boykot 27 Şubat 1909 tarihinde son bulur ve Avusturya malları tekrar hamallar tarafından taşınmaya başlanır. Bu arada Kürt Ali'nin hamallardan topladığı parayı kendi hesabına geçirdiği öne sürülür:

1 Ein Besuch beim Boykotsundikat, Neue Freie Presse, 24/1 1909.

2 Donald Quataert, Social Disintegration and Populer Resistance in the Ottoman Empire 1881-1908, 1983, s.130.

"Hamalların lideri Kürt Ali'nin başı bu sıralarda yolsuzluklarla derde girmişti. Gazetelere verilen ilanlarda Kürt Ali, hamal esnafı üyeleri tarafından suçlanmaktaydı. Buna göre; Kürt Ali hamal esnafının boykota gösterdiği gayrete ödül olarak, hamal esnafı adına para toplamaktaydı. Ancak, loncanın yapmış olduğu araştırmada, hamal esnafının bu olaydan haberdar olmadığı anlaşılması, hamal esnafı lonca odasına kayıtlı üç ustabaşının, Kürt Ali'yi kendi şahsi çıkarını düşünmekle suçlamasına neden olmuştu".³

3 Mehmet Emin Elmacı, 1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri, Kebikeç, nr 5/1997.

Kürt hamalları yatıştırmak için çaba harcayanlardan birisi de yine Said Nursi'dir. Kürt hamalların yoğun olarak buldukları yöreleri "umum yerleri ve kahvehaneleri" dolaşan Said Nursi, onları uyanık olmaya çağırır. Kürt hamallara seslenirken, Ermeniler için, "...dost olup, el ele vereceğiz" biçiminde önemli bir uyarıda bulunur. Bu sözlerle, büyük bir olasılıkla, 1896'daki kanlı olayların kötü sonuçlarını ve Kürt-Ermeni hamalları arasında yaşanan gerginlikleri hatırlatmak istemiş olan Said Nursi, babasının da hamal olduğunu söyler.¹ İstanbul'daki Kürt aydın tabakası, hamalların bu eylemini destekler. 1908 yılında İstanbul'da çıkan Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi'nin ikinci sayısında yer alan bir haber: "Avusturya mallarına karşı açılan ekonomik savaşın en büyük hizmetçileri olan hamiyetli hamallarımızın gerçekleşen direngenliklerini takdir etmek için, Dolmabahçe yöresinde ikamet eden bazı halk özgürlükçüleri tarafından toplanan 1059 kuruşla bir saat satın alınarak, İstanbul gümrüğü hamallarının onbaşı Ali Ağa'ya armağan edilmiştir".²

Yine, Kürt hamalların içinde buldukları zor durum, İstanbul'da yaşayan Kürt şairlerinden Süleymaniyeli M.

Tevfik'in (Pîremêrd) bir şiirine de yansır:

Kucaklaşma

...

**Karanlık, pek karanlıktı,
milletin bir karanlık gecesiydi**

**Hele Kürtler, o dilsiz hamallar
bilgisizlikle bitkendi.**

**O mertçe boy-boslar
ağır yüklerle incinmişti**

**Kıvancımız yüksek göğüs,
omuzlar yoksullukla alçalmıştı.**³

'Kürdistan'ın iyi bir tohumu'

Kürt hamallara ilişkin olarak literatürde geçen *hamalbaş*, *hamal kahyası*, *hamal reisi*, *hamal tahsildarı*, *hamal loncaları* gibi örgütsel bazı ifadeler rastlıyoruz. İstanbul'daki Kürt hamal örgütlenmesi konusunda elimizdeki teknik bilgiler ve veriler ne yazık ki son derece sınırlıdır. Ama bu ifadeler bile, Kürt hamalların kendi aralarında resmî, yarı-resmî veya resmi-olmayan geleneksel bazı örgütlenmelere giriştiğini gösterir. Özellikle 1918 yılından sonra Kürt hamalları birbirlerine daha fazla kenetlenir, aralarında bazı küme bağları oluşmaya başlar ve etnik kimlikleri daha güçlenir.

İstanbul'da örgütlenen Kürt aydınları ve yurtseverleri, Kürt hamalların içinde buldukları kötü koşulları geç de olsa dile getirerek onlarla dayanışma içine girmişlerdir.

20. Yüzyıl başlarında kurulan *Kürdistan Teali Cemiyeti*, *Bedirxani Ailesi Derneği* ve Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti gibi örgütlerin bu konuda bazı çabaları olur. 1918'de İstanbul'da kurulan *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nin yarı-resmî organı olan *Jîn* (Yaşam) ve başka yayın organlarında bu konuda bazı yazılar yayımlanır. *Jîn* dergisinin 24. sayısında *Görev Sınırları-Haddi Aşma* başlıklı imzasız yazıda, Sirkeci iskelesinde çalışmakta olan hamalların durumu ele alınmakta ve Kürt hamallarını sömüren ve ezen güçlere karşı çıkılmaktadır:

"...İstanbul'da yıllardan beri oluşmuş ve bugün var olan bir Kürt kolonisi vardır. Bu koloniyi, başkalarının "hamal" adını verdikleri pek büyük bir sayıdaki Kürd işçileri oluşturur. Bu adamcağızlar, Kürdistan'ın değişik yerlerinden hem kendi, hem de ailelerinin rızıklarını kazanmaya gelmiş, burada en namuslu bir biçimde, hakkıyla alınteriyle sabah-tan akşama kadar yorulan, didinen, yıpranan zavallılardır. Her ülkede benzerleri olduğu gibi, bunların da hükümetçe onaylanmış bir lonca kurulu vardır. Kendilerine ilişkin konuları, özel uğraşları dolayısıyla aralarında baş gösteren anlaşmazlıkları ve diğer işleri bu lonca kurulu çözüp sonuca bağlar. Hükümet de belediye aracılığıyla bu kurulu ve işçilerin hareketlerini kontrol eder. Demek ki işçilerle ilgili işler, iyi-kötü ne şekilde olursa olsun bir örgüte, resmi bir başa bağlıdır. Buna dışardan bir kişinin ya da bir

1 Bediüzzaman Said Nursi, *Divan-ı Harbi Örfi*, s.18.

2 *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, Kürdçe-Türkçe Dergi 1908-1909. Arap Harflerinden Latin harflerine çeviren: Mehmed Emin Bozarslan, 1998.

3 *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, Kürdçe-Türkçe Dergi 1908-1909. Arap harflerinden Latin harflerine çeviren: Mehmed Emin Bozarslan, Uppsala, 1998, s.167.

gücün el uzatması, haddini bilmezlik ve kendini bilmezlik deyimleriyle dahi açıklanmayacak kadar çirkin ve kapkara bir davranıştır."¹

Yazıda *Alemdar* gazetesi başyazarı Refi Cevad Bey ve gazetenin yazı-işleri müdürü Ahmed Kadri Efendi'nin Sirkeci'deki Kürt hamalların yanına giderek, istedikleri birisinin lonca başkanı olması konusunda onlara baskı yaptıkları öne sürülmektedir. Derginin 25. sayısında da bu kez İstanbul'da Kürt işçileri adlı başka bir yazı yayınlanır. Kürt işçileri ve bu arada Kürt hamalların ağır yaşam koşullarına dikkat çekilmekte ve Kürtlerin bu insanlara yardımcı olması istenir: "... Özet olarak, demek istiyoruz ki Kürt işçileriyle bizler uğraşalım ki yabancılar parmağını sokmasın." Bu işçiler, aynı

1 Görev Sınırları - Haddi Aşma, *Jîn*, nr 24/1919.

yazıda "...Gelecekteki Kürdistan'ın iyi bir tohumu" olarak tanıtılır.² 1920 yılında kurulan *Bedirxani Ailesi Derneği*'nin yapılan altıncı toplantısında Kürt hamalların uğradığı bir haksızlık konusu ele alınır ve gerekli önlemler görüşülür. Alınan kararların dördüncüsü bu konuya ilişkindir:

"*Hasır İskeleye hamalları tarafından Salih Reis'e pay vermediklerinden-bu pay yasaya aykırıdır- Eminönü Merkez Memuru ve Tahtakale Komiser yardımcısının adı geçenlere baskı yaptıkları konusunda yapılan başvuru konuşulduktan sonra, Abdurrahman ve Celadet Ali Beyler'in Polis Müdürlüğü'ne başvurarak adı geçen memurların yasadışı müdahalelerinin önlenmesi girişiminde bulunmaları kararlaştırıldı.*"³

2 İstanbul'da Kürt İşçileri, *Jîn*, nr 25/1919.

3 Malmisanij, *Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Aile Tutanakları*, 1994, s.27.

Burada sözü edilen *Celadet Ali Bey* daha sonraları Kürt dili konusunda yaptığı çalışmalarıyla tanınan *Celadet Bedirxan*'dir.

İstanbul'da kurulan *Kürd Tamimi-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti*'nin çalışma programında yer alan bir maddede, Kürt işçileri arasında bazı kooperatiflerin kurulması gereği üzerinde duruluyor.⁴ İstanbul'da 1914 yılında yayımlanan Kürtçe bir periyodikte Harputlu H. B. imzasıyla İstanbul'daki Kürt hamalların sağlık koşullarına değinilir:

"...İstanbul'da büyük bir yekün teşkil eden Kürt amaele ve hamallarının yaşam koşulları gerekli sağlık şartlarından uzak ve esefgiz bir görünüm sergiliyor. Bütün Kürt kardeşlerimin, özellikle zenginlerimizin bu toplumsal yaranın tedavisine koşmayı büyük bir vazife suretinde anlamalarını

4 Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti Bildirisi, *Jîn*, nr 10.

Zaro Ağa: Üç asrın havasını solumuş bir efsane!

İstanbul'daki Kürt hamal topluluğunun en karizmatik kişisi, hiç kuşkusuz ki uzun yıllar Kürt hamalların başını çekmiş olan efsanevi Bitlisli Zaro Ağa'dır. 18. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'a gelen ilk Kürt hamallardan birisi olan Zaro Ağa'nın ünü, kendi döneminde dünyanın en yaşlı insanı olarak tanınmasından kaynaklanır. Zaro Ağa'yı ilk kez 1913 yılında keşf eden kişilerden biri Kürt aydını Abdullah Cevdet'dir.¹ 18. 19. ve 20. yüzyılların yani üç değişik asrın havasını teneffüs etmiş olan Zaro Ağa, dünya basını tarafından günümüzün modern Methusalemi olarak kabul edilmiştir.²

1 Abdullah Cevdet'in 138 Yaşındaki Kürt Hamalla, Zaro Ağa'yla Yaptığı Röportaj, *Vesta*, nr 2/2004. Osmanlıca'dan çeviren: Alişan Akpınar.

2 Rohat Alakom, *Zaro Ağa*, Avesta, 2009. Mevlüt Çelebi, *Dünyanın En Uzun Yaşayan Adamı: Zaro Ağa*, Libra, 2010.

temenni ediyorum. Bunun için kendi fikrime göre:

1- Bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu kahve köşelerinden Kürtleri kurtarmak için hanlar, apartmanlar inşa etmek;

2- Bu hanlarda ayda iki defa iki doktor tarafından bütün hamal ve amelerin muayenesi ve bir doktor tarafından haftada iki kez hasta olanların muayenesi;

3- Handa bütün ameleye gece dersleri okutularak bu suretle de manevi ihtiyaçlarının giderilmesi.

Hiç olmazsa şimdilik yukarıda sözü edilen bir hanın Top-hane, Beşiktaş gibi hamal ve amesi çok olan mahallelerde inşasına gidilirse kanımca Kürtlüğe son derece büyük bir hizmet edilmiş olur.¹

Aydınlarla ilişki ve Seyit Abdülkadir

İstanbul'daki Kürt milliyetçileri ve aydınları geç de olsa İstanbul'da çalışan Kürt işçi kitlesi ve hamalların önemli bir güç olduğunu kavrarlar. Sürekli aşağılanan, kötü koşullar içinde yaşam kavgası veren ve her türlü haksızlığa uğrayan hamalların, ulusal saflara kazandırılması ancak problemin ciddi boyutlar kazandığı ve patlama noktasına geldiği bir sırada, yani 1908 yılında II. Meşrutiyet'ten sonra anlaşılmaya başlar.

1 Harputlu H. B. İstanbul'daki Kürt Hammallarının ve Amelelerin Sağlık Şartları, *Hetav-i Kurd*, nr 4-5/1914. Osmanlıcadan çeviren: Halis Çanakçı. Bak. Serbesti, sayı:4, 1999.

Uzun yıllar Kürt hamalların dert babası olan ve onlara yol gösteren, başka bir anlatımla onların "fahri başkanı" olan Seyid Abdülkadir'in İstanbul'da tutuklanıp 1925 yılında Diyarbakır'da idam edilmesi, İstanbul'daki Kürt hamal topluluğuna indirilen darbelerin belki de en ağırlarından biridir.

Kürt işçileri arasına katılmak, onlar arasında propaganda yapmak ve özellikle Kürt öğrencileri ve hamalları arasında daha sıkı bağların kurulması görüşü zamanla önem kazanır. İlk kontaklar oluşur.²

Kürt hamalların, İstanbul'da gelişmekte olan Kürt milliyetçiliği ve aydın hareketiyle ilişkisini sağlayan Seyid Abdülkadir'dir. 1908 yılında sürgünden İstanbul'a döndüğünde hamallar kendisine sevgi gösterisinde bulunur.³ Seyid Abdülkadir'in Kürt hamalları tarafından sevilip, sayılan bir kişi olduğu çoğu kaynaklarda ele alınmaktadır. Kadri Cemil Paşa ve Nuri Dersimi'nin bu konuda açıklamaları bulunur: "Seyid Abdülkadir efendi İstanbul'da bulunan Kürt topluluğunun temsilcisi, sembolü bir şahsiyetti. Kürt amelelerin her işleri, sıkıntıları onun şahsiyetinin müdahalesiyle halledilirdi. İstanbul'da Kürt öğrencilerinin, Hêvi Cemiyeti'ne Kürt işçileri-

2 Nuri Dersimi, *Hatıratım*, 1992, s.42.

3 İsmail Göldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, 1991, s.18.

nin maddeten yardımını O'nun aracılığı ile yapıyordu."⁴

Kürt liderlerin hamallarla ilişkisi, önce geleneksel saygı ve sevgi temelinde gelişir. İlişkiler çağdaş anlamdaki örgütlenmelerden uzaktı. Hamalların ulusal harekete kazandırılması konusunda ilk ciddi çaba, 1918 yılında *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nin kurulmasıyla başlar. Bu yeni dönemde geleneksel ilişkiler yavaş yavaş terk edilir, derneksel ve modern ilişkiler hakim olmaya başlar. Dernek başkanı Seyid Abdülkadir vasıtasıyla Kürt işçi ve hamallardan edinilen maddi gelirin büyük bir kesimi, örgüt harcamalarına ayrılır.⁵

1900'lerin başında İstanbul'da hareketlenmeye başlayan Kürt milliyetçileri ve yurtseverleri, sonunda Kürt hamalların içinde buldukları çileleri kavramaya başlarlar. Hamalların tümüne ulaşma fırsatı bulamayan Kürt milliyetçileri, 1925 yılında patlak veren Şeyh Said İsyanı sonucunda İstanbul'dan tümüyle ayrılmak zorunda kalınca, hamallar eskiden olduğu gibi yine kendi alın yazılarıyla başbaşa bırakılırlar. Uzun yıllar Kürt hamalların dert babası olan ve onlara yol gösteren, başka bir anlatımla onların "fahri başkanı" olan Seyid Abdülkadir'in İstanbul'da tutuklanıp 1925 yılında Diyarbakır'da idam edilmesi, İstanbul'daki Kürt hamal topluluğuna indirilen darbelerin belki de en ağırlarından birisidir diyebiliriz. 🌹

4 Kadri Cemil Paşa, *Doza Kürdistan (Kürdistan Davası)*, 1991, s.97.

5 Kadri Cemil Paşa, *Doza Kürdistan*, s.42.

► Qîrîna Derwêş!

EHMED RONÎAR

Gava Orpheûs li lîrê dida sirûştê guhê xwe mit dikir û lê guhdarî dikir. Bi wî dengê yezdanî xemgîn dibû. Orpheûs bi dengê lîra xwe heta Hadesê dilpola jî qanix kiribû. Di wêneyê 'Derwêş' ê Fewzî Bîlge de figurê ku li erbaneyê dide mirov dikare bide ber lîra Orpheûs. Di mîta Orpheûs a yewnanan de bê çî qasî lîr bandoreka tund li hemû sirûştê dike, ev wêne bandorê li derdorê û jê wêdetir jî bêhtir li xwe dike. Mirov eşkeretir bike, dikare bêje di wêne de muzîkjen guhdarvanê xwe ye.

Di wêne de temaşevan ne tenê li dîmenek, jê wêdetir li zemanek dirêj dinêre. Ev zeman, tev di yek çargoşeya dîmenek de hatiye şayese-kirin. Ji loma berî her tiştî mirov dikare bêje ev dîmen, di hişê mirov de weke filmek zindî dibe. Ji loma ji peyva dîtinê (ku ji bo demek hîn kintir tê bikaranîn) zêdetir em ji bo dîtina wêne peyva temaşekirinê bikar tînin. Ev jî vê fikra min a 'wêne ji dîmenekê pir wêdetir e' piştrast dike. Gelek carî mirov dibîne ku sirûştta ku di wêne de tê bikaranîn mijara wêne dîtîsîne. Ji bo vê ger mirov mînakek bide dikare bêje bi balerînên De-gas re sirûşt jî dans dike, an jî di qêrîna Munch de sirûşt jî diqîre. Lê di vî wêneyî de sirûşt bêdeng e. Ji muzîkê

re bûye sahne û roj tenê ji bo vê sahneyê ronî bike li wir rawestiyaye.

Di vê çarçoveyê de, ger mirov qala senfoniya 9. a Beethoven bike, wê bibîne ku muzîka wî di sînorê bêdengî û pirdengiyê de diçe û tê. Heman ritim, yanî bêdengî û pirdengiyê her derê wêne jî zeft kiriye û ew jî li heman sînoran digere. Sirûşt dengê bêdengiyê, figurê ku li erbaneyê dixê jî weke dengê pirdengiyê, yanî dengê qarînê ye. Ji ber vê jî bi hêsanî mirov dikare bêje rîtmên dijberî hev di nava xwe de dihundirîne.

Fîgurê di wêne de dişibe sirûştta derdora xwe. Defa di dest derwêş de, di form û rengê rojê de, libasên wî jî di rengê erd û ezmên de ne. Fîgur bi dans û muzîka ku dihundirîne mîna dareke xurt ku xwe spartibe bayekî xurt xuya dike.

Bedena figur, erbaneya di destê wî de, roja li dawiya figur û ezmanê ku tariyê bi ronî dorpeç kiriye... Hemûyan xekek an jî nivxekek avakirine. Ev jî dike ku temaşevanên wêne weke semazenan di nava wêne de li dor xwe bigerin. Temaşevan bêyî ku dengê tenê jî bibîhîzin, wênesaz bi me dide bawerkirin ku li wir muzîkeke bêhempa lê dide. 🌹

“ Di vê çarçoveyê de, ger mirov qala senfoniya 9. a Beethoven bike, wê bibîne ku muzîka wî di sînorê bêdengî û pirdengiyê de diçe û tê. Heman ritim, yanî bêdengî û pirdengiyê her derê wêne jî zeft kiriye û ew jî li heman sînoran digere. Sirûşt dengê bêdengiyê, figurê ku li erbaneyê dixê jî weke dengê pirdengiyê, yanî dengê qarînê ye.

Derviş'in Çılgılığı!

Orpheus ne zaman lir çalsa, doğa kulak kesilir onu dinler, o ilahi sesle hüzünlenirdi. Öyle ki, lirin sesiyle taş yürekli Hades'i bile iknâ etmişti Orpheus. Ressam Fewzî Bîlge'nin 'Derwêş' isimli resminde erbane çalan 'Derviş'i, lir ustası Orpheus'la kıyaslayabiliriz işte. Yunan mitolojisindeki Orpheus öyküsünde lir nasıl ki doğa üzerinde güçlü bir etki yaratıyorsa, Derviş de çevresine ve hatta kendisine benzer etkiyi yapıyor. Daha açık bir deyişle, resimdeki erbane çalan Derviş, kendisinin dinleyicisidir de aynı zamanda...

Derviş'e bakanlar, yalnızca bir görüntüyü değil, ondan da öte, uzunca bir zamanı veya çağı da izlemiş oluyorlar. Zaman, tümüyle bir görüntü çerçevesinde betimlenmiştir. Öyle ki bu görüntü insan zihninde bir film gibi akmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Derviş için, resmi 'görmek'ten ziyade 'resmi izlemek' ifadesi daha isabetli olacaktır. Değil mi ki 'resim, görüntüden çok daha öte bir şeydir.' Resimlerde kullanılan doğanın resmin konusunu yansıttığına çokça tanık oluruz. Örnek vermek gerekirse; Degas'ın resimlerindeki balerinlerle birlikte doğa da dans eder ya da Munch'un feryadında doğa da haykırır... Oysa Bilge'nin

Derviş'inde doğa sessizdir, erbaneden çıkan ritimlere sahne olmuştur ve güneş de yalnızca bu sahneyi aydınlatmak için orada durmuştur sanki...

Nasıl ki Beethoven'in 9'uncu Senfonisinde müziğin ritmi sessizlik ile çok seslilik arasında gidip geliyorsa, izlediğimiz resimde de aynı ritim, yani sessizlik ve çok seslilik, resmin her yanına sinmiştir. O da aynı sınırlarda gezinmektedir. Doğa sessizliğin sesiyken, erbaneyi çalan Derviş ise çok sesliliğin yani çılgılığın sesidir! Diyebiliriz ki, resim, tezat ritimleri barındırmaktadır.

Kendisini çevrelemiş doğaya benzemektedir Derviş. Elindeki erbanenin biçimi ve rengi güneşten, giysileri ise yer ve göğün rengindedir... Dansı ve müziğiyle, şiddetli bir rüzgâra karşı direnen güçlü bir ağaca benzemektedir Derviş.

Bedeni, elindeki erbane, arkada kalan güneş ve karanlığın ışığı kuşattığı gök... Hepsi bir halka ya da yarı halka oluşturmuş durumdadır. İzleyici, bir semazen gibi resmin içinde dönmeye çağrılmaktadır. Tek bir ses duymasak da ressam bizi orada eşsiz bir müziğin çalındığına inandırmaktadır adeta... 🌹

“Nasıl ki Beethoven'in 9'uncu Senfonisinde müziğin ritmi sessizlik ile çok seslilik arasında gidip geliyorsa, izlediğimiz resimde de aynı ritim, yani sessizlik ve çok seslilik, resmin her yanına sinmiştir. O da aynı sınırlarda gezinmektedir. Doğa sessizliğin sesiyken, erbaneyi çalan Derviş ise çok sesliliğin yani çılgılığın sesidir!

“Nivîsê carina cîhana fireh li min teng kiriye, carina jî cîhana teng li min pir fireh kiriye. Cîhanek kiriye du, sê, çar cîhan. Bi xêra nivîsê min gelek caran xwe ji vê cîhana heyî daye alî û li cîhanine din geriyame. Ez ji rastiya heyî bi dûr ketime û min li gora xwe rastîne din ava kirine.

Gotina "çima tu dinivîsî?" herçiqas pir hêsan bixuye jî, yek ji pirsên herî zehmet e. Çima ez dinivîsim? Çima min nivîsand? Çima min bi kurdî nivîsand? Ma mamosteyê min ez teşwîq kirim? Na! Ma rîsîpiyên malbatê halan di min hildan, gotin Firatê min, binivîse? Na! Ma rêxistina min, partiya min, eşîra min got, binivîse? Na! Ma min bi kurdî binivîsanda ez ê navdar bibûma? Na! Ma ez ê bi nivîsandina kurdî dewlemend bibûma û pê bibûma xwediyê mal û milk? Dîsa na.

Gava min nivîsand, ev hemû gotinên ku min li dû hev rêz kirin li dijberî min radiwestiyan. Bi nivîsandinê girtin, koçberî, heta kuştin li benda min bûn. Ji ber ku ên berî min di wê riyê re bihurîbûn. Ên ku berî min bi kurdî nivîsandibûn di nav xelatan de nemabûn.

► Ez dinivîsim
loma ez heme

FIRAT CEWERÎ

Wan ji ber nivîsandinê tenê êş û elem kişandibûn.

Ya rastî gava min nivîsand, haya min zêde ji wan jî tunebû. Tenê mîna ku dengê diket guhên min û digot bini-vîse! Min jî nivîsand. Ev nêzîkî çil salî ye ez di vê riyê re dimeşim. Carina riya min teng, carina fireh dibe. Ez carina mîna bi serkaşekî ve hilkişim, diwestim, lê ranawestim û bi jor ve radipelikim. Ez carina diêşim, carina ên ku ez bi zarê wan dinivîsim min diêşînin, lê wê êşê jî dinivîsim. Gava nanivîsim aciz dibim, gava nikarim binivîsim dinya li ber çavên min reş dibe. Nivîsandin hertim ji min re bûye gopalê hêviyê û min xwe daye ser. Her cara ez bêhêvî bûme nivîsandin hatiye hawara min. Gotina "Berê gotin hebû" di dil û mêjiyê min de rûniştiye û loma min hertim xwe spartîye gotinê. Min hêrsa xwe, evîna xwe, bêrîkirina xwe, bêhtengiya xwe bi gotina nivîskî daye der. Nivîsê carina cîhana fireh li min teng kiriye, carina jî cîhana teng li min pir fireh kiriye. Cîhanek kiriye du, sê, çar cîhan. Bi xêra nivîsê min gelek caran xwe ji vê cîhana heyî daye alî û li cîhanine din geriyame. Ez ji rastiya heyî bi dûr ketime û min li gora xwe rastîne din ava kirine. Ez di cîhana xeyalan de li dû xeyal û fantaziyan beziyame. Ez carina bi dû nêçîra mirovên belengaz ketime, min bi destê wan girtiye, ew ji quncikên wan ên xalî derxistine û xwestiye balê bikişînim ser wan. Ez carina pêrgî hin gernasanan hatime ku ji wan re xerab ketiye û di qun-

Herçiqas hezar jî xwe tê de bibînin, divê ez bi durustî bibêjim ku di gava pêşî de ez ji bo xwe, ji bo liva di hudirê xwe de, ji bo dermankirina birînên dil û ruhê xwe dinivîsim. Ev helwest carina dikare bi kêrî dermankirina birînên dil û ruhên ên din jî bê. Dîsa jî armanca nivîsê ne bi tenê dermankirina êş û janan e. Mirovan bi hezar salan, bi hezar armancan nivîsandine. Ya min jî bi tenê nixteyek ji wan e, dilopek ji deryaya bêbinî ya gotinê ye...

cikên xwe de hatine jibîrkin. Heta ji min hatiye min ew jî derxistine rûkala dinyayê. Ez carina keniyame, carina jî ewrekî xemgîniyê bi ser min de girtiye û bi qûre qûr giriyame. Ez carina bi rojan li dû gotinekê geriyame, carina jî mîna ku yek di guhên min de bike pistînî, gotin li dû hev rêz bûne. Min carina jiyaneke, carina bajarek, carina cîhanekê din ava kiriye. Carina jî min jiyaneke, bajarek, cîhanek bi du rêzan ji navê rakiriye. Ez hingî bi hêza gotinê hesiyame. Gava min ew hêz di xwe de dîtiye ez ji xwe tirsiyame. Lê ez ji tu hêzeke din netirsiyame. Min cesareta xwe ji nivîsê standiye. Min bi nivîsa xwe tu carî nexwestiye ez kesî pîs bikim an biêşînim. Min pê pesnê pîsan jî nedaye. Ez bi aqilê xwe şewirîme û min daye dû dilê xwe.

Nivîsandin wek vîrusekê ye, di hemû laşê min de geriyaye, ez bixwazim jî nikarim jê pak bibim. Min di jiyana xwe de nexweşî mîna nexweşiya nivîskariyê nedîtiye. Gava tê, mirov nema jê pak dibe, heta mirinê dev ji mirov bernade. Loma, nivîsandin nexweşiyeke şexsî ye. Gava mirovê nivîskar nenivîse, diêşe, bi nivîsê êşa xwe sivik dike. Ez ê nebêjim ji bo ez êşa mirovatiyê kêr bikim ez dinivîsim û ez ê nebêjim armanca nivîsandina min ji zilmê rizgarîkirina xelkên dinyayê ne jî. Ez dikarim tenê wê bibêjim, dibe ku bi nivîsandinê ez êşa xwe kêr dikim. Ez yek im, gelek kesên din jî dikarin xwe di min de bibînin. Bi nivîsandinê, ez gelek jiyanan di jiyaneke de dicivînim. Gelek kesan di kesekî de. Ez dibêjim, mirovek nikare xwe di jiyana hezar kesî de bibîne, lê hezar kes dikare xwe di jiyana yekî de bibînin. Loma, divê ew yekê ku ji destê nivîskar hatiye afirandin dereweke ji rastiye rastir be ku xwe dirêjtî dil û mêjiyê bi hezaran bike.

Herçiqas hezar jî xwe tê de bibînin, divê ez bi durustî bibêjim ku di gava pêşî de ez ji bo xwe, ji bo liva di hudirê xwe de, ji bo dermankirina birînên dil û ruhê xwe dinivîsim. Ev helwest carina dikare bi kêrî dermankirina birînên dil û ruhên ên din jî bê.

Dîsa jî armanca nivîsê ne bi tenê dermankirina êş û janan e. Mirovan bi hezar salan, bi hezar armancan nivîsandine. Ya min jî bi tenê nixteyek ji wan e, dilopek ji deryaya bêbinî ya gotinê ye...

► Pepûk

Li welatê me du cureyên Pepûkê hene: yek Pepûka bi timik (*Clamator glandarius*) e ku pîrr kêr dihê dîtin; a din Pepûka giştî ye ango ya bê timik (*Cuculus canorus*) e. Taybetiyên herduyan jî pîrr nêzî hev in. Em ê li vê derê li ser a bêtimik (*Cuculus canorus*) ku berbelav e, rawestin.

Pepûk, dema koça buharê dihê dîtin. Cudahiya wê ya bingehîn ev e; hêka xwe datîne hêlînên çûkên din. Ji ber vê yekê hêlînê çênake û çêlika xwe xwedî nake. Li çol û beyaran, li nav daristanan, carinan jî li baxçeyan dihê dîtin.

Bi granî xwe bi kêz û mahşotan xwedî dike. Lê cari-

nan marmarok, mar, mişk û çûkên biçûk jî dixwe. Di derdora 100-130 gr de graniya wê heye. Firehiya bazikên wê bi hawayê vekirî 54-60 cm, bilindahî 32-36 cm ye. 11-12 rojan qurp dimîne û bi tenê hêkekê dike, wê jî dixê hêlînên çûkên din. Bi pirranî jî ev hêlîn ên fikarên biçûk ên weke bilbil, çûkên hejîran û

çûkên zilan in. Hêkê di qirika xwe de dihêne û dixê nava hêkên van çûkan, ji ber ku hêka pepûkê bi reng û şiklê xwe dişibite ya van çûkan, ew lê hay nabin ku ev hêk ne ya wan e. Weke hêka şamiyê yan jî hêka werdekê ya bin mirîşkê ev çûk jî weke hêka xwe li hêka pepûkê xwedî derdikevin û lê miqate dibin.

Pepûk heya ku hêka wê bibe çêlik li derdorê digere û çavdêriyê dike. Heger ba, baran, bablîsok yan jî tişteki din hêlînê xera bike, yan jî dirindeyek ev çûka bixe, pepûk radihêje hêka xwe û dibe dixê hêlina çûkekî din. Dema çêlika pepûkê ji hêkê derdikeve hêkên din ê dêmariya xwe ji hêlînê yeko yeko diavêje ku emê ku dê bihêne bi wan re parve neke, bi tenê ew bixwe. Dêya reben qet li vê hay nabe û weke çêlika xwe çêlika pepûkê ya ku di nava sê heftayan de jê girstir dibe xwedî dike. Çêlik piştî mehek û nivê ji hêlînê vediqete.

Ev çûk di nava gelê Kurd de bi çîroka xwe navdar e. Versiyoneke çîroka wê ya ku di nava Kurdan de berbelav e, wuha ye:

Li devereke Kurdistanê xwahêk û birayek hebûne. Ji ber ku dêya wan rehmêt kiriye bavê wan jî nû ve zewiciye û dêmariyek aniye malê. Ev dêmarî her dema ku mêrê wê ne li malê be, zilm û tahdeyek mezin li van zarokan kiriye. Dîsa rojêke ku mêrê wê ne li malê ye tûrikek (li gorî hinekan bîdon, teneke) û kêrek (li gorî hinekan hilç) daye destê xwahêk û bira û wan şandiye çolê ku kerengan berhev bikin

û bihênin. Xwahêk û bira diçin heyta êvarê li çol û çepelan kerengan didin hev û her kerenga ku ji erdê derdixin, dixin tûrik. Dema ku êvar dikeve erdê, xwahêk, tûrik dide piştê birayê xwe û tevde berê xwe didin malê. Wexta ku dihên nêzî malê keçik lê hay dibe ku tûrikê li piştê birayê wî vala ye. Bi halekî ecêbmayî ji birayê xwe dipirse:

– Çîma vala ye?

Birayê wê dibêje:

– Nizanim.

Keçik bi tirs:

– Gidî em ê ji dêmariya xwe re çî bêjin? Ew ê me bikuje. Ka em ê çawa herin malê?

Paşê bi hêrs li birayê xwe yê xemgîn vedigere û dibêje:

– Te gişan xwar, ne werê?

Kurrik:

– Na welleh min nexwariye, heger tu ji min bawer nakî, dixwazî nava min biqelişîne û lê binêre.

Keçik, bawer nake û bi wê hêrsê:

– Te xwariye, te nexwaribe ew kereng giş çûn ku?

Û ji nişkê ve kêrê li nava brayê xwe dixê, nava wî diqelêşe, lê dibîne ku nava lawik vala ye. Yek kerengek jî nexwariye. Paşê lê hay dibe ku tûrikê ku dêmariya wan daye wan qul e. Ji qest tûrikê binê wî qul daye wan ku kereng jê birijin û ev jî bibe bahaneya wê ji bo ku dîsa li wan xwe, bêje: Çîma we kereng neanîne?

Xwahêk, birayê xwe li wê derê dişo û vedişêre. Nema dikare biçe malê jî. Nizane çî bike, bi ku ve biçe. Ji ber vê tirs, xem-

gînê û poşmaniyê êşa dilê wê giran dibe, debara wê hew dibe. Ji Xwedê re dua dike ku wê bike çûkek û ji vî halî xelas bike. Xweda duaya wê qebûl dike û wê dike Pepûk. Dibêjin ji wê rojê vir ve ye her biharê, dema kereng derdikevin, ji ser daran dengê pepûkê yê li xwe mikurhatinê bi sewteke şewate belav dibe:

- Pepû!

- Kekû!

- Kê kir?

- Min kir!

- Kê kuşt?

- Min kuşt!

- Kê şuşt?

- Min şuşt!

- Pepûk, pepûk-k, pepûk-k!

Têbinî 1: 6 sal berê dema ku min li Amedê pêşaneyek bi navê "Çûkên Mezrobotan" li dar xist, pirraniya kesên ku beşdar bûn ji min pirsar "Kew" û "Pepûk"ê kirin, ka di pêşaneyê de wêneyê wan jî heye yan na.

Bi rastî jî ji min re pîrr ecêb hat. Min evê pîrsê ji xwe û ji derdora xwe kir? Gelo gelê Kurd çîma îzaha belangaziyê bi rêya Pepûka zalim kiriye? Dema ev çîrok hat honandin qey taybetiyên vê çûkê yên emperyalîst nizanibûn. Gelo çîma Kurd ji kewê xayîn û ji pepûka zalim pîrrtir hez kiriye? Tişteki bi têra xwe balkêş e.

Têbinî 2: Pêşniyara filmek: Filmek navdar bi navê "Yek ji Hêlîna Pepûkê Firiya" (One Flew Over the Cuckoo's Nest) heye. Derhêner Miloš Forman e, aktorê sereke jî Jack Nicholson e.

tarihten bugüne, paylaşılamayan şehir:

► Kerkük

MEHMET BAYRAK

▲ 19. yüzyılın son çeyreğinde Musul çevresinde Êzidi Kürtler... (Atlas Tarih, 29/2014)

Osmanlı/Türk Belgelerinin Sunduğu 'Kerkük' Gerçeği

Kerkük, Osmanlı döneminde önce Musul vilayetine bağlı bir sancak konumunda olduğu için bu iki şehir genellikle birlikte anılır. Musul vilayeti bünyesinde, Kerkük merkezli Şehr-i Zûr sancağı gibi ayrıca bir Musul sancağı da bulunuyordu. Bu nedenle, Musul-Kerkük bölgesi, gerek içinde yer aldıkları Mezopotamya coğrafyası, gerek petrol kaynakları, gerekse beşeri yapısı yani insan dokusu açısından bir bütünlük göstermektedir. Ayrıca, tarihte Yukarı Cezire olarak

nitelendirilen bölgede yer alan bu şehirler, Kürdistan'ın doğal uzantısı olan bir coğrafyada kurulmuşlardır.

Ünlü Türk coğrafya bilgini Prof. Dr. Besim Darkot, bu gerçeği şöyle vurgulamaktadır: *"Musul havalisi, gerek engebeli tabiatı, gerekse iklimi ile arazisi alüvyon birikmesinden meydana gelmiş, yağışları yetersiz ve tabii bitkiler âlemi bakımından yarı-çöl durumunda bulunan Irak'tan çok farklı olduğu gibi, nüfusunun yapısı ve yaşayış tarzı ile de daha çok Diyarbekir bölgesine benzemektedir. Esasen Musul havalisi, Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar, Batı'nın coğrafya eserlerinde*

genellikle Irak'tan ayrı olarak Yukarı Elcezire bölgesi içinde sayılıyordu" (1)

16. yüzyılın sonlarında Osmanlı ordusuyla birlikte bölgeyi gezen Kâtip Çelebi de Keşfü'z-Zünûn adlı eserinde; Mezopotamya bölgesini Kürdistan, Cezire ve Irak olmak üzere üçe ayırıyor. Bu ve benzeri kaynaklardan yola çıkılarak günümüzde ulaşılan yaygın kanı, "El- Cezire bölgesinin, Osmanlılar'ın Musul ve Şehr-i Zur'unu, günümüzün Kuzey Irak'ını içine alan bölge" olduğudur. (2)

Birçok uygarlığın gelip geçtiği bu bölge önce 'Doğu'nun, daha sonra da petrol kaynakları dolayısıyla 'Batılılar'ın ilgi alanı olageldi. Asurlular'ın 1300 yıllık hükmünden sonra, bölge sırasıyla İranlılar'a, Büyük İskender'e, Seloküsler'e ve Sasaniler'e geçiyor. Halife Ömer döneminde İslam topraklarına katılan bölge, daha sonra Abbasiler, Selçuklular, Atabegler, Eyyubiler, Cengizler, Timurular, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Safeviler'e geçtikten sonra, Çaldıran Savaşı'yla Yavuz Selim döneminde Osmanlılar'a bağlanıyor.

Osmanlı/Türk bilginlerinden Şemseddin Sami, başta bir Kürt hanedanlık devleti olan Eyyübiler olmak üzere bu yönetimler döneminde Musul, Diyarbakir ve Cezire bölgelerinde birçok Kürt mîrliği kurulduğuna dikkat çekmektedir. (3)

Şehr-i Zûr'dan Kerkük'e...

Keza, tarihteki ilk Türkçe ansiklopedi kabul edilen Şemseddin Sami'nin *Kamusü'l- Alâm* adlı eserinde; Kerkük'ün içinde yer aldığı Musul vilayeti, "Cezire'nin kuzeydoğu bölümünü ile Kürdistan'ın güneydoğu bölümünü oluşturan il" olarak adlandırılır ve nüfusu 300.280 olarak verilir. (4) Bu nüfusun, 159.680'i Musul'da, 89.000'i Şehrizor'da, 51.600'ü Süleymaniye'de yaşamaktadır. O tarih itibarıyla, Musul'da yaşayan Kürtlerin nüfusu 59.380'i Müslüman, 14.900'ü Êzidi olmak üzere toplam 74.280 olarak verilmektedir. Geriye kalan nüfus ise Arap, Türkmen, Keldani, Süryani, Yakubi, Museviler'den ve diğer mezheplerden oluşmaktadır. (age. 186-187)

Aynı eserde Kerkük, "Kürdistan'ın Musul ilinde Şehrizor sancağının merkezi" olarak nitelendirilir. "Halkının dörtte üçü Kürd, ge-

riye kalanları da Türk, Arab vs. 760 İsraili ve 460 Keldani de vardır. " (age, s.151)

Kerkük'ün bu niteliği, yakın dönem Türk askeri kaynaklarına da yansımıştır: "Musul'un kuzeyinde ve Süleymaniye bölgesinde Arap yoktu. Buralarda Kürtler yaşamaktaydılar. Türkler de Kerkük, Erbil ve Altunköprü bölgelerinde bulunuyorlardı (...) Çöllerdeki Araplar ve diğer bölgelerdeki Kürtler, daha çok göçebe ve yarı-göçebe aşiretler halindeydiler." (5)

Aynı dönemde bölgede Kürtler, Araplar, Türkmenler dışında Êzidi Kürtler, Keldaniler, Süryaniler, Ermeniler, Yahudiler ve az sayıda Latin ve Protestan'ın yaşıyor olması, bölgenin kozmopolit yapısını açıklıkla ortaya koyuyor.(6)

Kuşkusuz bu noktada nüfus oranları önem kazanıyor. Hemen belirtelim ki, Osmanlı istatistikleri genellikle rakamları milliyet esasına göre değil, din esasına göre veriyorlar. Ancak konu uluslararası organlara yansırken milliyet esasına dayalı rakamlar öne çıkıyor. (7)

1306/1890 tarihli Musul Vilayet Salnamesi'nde; Musul vilayeti ahalisi 3 kümeye ayrılır. Büyük bölümü Kürtler'den oluşan birinci kümenin Musul, Şehrizor, Süleymaniye, Akra, Duhok, Zaho, Sincar, Erbil, Selahiye (Kifri), Revanduz, Gülanber, Köysancak, Ziybar gibi köy ve kasabalarda yaşadıkları belirtilir. İkinci kümede değerlendirilen Kürtler'in diğer bölümünün ise aşiret ve kabile halinde yarı-göçebe olarak yaşadıkları ve hayvancılıkla geçindikleri bildirilir.(8)

Osmanlı yazarlarından Ali Tevfik'in 1902 tarihli *Memalik-i Osmaniye Coğrafya Lugati* ile 1905 tarihli *Osmanlı Ordu-yu Hümayun Raporu*'nda da, bölgenin Kürt varlığı konusunda önemli bilgiler verilir. Sözgelimi, "Musul vilayetinin, Elcezire bölgesinin kuzeyinde yer aldığı, doğuda İran'la ve kuzeyde Van, Bitlis ve Diyarbakir vilayetleri, batıda ise Zûr mutasarrıflığı ile çevrili olduğu" belirtildikten sonra, sözkonusu vilayetin yaklaşık nüfusu 500.000 olarak verilir. (9)

Kerkük sancağı, 1309/1892 yılına kadar resmi yazışmalarda Şehr-i Zûr olarak geçerken, bu ismin, Diyarbakir ve Halep'in güneyindeki Zor Mutasarrıflığı ile benzerliğinin birçok karışıklığa yol açmasından dolayı değiştiril-

mesine karar verilmiş ve 1893 tarihinden itibaren Kerkük ismi kullanılmaya başlanmıştır.

Lozan Belgelerinde Musul-Kerkük

Gerek İstanbul'daki İttihad-Terakki karşıtı partiler, gerekse Anadolu'ya geçen Kemalistler, Kürtlere "birlikte kurtuluş ve birlikte özgürleşme"yi öneriyorlardı. Nitekim, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda da Ankara'da açılan ilk Millet Meclisi'nde de kabul edilen "Misak-ı Milli" sınırları, Türklerin ve Kürtlerin yaşadıkları toprakları kapsıyordu. İlk Meclis'te Bitlis Mebusu olarak görev yapıp, 1925 Kürt İsyanı dolayısıyla idam edilen Yusuf Ziya Bey, 1923 yılı başlarında Meclis'te yaptığı ve ayakta alkışlanan konuşmasında; "Musul- Kerkük sorunu çözülmeden yapılacak bir Barış Anlaşması'nın büyük sorunlara yol açacağına" dikkat çekiyor ve Musul merkezini kastederek, "Musul'u kime verirlerse versinler; Süleymaniye'yi, Kerkük'ü almakla Kürd'ün ve Türk'ün birliği sağlanmış olur" diyordu. (10)

Sevr'i içlerine sindiremeyen Kürtler, Kürt kökenli İsmet Paşa başkanlığındaki Lozan delegasyonuna büyük destek vermişlerdi. Nitekim, İsmet Paşa da anılarında; "Kürtlerin Milli Mücadelenin devamınca canla-başla beraberlik gösterdiklerini ve Lozan'da milli davaları (Biz Türkler ve Kürtler) diye bir millet olarak savunduklarını" bildirir. (11)

Lozan'da, en yoğun görüşmeler Musul-Kerkük üzerinde yoğunlaşıyordu. İki taraf da Musul ve çevresini elde tutabilmek için karşı tezler ileri sürüyorlardı. Kısaca, gerek Türk tarafı gerekse İngiliz tarafı daha çok "Kürt" kartına oynuyorlardı.

Türk tarafı, etnografik gerekçelerini koyarken, son resmi Türk istatistiklerine dayanarak; Musul vilayetinde yerleşik nüfusun 503.000 kişiye vardığını ve bunlar dışında sayıları 170.000 kişiye varan Kürt, Türk ve Arap göçebe aşiretler bulunduğunu savunuyor ve Musul vilayetine bağlı olarak Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancakları bazında yerleşik nüfusa ilişkin şu rakamları veriyordu: 263.830 Kürt, 146.960 Türk, 43.210 Arap, 18.000 Êzidi (Kürt), 13.000 Müslüman olmayan.

İngilizler ise, 1921 istatistiklerine dayanarak, Musul vilayetinin nüfusunu şöyle veriyorlardı: 185.763 Arap, 452.720 Kürt, 65.895 Türk, 62.225 Hıristiyan, 16.865 Yahudi.

İsmet Paşa, Êzidiler'in Hıristiyan nüfus içinde değerlendirilmesine şiddetle itiraz ediyor ve şunları söylüyordu: "Êzidiler Kürt'tür; doğal olarak da gelenek ve görenekleri Kürtler'inki gibidir; aralarında yalnız mezheb ayrılığı vardı; bu yüzden onları birbirinden ayrı tutmak doğru olmaz. Nasıl, aynı ulusun bireylerini, kimisi Katolik kimisi de Protestan olduğu için ayrı soydan saymak doğru olmazsa, Êzidiler'le Kürtler'i de birbirinden ayırmak haksızlık etmek olur." (12)

Bu sayılar esas alındığında şu tablo ortaya çıkıyordu: Türk tarafına göre: Yüzde 52 Kürt, yüzde 28 Türk, yüzde 8 Arap, yüzde 12 diğerleri...

İngilizler'e göre: Yüzde 55 Kürt, yüzde 8 Türk, yüzde 23 Arap, yüzde 14 diğerleri...

Lozan'ın bedelini ödetmek!

Görüldüğü gibi, her iki istatistikte de Kürtler büyük bir çoğunluğu oluşturuyordu. Ve tüm hesaplaşmalar Kürtler üzerinden yapılıyordu. Bu hesaplaşmada; Türk tarafı daha çok petrol kaynaklarını ve kendilerini de gelecekte kuşatacak olan Kürt sorunu dolayısıyla Musul-Kerkük bölgesinin Misak-ı Milli içerisinde kalmasını istiyor; İngiltere ise yeraltı zenginlikleriyle birlikte jeopolitik konumu açısından bölgeye sahip olmak istiyordu. İngiltere'nin, henüz Musul Komisyonu'na ve Cemiyet-i Akvam'a gitmemiş, sorunun kolaylıkla çözümü için Şeyh Mahmud Berzenci liderliğindeki Kürtlere önerdiği "muhtar" yönetim ise, Türk yönetiminin ustalıkla manevrası sonucu akamete uğruyor ve sorun bugünlere taşınyordu. Kısaca, Lozan'ın bedeli Kürtler'e ödetiliyordu. Başka bir söyleyişle, başta İngilizler olmak üzere Batılı devletler Mezopotamya ve Kürdistan üzerinde pazarlık yaparak; Türk delegasyonu da adeta Anadolu topraklarını güvenceye alma uğruna Kürtleri feda ediyordu... 🌙

Kaynaklar

- 1 Prof. Dr. Besim Darkot: Musul mad. İslam Ans. Cild-8, MEB yay. 2. Bas. 1971, s. 743-744
- 2 Dr. Sinan Marufoğlu: Osmanlı Döneminde Kuzey Irak Kürtleri'nin Sosyal ve Siyasal Konumları, Türkiye Günlüğü, Sayı:42/ 1996
- 3 Şemseddin Sami: Kamusü'l- Alâm, İst. 1896, Cild-5, s.3840- 3843'ten aktarılarak, M. Bayrak: Kürtler ve Ulusal- Demokratik Mücadeleleri, Özge yay. Ank. 1993, s.38-39
- 4 Age.
- 5 Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç: Musul ve Elcezire'de Oğuz Türkleri, Türk Tarihinin Anahatları'ndan ayrı basım.
- 6 I. Dünya Harbinde Irak- İran Cephesi, Genelkurmay ATA-SE yay. Ank. 1979, s, 24, 33
- 7 Dini esas alan bazı Osmanlı istatistikleri için bkz. Musul- Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525- 1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Gnl. Md.lüğü yay. Ank. 1993
- 8 Haz. Vilayet Mektupçusu Tevfik Efendi: Musul Vilayeti Salnamesi, Musul, 1306/ 1890, s. 100-1
- 9 Ali Tevfik: Memâlik-i Osmaniye Coğrafya Lug atı, İst. 1318/ 1902, s. 21
- 10 TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt- 4, Türkiye İş Bankası yay. Ank. 1985, s. 163
- 11 İsmet İnönü: Hatıralar, 2. Cild Ank. 1987, s. 202
- 12 Lozan Barış Konferansı/ Tutanaklar; Çev. Prof. Dr. Seha L. Meray; Önsöz: İsmet İnönü, Cild-1, Kitap-1; Ank. Ün. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Ank. 1969, s. 345

Ecac

Gava hat li kêlekê rûnişt Dîjle
Meydana Çar Çira ye barana çiyê
Te ji nexşa biribin jî

TEF û dûman e hikmê tuxmê zaliman
Sotikê êgir kete dilê şevê
Tirs kete dilê ecûc û mecûcan

Tenê zarok dikarin destê xwe
bavêjin hîvê

Marê di mezelê piçûk de fedî kir ji xwe

Bilûra şivanekî kete newalê

Dilê wî sincirî ji pezan

Çiya çiyê xwe xweş kir ewr reş bû

Keziyê li ser kêlê şax da

Giran e giraniya giravê

Dîkek dikeve ji nav rûpelên kitêbê

Siya bexçê zarokatiyê li ser

simbêlê badayî

Welatekî ava dikin termên bê mezel

Bayekî dînik tofanê radike

Şîva miriyan germ nake êdî feqî

Pisîkek stêrkan dijmêre

Miriyek pora xwe şe dike

Weysel Tirpan

► Zorla göçün yüz yılı! -2-

NEVZAT ONARAN

“Komisyon raporunda göç edenlerin anlatımları: 'köyümüz yakıldığı için' veya 'köyümüzü asker yaktığı için' ya da 'iki arada kaldığımız için göçtük.'

90'lı yıllarda köylerinden zorla koparılan insanların can ve mal güvenliği ihlal edildi. Nitekim Meclis komisyonuna sunulan Diyarbakır Tabipler Odası, Diyarbakır Demokrasi Platformu ile Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası raporlarında, zorla göç ettirilen insanlarla ilgili *can güvenliği* merkezli analiz yapıldı ve güvenlikçi politikalarla ekonomik-sosyal sorunların daha da arttığına dikkat çekildi.¹ Canını kurtarmak için köyünden, topra-

ğından kaçanların geride kalan ev, tarla ve bahçesiyle bağının kopmuş olmasıyla² tasarruf hakkının da sınırlandırıldığı tespiti yapıldı. Komisyon raporunda göç edenlerin anlatımlarını, “köyümüz yakıldığı için” veya “köyümüzü asker yaktığı için” ya da “iki arada kaldığımız için göçtük”, şeklinde özetlemek mümkündür. Bu anlatımlar, komisyonun değerlendirmesiyle de çakışmaktadır. Komisyona göre zorla göç etmenin üç nedeni vardır: 1- Köylüler

köylerini terk etti. 2- Silahlı illegal örgütler tarafından köy ve mezralar boşaltıldı. 3- Güvenlik birimlerince "belki de güvenliklerinin sağlanamayacağı endişesi, belki PKK'ya yardım edecekleri endişesiyle" boşaltıldı ve fakat bu da yasal değildir.³

Komisyon, zorla göç ettirmenin hukuki boyutunu şöyle analiz etmiştir:

1- Köy boşaltma uygulaması yasal dayanaktan yoksundur (başlık, komisyona ait): "Kurulduğu günden itibaren Olağanüstü Hal Bölge Valiliği yapan valilerle yapılan görüşmelerde, kendi dönemlerinde ilgili kanunda ve kanun hükmünde kararnamede belirtilen köy boşaltma yetkisini kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, kanunda ifade edildiği şekilde, yetkili kılınan merci (OHAL Valisi) tarafından güvenlik düzenlemeleri için boşaltılan köy bulunmamaktadır."⁴

Köy boşaltmalarının yoğunlaştığı 21.2.1992-1.11.1995 döneminin OHAL Valisi Ünal Erkan, "Bölge Valiliği dönemimde köy boşaltma talebiyle karşılaşmadım" derken, köyleri boşaltanın da teröristler olduğunu ifade etti. Ünal Erkan'dan önce ve sonra OHAL Valisi olan Hayri Kozakçıoğlu, Necati Çetinkaya ile Necati Bilican'ın değerlendirmesi de aynı şekilde, teröristler ve vatandaşın güvenliği temalıdır.⁵

Komisyon, köy boşaltmalarla ilgili devletin konumunu, "Terörle mücadele etmek, ülkenin bütünlüğünü korumak devletin asli görevidir.

“ OHAL valileri "ben yaptırmadım" dese de Komisyon, 'Sonuç' kısmında, kırım güvenlik güçlerince boşaltıldığını tekrarladı: "... güvenlik birimlerince Güneydoğuda geniş bir coğrafyanın zorla boşaltılması, OHAL Kanunundaki yetki çerçevesinde yapılmamıştır. Köy boşaltması hukuki çerçevede yapılmadığından, temel insan hakları ihlal edilmiştir."

Ancak bu bölgede yaşayan insanların haklarını, hukuklarını korumak da devletin asli görevidir" şeklinde belirledi. OHAL valileri "ben yaptırmadım" dese de Komisyon, 'Sonuç' kısmında, kırım güvenlik güçlerince boşaltıldığını tekrarladı: "... güvenlik birimlerince Güneydoğuda geniş bir coğrafyanın zorla boşaltılması, OHAL Kanunundaki yetki çerçevesinde yapılmamıştır. Köy boşaltması hukuki çerçevede yapılmadığından, temel insan hakları ihlal edilmiştir. Devlet, köylerini boşaltan insanların güvenli bir yere iskânı ve işesi konusunda bir sorumluluk üstlenmemiştir."⁶

Anlıyoruz ki, uçan kuştan haberi olan OHAL valilerinin, emrindeki silahlı güçlerin köy-mezrayı yakmasından-boşaltmasından haberi yokmuş; şaka gibi!

2- Köy boşaltmalar ile hukuk ihlal edilmiştir (başlık, komisyona ait): "Boşaltılan köylerle ilgili olarak aile hayatının ve

konut dokunulmazlığının, mülkiyet hakkının, hak arama ve başvuru hakkının kısıtlanması ve ihlal edilmesi ile ilgili yoğun iddialar bulunmaktadır. [...] Boşaltılmış olan 3500 köy ve mezranın hiçbir alanına ilişkin bir kamulaştırma işlemi bugüne değin uygulanmadığına; ekonomik veya teknik nedenlerle yerleşim alanlarının boşaltılması (baraj yapımı gibi nedenlerle) ve rehabilite hizmetlerinin yürütülmesi gibi bir durum söz konusu olmadığına; bunlara karşın topraklarını fiilen kullanamadıklarına; mülkiyetten kaynaklı bir bedelle kendilerine ödenmediğine göre ortada mevcut hukuksuz, haksız durumun düzeltilmesi, mağduriyetlerin giderilmesi, hukuk devleti olmanın ve iç barışın sağlanmasının temel koşullarındandır."⁷

Komisyon, güvenlik güçlerinin kırı boşaltmasıyla, can ve mal güvenliğini ihlal ettiği tespiti yapmaktadır. Bu, ikili hukuk sisteminin yürürlükte olduğunun da tespitidir!

1998'de 1930 model merkez

Komisyon raporunda sorunun çözümü özelinde köy boşaltmaya son vermekten, Göç Müsteşarlığının kurulmasına, dönüşü mümkün olmayan yerlerde gayrimenkullerin kamulaştırılmasına, dönüşün teşvik edilmesine, eğitime, sağlığa ve sosyal hizmetlere, meslek kazandırma kursuna kadar sayılan 18 madde sıralandı. 14'üncü maddede, bölgede hizmet açığını kapatmak

için tecrübeli ve bilgili kamu personelinin atanmasına dikkat çekilerek, "Kürt kökenli yurttaşların bölgedeki kamu kuruluşlarında yönetici olmalarını engelleyen uygulamalara son verilmesi" istendi.⁸

905 köyde ve 2523 mezrada 60 bin hanede 400 bin kişiyi mağdur eden sorunun çözümünde, Köye Dönüş Projesi kapsamında belirlenen 7 maddede, "Devlet, ülkenin her yöresinde yurttaşlarının güvenliğini resmi güvenlik güçleriyle sağlama yükümlülüğü altındadır", "devlet, vatandaşını potansiyel suçlu olarak görmemelidir", "koruculuk sistemi kaldırılmalıdır" gibi önerilere yer verildi.⁹

Komisyon ayrıca Köye Dönüş Projesi kapsamı dışında, 1- Merkez Köy Projesi, 2- Çiftlik Projesi, 3- Kentte Yerleşim Projelerini önerdi. Komisyon Merkez Köy Projesini, köye

dönüş kapsamı dışındaki bir proje olarak belirlemiş olsa da, projenin asıl sahibi konumundaki OHAL ile Diyarbakır valilikleri köye dönüşte de bunun dikkate alınmasını önermişti. OHAL valiliğinin önerisi şöyleydi:

"Bölgemizde köye dönüşler kapsamında boşalan köylere tek tek dönüş yerine, vatandaşların oluşturulacak küçük cazibe merkezi niteliğindeki merkezi köylere yerleştirilmesi düşünülmektedir. Bölgemiz kırsalında cazibe merkezi olabilecek yerler, ilgili valiliklerce tespit edilmiştir. Dönüşlerin bu merkezlere yapılması, vatandaşlarımıza eğitim, sağlık, güvenlik ve diğer kamu hizmetlerinin daha iyi bir şekilde götürülmesi açısından yararlı olacaktır."

OHAL valiliğinin bu görüşünün benzerinin tekrarlandığı Diyarbakır Valiliği raporun-

da, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile yapılan ortak çalışmanın üzerinde duruldu. Batman ile Şırnak'ta 4'er ve Bingöl, Bitlis, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt ile Tunçeli'de 3'er ve Diyarbakır ile Van'da 5'er köy olmak üzere toplam 39 köy, cazibe merkezi köy olarak belirlendi. Komisyon da bu listeyi aynen tekrarladı.¹⁰

Gerek Komisyonun gerekse OHAL ile Diyarbakır valiliklerinin birlikte önerdiği Cazibe Merkezi Köy Projesine ne kadar işlerlik kazandırıldığı araştırılması gerekir. Bununla ilgili bilgilenme imkânı bulamadım. Merkez Köy Projesi, aslında 1930'larda Kürtlerin asimilasyonunda gündeme getirilen Türk Merkezi¹¹ önerisinin 1990'larda tekrarlanmasıdır. Merkezlerin, 1930'larda açıkça belirtilen, 'Türklüğü aşılacak' fonksiyonu, 1990'larda 'cazibe' olarak maskelenmiştir.

'Kürt kimliği tanınmalı'dır

Dolmabahçe'de müzakere masasının devrilmesi ve IŞİD'in Suruç katliamı sonrası 2015'i '90'larla mukayese eden İsmet Sezgin, net soruyordu: "1993'ün çok kötü olduğunu söyleyenler bugünkü ortamın 90'dan daha iyi olduğunu söyleyebilirler mi?" Sezgin, böylece, Kürt sorununda gelinen düzeyi vurgulamıştı.

Çözümün ne olacağı bilinmiyor değil oysa... Kendi ifadesiyle iç kanamanın sürdürülemez bir noktaya geldiğine işaret eden komisyon, Kürt sorununun çözümüyle ilgili önerilerini, dört başlık altında topladı. 1998'de kapsamı çizilen paketi analiz ettiğimizde görüyoruz ki, halen güncelliğini korumakta olup, bugüne kadar tek maddesi dahi uygulanmamıştır. Bunlar önemli tespitlerdir. 1998'den bugüne Meclis'in konuyla ilgili herhangi bir çalışma yapmadığı da ortadadır. 'Demokratikleşme projesi' kapsamında Kürt kimliğinin tanınmasını öneren komisyonun çözüm paketi maddeleri şöyledir:

1- 'Sivil iradenin öne çıkarılması'nı öneren komisyon, bu başlık altında sıraladığı iki maddede siyasi iradeye ve Meclis merkezinde toplumsal bir mutabakata dikkat çekti.

2- Barış projesi başlığı altında üç madde belirleyen komisyon, 'her etnik kökenden' veya 'her kültürden' insanın barış içinde yaşaması ortamının önemi üzerinde durarak, düşüncesini ifade etmekten hükümlü ve tutuk-

lunun af edilmesini ve devlet içindeki çetelerin çökertilmesini vurguladı.

3- 'Demokratikleşme projesi'nde komisyon, Anayasanın çoğulcu demokrasiyle çelişen maddelerden arındırılması, OHAL'e son verilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, faili meçhuller ve siyasi cinayetlerin aydınlatılması, koruculuğun tasfiye edilmesi, özel timin geri çekilmesi, çatışmadan beslenen lobinin çökertilmesi, soruşturmanın her aşamasında avukatın bulunması ve hak ihlallerine son verilmesi gibi maddeleri sıraladı.

Eşit vatandaşlığı öneren 'i madde' ise aynen şöyledir: "Etnik duyarlılıklara demokratik çözüm' anlayışı ve 'çoğulcu demokrasi' ilkeleri çerçevesinde, ülkemizin bölünmez bütünlüğü ve resmi dilin Türkçe olması gibi, Anayasamızda laik Cumhuriyetimiz için öngörülen, tüm yurttaşlarımızın gönülden benimsediği

Kendi ifadesiyle iç kanamanın sürdürülemez bir noktaya geldiğine işaret eden komisyon, Kürt sorununun çözümüyle ilgili önerilerini, dört başlık altında topladı. 1998'de kapsamı çizilen paketi analiz ettiğimizde görüyoruz ki, halen güncelliğini korumakta olup, bugüne kadar tek maddesi dahi uygulanmamıştır.

ve tartışılmaz nitelikli olan temel değerler kapsamında; kültür mozayığımızın zenginliğini oluşturan tüm etnik, inanç ve köken farklılıklarının alt kimlik arayışlarının önündeki yasal, kurumsal veya toplumsal engeller kaldırılmalı; bu bağlamda Kürt kimliği tanınmalı, yurttaşlarımızın, kendi anadillerinde, bu arada Kürtçe özel eğitim, özel radyo, özel televizyon, yazılı basın kurabilmelerinin önü açılmalı, kendi kültür, gelenek ve folklorlarını korumak ve geliştirme, çoğulcu demokrasi koşullarında yasal güvenceye alınmalıdır. Her yöreden, her kökenden, her inançtan, her etnisiteden yurttaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit yurttaşlığını öngören üst kimlikte kucaklaşmaları sağlanmalıdır."

4- Bölgesel sosyo-ekonomik projesi öneren komisyon DAP, GAP, sınır ticareti, yatırım ve istihdam, mayınlı arazilerin temizlenmesi, kooperatifçilik, yerel yönetimin desteklenmesi, Doğu ve Güneydoğuda özelleştirmenin durdurulması gibi 12 madde sıraladı.¹²

Demokratikleşme projesinde aynen aktardığım 'i maddesi'nde Kürt kimliği özelindeki öneriyi dört madde olarak özetliyorum:

a- 'Tüm etnik, inanç ve köken farklılıklarının alt kimlik arayışlarının' önündeki yasal ve toplumsal engeller kaldırılmalıdır.

b- 'Kürt kimliği tanınmalı'dır.

c- Yurttaşlarımızın, kendi anadillerinde, bu arada 'Kürtçe özel eğitim, özel radyo,

özel televizyon, yazılı basın kurabilmelerinin önü açılmalı' ve çoğulcu demokrasi koşullarında yasal güvenceye alınmalıdır.

d- Her kökenden, her inançtan, 'her etnisiteden yurttaşlarımızın', Türkiye Cumhuriyetinin eşit yurttaşlığını öngören üst kimlikte kucaklaşmaları sağlanmalıdır.

TBMM Komisyonunun Kürt sorunu özelinde 1998'de belirlediği çok önemli bu paketin hiçbir maddesine işlerlik kazandırılmadı. Paketteki Kürtçe eğitimin, televizyonun ve radyonun özel sektöre sınırlandırılması ciddi bir eksiklik. Ama 'Kürt kimliğinin tanınması' ve 'eşit vatandaşlık' önerilerinin sağlanması sonucunda bu eksiklik giderilecektir. Kır özelindeki tasfiye politikasının sadece sosyal-siyasal değil, ekonomik maliyetini de yaşıyoruz. Bugün, kentlerde artan sosyal sorunlarının yanı sıra, Türkiye sığırı, samanı ve daha pek çok ürünü ithal eden, sütün ithalini tartışan bir konumdaysa, bunun kökeninde

kırı boşaltmaya yönelik askeri politikalar da vardır.

Emre Taner'den itiraf: Yol haritamız yoktu!

Eski MİT Müsteşarı Emre Taner, TBMM 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu'na 9 Kasım 2016'da bilgi verdi. Fethullahçı tarikatı analiz eden Emre Taner, Kürt meselesi özelinde Oslo'da PKK ile yapılan görüşmeyi değerlendirirken, devamında ne yapılacağıyla ilgili yol haritasının olmadığını da söyledi. Emre Taner'in anlatımından bir kısmı aktarıyorum:

"Kürtlere karşı değilim, Kürt meselesinde çözüm sürecine giriş sebepim de budur. Kan dursun istedik. Hâlâ durmuyor, sıkıntı devam ediyor, devreye girişimizin sebebi budur. Dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül hayattadır, biliyor. Yapılacak işler konuşulmuştur. Sayın Erdoğan hayattadır. Devletin aklıyla yola çıkılmıştır, biz kendi aklımızla yola çıkmadık. Bir yığın teması risk alarak

yaptık, korkmadık, hâlâ da korkmuyorum. Açıkça ifade ediyorum: Biz Oslo sürecine yabancılar Kürt meselesini oyuncak yapmasın diye girdik. Şöyle bir baktık, ne kadar yabancı servis varsa hepsi PKK'yla iç içe, istedikleri gibi konuyu alıyorlar, veriyorlar, zavallı Türkiye kenardan seyrediyor. 'Olmaz' dedim dönemin Başbakanlarına ve diğerlerine, devreye girmemiz lazım, müdahale etmemiz lazım, biz baş başa kalmalıyız bu grupla, problemi kendimiz çözmeliyiz, başkalarına bırakmayalım. [...] Oslo ihanet değildir. Oslo, bir kanın durdurulması için yapılmış bir hadisedir. [...] Ne bir protokol vardır, ne bir anlaşma vardır, ne bir sözleşme vardır, sadece güven arttırıcı önemler üzerinde bir tartışma zemini yaratmaya çalışılmıştır, hadise budur. [...] Büyük tereddütler vardı, o gün dağa çıkanlar bugün 55 yaşında. 60 yaşına gelmiş adamlar var. Dağda emeklilik yok, dağda ölüm var, bunu biliyorlar, yanaşmak istediler fakat yapamadılar, olmadı çünkü önlerine doğru

▲ Dolmabahçe görüşmesi, 28 Şubat 2015

*düzcün bir yol haritası koya-
madık. Çözüm süreci belli bir
yere geldi, Habur'da tılandı.
Habur ihanet değildir."*

Oslo görüşmesinin sızma-
sında Fethullahçı cemaat
etkisinin olduğunu belirten
Emre Taner, birçok ülkenin
Türkiye'nin Kürt meselesi-
ni çözmesini istemediğine
dikkat çekti. Taner, "Bir ortak
akla ihtiyaç var. İnsanlar ölü-
yor. Şimdi, burada ölümler sa-
dece şehitler olarak alınıyor.
Değil. Dağda da ölenler var.
Çok miktarda insan ölüyor,
korkunç yaralar var şu anda.
Her ölünün ailesinden 4 kişi
ertesi gün dağa çıkıyor. Sayın
İlker Paşam bunu söyledi.
Dağa çıkışları niye engelleye-
miyorsunuz? [...] Şimdi böyle
olunca bir defa, ortak bir
akıl, siyaset aklının devre-
ye girmesi lazım, bu HDP
olabilirdi, o kadarını ifade
etmek istiyorum" beyanında
bulundu.¹³

Emre Taner'in söylediğinin
Türkçesi: Masada PKK ile gö-
rüştüük, ama çözüm planımız
yoktu! Bu, Saray'ın müzakere
masasını niye devirdiğinin de
gerekçesidir.

'Evin de, barkın da yasak'

Emre Taner'in beyan ettiği
üzere, masada ikinci gündem
maddesi olmayınca yeniden
savaş konseptine dönüldü.
1990'lardaki kırı boşaltmanın
benzeri 2015'lerde kentler-
de yaşanır oldu. Geçmişte
OHAL'i kaldırmakla demokra-
siyi güçlendirdiğini iddia eden
AKP, binlerce kilometre kare-
lik alanda¹⁴ OHAL'i aşan bir
icraatın da mucidi. 7 Haziran

2015 seçimlerinin ardın-
dan parlamentonun işlevsiz
kılındığı ve Suruç katliamı-
nın olduğu ortamda ilk 'özel
güvenlik bölgesi' ilân edildi.
Özel güvenliğin mucidi de 12
Eylül cuntasıdır.¹⁵ Zaten hep
var olan *yayla yasağının* yanı
sıra icra edilen 'sokağa çıkma
yasağı' ile 'özel güvenlik' veya
'geçici güvenlik' veya 'geçi-
ci askeri güvenlik' bölgesi
ilânıyla fiilen kırdı ve kentte
yaşamak imkânsız hale ge-
tirildi. Yasak süresi, 15 günle
bir yıl arasında değişiyor.
Bir yıl süreyle evine, bağına,
bahçene ve tarlana gideme-
mek ya da "izin al git" demek,
fiilen "evini, bağına, bahçeni
ve tarlanı terk et" demektir.
Böylesi yasağın gerekçesi de,
'halkın can ve mal güvenliği-
nin korunması' ya da 'düzen-
lenecek operasyonlar öncesi
sivil halkın zarar görmemesi'
olabiliyor!

Sur özelinde olduğu gibi, yıl-
larca evine gidememek, neyin
mal ve can güvenliğidir?
Çünkü Sur'da sokaęa çıkma
yasağıyla, yaklaşık 24 bin in-
san evini terk etmek zorunda
kaldı. 24 bin Surlu, sadece
yerinden edilmedi, mülksüz-
leştirildi de.¹⁶ Sur özelindeki
bu durumun aslında bölgesel
ve temel hedefin demografik
yapının değişimi olduğu İHD
raporunda da vurgulandı:

*"Haziran 2015'te Kürt illerinde
başlayan askeri operasyonlar
ve sokağa çıkma yasakları
süresince uluslararası kriz
grubunun verilerine göre
3000 insan öldü. [...] Sokaęa
çıkma yasakları ve operas-
yonlarda yaşanan can kayıp-
ları, kentlerin yıkılarak halkın*

“ Bir yıl süreyle
evine, bağına, bahçene
ve tarlana gidememek
ya da "izin al git" demek,
fiilen "evini, bağına,
bahçeni ve
tarlanı terk et" demektir.

*zorla göçe zorlanması ve geri
dönüşlerine izin verilmemesi,
pek çok kentte uygulanan acil
kamulaştırma uygulaması ile
özel mülkiyet hakkına yapılan
tecavüzlerin etkileri, OHAL
sonrasında artarak devam
etmektedir. Bölge Kürtler-
den arındırılmak istenmekte,
demografik yapısı ile birlikte,
kültürel ve siyasal yapısı de-
ğişime zorlanmaktadır."¹⁷*

Müzakere masasının devril-
mesinin ardından Sur, Cizre
gibi kentlerde yoğunlaşan
operasyon sırasında kır-
da-kentte binlerce kilometrelik
alanı kapsayan bölgesel ya-
sakla, ikili hukuk sistemi daha
görünür kılındı. 1990'larda
kırdakinin mülkiyetiyle kopan
bağı, 2015'lerde artık kent
merkezinde Sur'da yaşanma-
ya başladı! Bu, İHD'nin dikkat
çektiği gibi demografik ve
sosyal yapının hızla değiştiril-
mesinin icraatıdır. 📌

(Devam edecek)

Dipnotlar:

- 1 Rapor, sf. 121-122, 130-131, 152.
- 2 Rapor, 8.1.16 maddesi, sf. 73.
- 3 Rapor, sf. 15-19, 31.
- 4 Rapor, 5.4.1 maddesi, sf. 62-63.
- 5 Rapor, sf. 14-15.
- 6 Rapor, 8.1.4 ve 8.1.5 ve 8.1.6 ve 8.1.19 maddesi, sf. 72, 73.
- 7 Rapor, 5.4.2 maddesi, sf. 63-64.
- 8 Rapor, 8.2 maddesi, sf. 73-74.
- 9 Rapor, 8.3.1 maddesi, sf. 74-76.
- 10 Rapor, sf. 110-118, 137; 8.3.2 maddesi, sf. 77-80.

- 11 1936'da müfettişlerin Kürt sorunu özelinde yaptığı müzakere için bakınız: Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları-1936, Yayına Hazırlayan: M. Bülent Varlık, Dipnot Yayınları, Ankara-2010, sf. 72, 109-111.
- 12 Rapor, 8.4 maddesi, sf. 80-82.
- 13 TBMM 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Raporu, sf. 125-126, 140, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntu-le?pTutanakId=1775
- 14 Birkaç örnek: Tunceli'de 30 bölgede 1 Kasım 2017'den 1 Eylül 2018'e ve Elazığ'ın 4 ilçesinde 15 bölgede 15 Kasım 2017'den 15 Kasım 2018'e kadar özel güvenlik bölgesi ve Bingöl'de merkezle, 7 ilçesine bağlı 26 bölgede 1 Eylül 2017'den 1 Mart 2018'e geçici özel güvenlik bölgesi ilân edildi. (31.1.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/tuncelide-30-bolge-ozel-guvenlik-bolgesi-ilan-40727091>; 29.1.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/elazigda-15-bolge-ozel-guvenlik-bolgesi-ilan-40725354>; 13.10.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/binbolde-26-bolgede-6-ay-sureyle-gecici-ozel-40609931>)
- 15 Özel güvenlik bölgeleri 1981'de çıkarılmış '2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu'na göre ikiye ayrılıyor, 'askeri güvenlik bölgesi' ve 'özel güvenlik bölgesi' olup, 'askeri güvenlik bölgesi'nin de iki alt başlığı var: 'Daimi askeri güvenlik bölgesi' ve 'geçici askeri güvenlik bölgesi'. Güvenlik bölgeleri İçişleri Bakanlığı ya da Genelkurmay Başkanlığı'nın gerekli görmesiyle, Bakanlar Kurulu kararıyla ya da acil durumlarda valilik kararıyla ilân ediliyor. (9.9.2015, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1126476-ozel-guvenlik-bolgeleri>)
- 16 Uluslararası Af Örgütü raporu, Yerinden Edilen ve Mülksüzleştirilenler, 2016, sf. 5, 33, sitesi: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4452132016TURKISH.PDF>
- 17 İHD, 26.10.2017 tarihli OHAL'de Türkiye Raporu, sf. 17, sitesi: <https://www.ihd.org.tr/ihd-istanbul-subesi-ohalde-turkiye-raporu/>

Di dilê her qîzê de

**Piştî roja dawetan qîz,
qîzaniya xwe ji mêr re
dikin heyran!
Lê mêr piştî ku
vedixwe ji xwînê,
qîz di xeyalên xwe de dixeniqin.
Naxwazin pifî şimayê bikin
ji ber ew agir
di dilê wan de pêxistî ye
newêrin vemirînin
newêrek in...**

Mîna Acer

Zimanê Kurdî

Bi ser û sûr e
Cewahîr û dûr e
Zimanê kurdî...

Bi xeml, rewş e
Şîrîn û xweş e
Zimanê kurdî...

Bi nexş-awaz e
Letîf û naz e
Zimanê kurdî...

Gewgewê çîyan e
Kubra teyran e
Zimanê kurdî...

Xezel, helbest e
Şemdana dest e
Zimanê kurdî...

Beyta Feqî ye
Sewta Xanî ye
Zimanê kurdî...

Şûrê şeran e
Nûra erşan e
Zimanê kurdî...

Mertala me ye
Rest pêşmerge ye
Zimanê kurdî...

Şikoyê Hesen
(17.06.1928-1976)

dosya tartışma

► KÜRT BASINININ 120 YILLIK İMTİHANI

Nurcan Baysal • Seîd Veroj • Abdurrahman Gök
Moderatör: Vecdi Erbay Deşifrasyon: Serpil Berk
Fotoğraflar: Fırat Topal

22 Nisan 1898'de Kahire'de yayınlanan 'Kurdistan' gazetesıyla birlikte başlayan 120 yıllık serüven... Politik baskılar, sürgünler vb koşullarda envai çeşit mağduriyetle sınınanak süre gelen soluk soluğa bir imtihan...

İktidarların her daim kapanmaya hazır 'özgürlük' parantezlerinde, ağırlık merkezi siyaset ile edebiyat-kültür arasında gidip gelen, çoğu zaman egemeninin diliyle seslenmek zorunda kalan Kürt basınının dünü ve bugününü irdelemeye çalıştık...

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin Kürt basınına yansıyan farklı özgünlükleri nelerdir?

'Kürt basını esasında sürgün orjinlidir' tezi ne ölçüde geçerlidir?

Kürt gazetecileri ve basın kadrolarında ulusal bilincin oluşma süreci...

Esas olarak Kürtçenin kullanımı bağlamında; Kürt basınında dil ve alfabe sorunları...

Bilindiği gibi, ilk Kürt gazetesi 'Kürdistan' 120 yıl önce Mısır'da yayın hayatına başlamıştı. Bu nedenle 22 Nisan da Kürt gazeteciliği günü olarak kutlanıyor. Aradan 120 yıl geçmiş olsa da Kürt gazeteciliğinin içinde bulunduğu ekonomik-siyasi koşulların ağırlığı sürüyor. "Kürt edebiyatı sürgün edebiyatıdır" denir. Kürdistan gazetesinin Mısır'da çıkmış olmasından hareketle, Kürt medyası için de 'sürgün medyasıdır' diyebilir miyiz?

Nurcan Baysal: Tabii ki bir sürgünde Kürt medyası var ama tek başına Kürt medyası sürgün medyadır denilemez. Burada mücadele eden bir dolu insan var. Dışarıdaki sürgün medya ile burayı kıyasladığımda ciddi farklar görüyorum. Bir kere burada yaşayıp burada haber yapıp mücadele etmenin hem kıymeti daha fazla hem de tabii Bölgenin ruh halini yansıtması açısından da daha anlamlı. Evet, Kürt medyası sürgünde kurulmuş olabilir ama burada da bir Kürt medyası geleneği var artık.

Seîd Veroj: İlk çıkan gazete Kürdistan gazetesi (1898) ve Mısır'da çıktı. Gazetenin çıkış serüveni şöyle: Gazete İstanbul'dan yayın yapmak istiyor, evrakları da veriyor, başvuruda

bulunuyor. Abdülhamid dönemi ve Kürdistan isimli bir gazetenin çıkmasını kabul etmiyorlar. O zaman da Mısır İngilizlerin himayesinde olduğu için, baskılardan dolayı tutunamayanların başvurduğu ikinci adres oluyor. Kürdistan gazetesi de bu vesileyle Mısır'da çıkıyor. Bu sürgün medyası mıdır? Aslında imparatorluk dönemi medyasıyla, ulus-devlet dönemi medyasını ayırt etmek gerekiyor. İmparatorluk döneminde farklı milliyetler bir arada yaşıyordu. İmparatorluk döneminde, Kürt basını sürgünden ziyade metropol özelliği olmasından dolayı İstanbul'da başladı ama orayla sınırlı kalmadı. Mısır'da başladı ama Abdülhamid'in ajanları Kürt medyasına burada da rahat vermedi. Dolaylı baskıyla Kürdistan gazetesi 6. sayıdan sonra Cenevre'ye göç etmek zorunda kaldı. 24. sayıya kadar Cenevre'de yayın yaptı ve tekrar Mısır'a göç etmek zorunda kaldı. Yani imparatorluk döneminde de baskı vardı. Mısır'da çıkan Kürdistan gazetesinin Kürdistan'a girişi engelleniyordu. Kimin elinde gazete bulunursa yakalanıp sorgulanıyordu. Doğuşundan beri Kürt medyası üzerinde bir baskı var. Medya modern dönemin bir aracı ve Kürt medyası, Kürt ulusal bilincinden farklı bir faaliyet değil-

dir. Bu da onları ürkütüyordu ve gelişmesini istemediler. Sürgünde de medya faaliyeti olmuştur, ama hangi dönem sürgün medyası, onu değerlendirmek gerekiyor. 1923 sonrası, Türkiye Cumhuriyeti devleti ulus devlet inşa etme sürecine girdikten sonra, Kürtleri dışlayan politikasından dolayı dışarıya taşınan medya bir sürgün medyasıdır. Diyarbakır'da 1900'lü yılların başına kadar devlet matbaasının dışında basım yapılacak bir alan yoktu. Matbaa devletin elinde ve o da basmıyor. Mesela Siverek Müftüsü Osman Efendi Babij o zaman Zazaca hazırladığı bir mevlüdü yolluyor yayınlanması için, yayınlamıyorlar. 1900'den sonra meşrutiyet dönemi kısmi bir serbestlik getirdi. Kısmi diyorum çünkü Kürdistan'ın faaliyetlerine hiçbir zaman tam serbestlik gelmedi. Osmanlı döneminden bugüne serbestlik, özgürlük dönemi diye tarif edilen ortamlarda belli bir kesime belirli bir aşamaya kadar özgürlük vardı. Meşrutiyeti Kürtler önemli kesimleriyle destekledi ama Meşrutiyet kısa bir dönem sonra Kürtlere yönelik gerçek yüzünü ortaya koydu. İlk öldürülen gazeteci Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi oldu. İttihatçılar tarafından 1909'da öldürüldü.

Serbesti, 1908'de yayına başladı, kesintiye uğrasa da 1922'ye kadar ara vermeden devam etmiş ilk günlük gazetedir. Serbesti gazetesi 1918'de yeniden yayına başladığında, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yayını olarak başlıyor. Âdem-i merkezi ve istibdat karşıtı çizgide yayın yaptığı 1908'de de hedefti ve ondan dolayı Hasan Fehmi öldürüldü. Bundan sonra başka gazeteler de çıktı ve hepsinin ömrü de kısa oldu, çoğu 1 yıl sonra kapatılıyor. Bu döneme iki yönden bakmak gerekiyor; örgütlü Kürt basını ve bir de bireysel olarak yayın yapan gazeteler vardı. Bireysel yayıncılık gelişecek zemin bulamazken, o dönem örgütlü olan yani belli örgütlere bağlı çıkan gazeteler daha uzun süreli olmuş ama buna rağmen kısa sürede kapatılmışlar. Kürdistan gazetesinin arkasında örgütlü bir güç yoktu. Bedirxaniler'in girişimiyle çıkan bir gazete. 1908'e geldiğimizde *Kürd Teavün Terakki Gazetesi* örgütlü bir çalışmanın ürünü olarak yayına başlıyor. Serbesti ise ilk etapta bir örgütsel yapıya bağlı değildir. Cemiyet 1910'da Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi yayınından dolayı kapatılıyor.

1912'de Kürd Talebe-i Hêvî Cemiyeti kuruyor, bu örgüte bağlı olarak 1913'te Rojî Kurd

Seid Veroj

gazetesi yayımlanıyor, Rojî Kurd dört sayı yayımlanabiliyor ve baskılardan dolayı kapatılıyor. Onun yerine *Hetawî Kurd* (Kürt Güneşi) adında bir dergi çıkarıyorlar, elimizdeki sayılar 10. sayıya kadar. 10. sayının tarihi 15 Temmuz 1914. 15 Temmuz 1914'te de Birinci Dünya Savaşı başlıyor, bu 4 yıllık savaş sürecinde Kürt medyasının susturulduğu, sessizliğe gömüldüğü ve kadrolarının cepheye gönderildiği bir dönem. O dönemde 1918'e kadar yazan çizen birçok Kürt genci cepheye gönderildi.

1918'e gelindiğinde çıkan gazetelere baktığımızda tamamen örgütlü bir faaliyetin ürünüdür. Tabii 1918'de çıkan Şark ve Kürdistan diye bir gazete var. Görünürde arkasında bir örgüt yok ama düşünceler 'doğucu' eğilimde, batı karşıtı bir çizgide. Kürdistan Teali Cemiyeti faaliyete başladıktan sonra Kürt gazetecilerin siyasetçi olarak da karşımıza çıktığını görüyoruz. Mevlanzade Rifat bu dönemde ilk legal Kürt partisini Radikal Avam Fırkası adı altında kuruyor. 1918'de Kürdistan Teali Cemiyeti ile yaptıkları görüşmede diyorlar ki "Zaten bir avucuz, gücümüzü yitirdik, elimizdeki kadroları bir araya getirip ortak hareket edelim." Ve Kürdistan Teali Cemiyeti'ne katılıyorlar. Bu dönemde Mevlanzade Rifat'ın öncülüğünde ve Kürdistan Teali Cemiyeti'ne bağlı bir yayın olarak Serbesti gazetesi tekrar yayına başlıyor. Bu dönemde ağırlıklı olarak Kürdistan Teali Cemiyeti'ne yakın ya da İttihat Terakki'ye muhalif olan kesimlerin yazdığını görüyoruz. Cemiyet bunun yanı sıra *Jîn* diye bir dergi de çıkarıyor. *Jîn*'in yanında Bedirxaniler'in Kürdistan dergisinden (gazetesinden) ayrı olarak, Mehmed Mihri Hilav'ın imtiyaz sahipliğinde *Kürdistan* diye bir dergi daha çıkarıyorlar. Bu 3 yayın organı, 1920'nin ortalarında cemiyette bölünme başlayınca kadar devam ediyor, bölünmeden sonra yayın organlarında da bir yavaşlama görülüyor. Bu vesileyle tek tek kapanmaya başlıyorlar. Serbesti'nin 770 sayısı vardır. Kürtlerin hiç üzerinde durmadığı, çalışma yapmadığı bir gazete ve biz Kürtler Serbesti'yi bugün bile incelememiştir. Benim çalışmam dışında Kürtlerin Serbesti'yle ilgili birkaç makale yazmak dışında yaptığı bir çalışma yok.

İstanbul, Ankara hükümetinin himayesine girdiğinde Kürt yayın organlarında yazıp çizenler, Kemalist rejimin eline düşmemek için İstanbul'u terk etmeye başlıyorlar. Bunlardan Serbesti gazetesinin son dönem yardımcı editörü olan Celadet Bedirxan, 22 Eylül 1922'de en son İstanbul'u terk eden kadrolardan biridir. Cumhuriyete kadar olan bu dönemi Kürt medyasının başlangıcı veya ilk dönemi olarak görüyorum.

Birinci dünya savaşına katılan gazeteciler gönüllü mü gitti?

Seîd Verroj: 1. Dünya Savaşı'na kadar İstanbul'da Kürt hareketinin ideolojik çerçevesine baktığımız zaman Osmanlıcılık, İslamcılık ağırlıklı bir taraftır. Mesela Celadet Kamuran kardeşler politize olmuş bir aileden geliyorlar ve gönüllü olarak Birinci Dünya Savaşı'na katılıyorlar. İmparatorluğun İslamiyet'le özdeşleştirilmesi, savaşın gayri İslam devletlerle çarpışması şeklinde gündemleştirilip propaganda yapılmasından dolayı, kanımca önemli bir kesim isteğiyle savaşa katılıyor. O dönem yazan çizen kadroların anılarında bunu görüyoruz. Bu kadrolarda ulus bilincinin daha berrak bir şekilde bilince çıkması, 1. Dünya Savaşı'ndaki tecrübe ve deneyimden sonra oluyor. 1918'e kadarki ulusalcılığı kültürel bir ulusalcılık olarak değerlendirebiliriz. Sonrasında önüne siyasi bir hedef koyuyor. Hatta Mevlanzade Rifat'ın kendisi 1913'e kadar Osmanlıcı. Merkezi bir Osmanlı değil, adem-i merkezi savunuyor. Kendi bünyesindeki diğer milletlere özerklik tanımış bir sistem. Rojî Kurd'de Abdullah Cevdet, Mevlanzade Rifat'a "*Bir Kürt genci, Osmanlı'nın kaymakamlığını yapmaktansa, Kürdistan'ın bir köyüne gidip öğretmenlik yapmayı tercih etmeli*" diyor. Mevlanzade Rifat da "*Tamam, gitmeli ama biz bu gençleri Kürdistan'a gönderdiğimizde önlerine siyasi bir program koymalıyız. Ermenilerin yaptığı çalışmalarını kendimize örnek alalım. Siyasi bir program koymadan Kürdistan'a gönderirsek ne yapacaklar?*" Böyle bir tartışma başlıyor ve Mevlanzade Rifat diyor ki "*Kürtlerin kendi geleceğini belirleme hakkı vardır, bu çerçevede Kürtler çalışmalıdır.*" Bu çerçevede baktığımızda Mevlanzade gazetecidir, yazardır, diplomattır. Mevlanzade Ri-

fat diplomatik birçok görüşmeye katılmıştır. Dolayısıyla o dönemin gazeteciliği sadece gazetecilik değil, bu dönem de olduğu gibi. Aynı zamanda siyaset, diplomatiktir, kavga ve mücadeledir. Bu dönemin Kürt medyası da Kürt ulus bilincinin bir ürünüdür. Kürt ulusalcılığı bu medya üzerinden gelişiyor. Bütün dünyada olduğu gibi Kürt edebiyatı da medyanın gelişmesiyle daha geniş bir kesime yayılıyor. Aynı zamanda Kürt medyası, Kürt edebiyatının gelişimi için de yeni bir yol olmuştur.

Abdurrahman, sen ne dersin, geçmişte de seninle bir programda Kürt medyasını konuşmuştuk. O zaman sürgün demiş miydik hatırlıyorum ama sen nasıl değerlendirirsin?

Abdurrahman Gök: Sürgün zorunlu bir sürgündür, bir tercih değildir. Hocamın belirttiği bu bölgede matbaaların etkisi vardır ama siyasal baskının da ciddi bir etkisi vardır. Zaten Kahire'nin tercih edilmesinin nedeni de Osmanlı'nın orada hükmünün büyük bir kısmını yitirmesidir. Ama yeri geliyor Abdülhamid Mısır paşasının üzerindeki etkisini biraz daha artırdığında gazeteyi tekrar taşımak zorunda kalıyor. Bu gidiş gelişler baskıdan kaynaklıdır.

Bunlarla değerlendirdiğimizde, Kürdistan'ın dışında zorunlu hallerden kaynaklı çıktığı için evet, Kürdistan gazetesinin sürgünde tohumunun atıldığını düşünüyorum. Sürgünde Kürdistan gazetesi çıktığında, ilk sayısında amacı anlatılırken, haber yapmaktan ziyade haber vermekten bahsedilir, yani dünyadaki bütün gelişmelerden. Çünkü Osmanlı gibi bir imparatorluk gücünü yitirmiş, her gün bir parçası kopuyor. Onun dışında dünyada da ciddi gelişmeler var. 1. Dünya Savaşı'na giden bir süreç ve bu sürecin tamamından bihaber Kürtler var. Kürtlerin haberdar edilmesi amacı var. Özellikle Kürdistan'da yaşayan Kürtlerde ve büyük metropoldekilerde büyük bir heyecan yaratıyor. Mesela gazete ilk çıktığında okurlardan bir etkileşim alabilmek için mektup da istiyor. Birçok yerden okurlar gazeteye mektup yolluyor. Şam'dan giden ve yayınlanan mektup var ve orada; bu sayıyı aldıklarını, çok memnun olduklarını, bu çalışmayı okuduktan sonra hamallık gibi kendilerine yakışmayan meslekleri yapmayacaklarını, okumaya yöneleceklerini söylerler. Yine başka sayısında Adana'ya ulaşan gazetenin oradaki hamalların eline ulaştığını ve bunların

gazeteyi topluca okuyup bir teşekkür mektubu yazdığını biliyoruz. Bu mektuba yanıt da veriliyor. Diyorlar ki: "Biz bu mektubu Adana'da yaşayan 15 bin hamalın oluşturduğu birlik adına yazıyoruz. Bizim sorunlarımız var ve bu sorunların da gazetede yer bulmasını istiyoruz." Bundan sonra çıkacak olan sayılardan da her defasında kendilerine 50 adet gönderilmesini istediklerini anlatıyorlar. Yani ciddi bir bilgiye açlığın olduğunu da görebiliyoruz. Hocamın bahsettiği çıkan bütün yayınların hepsinde bilgi verme ve bilinçlendirme vardır. Bu, çok önemli. Bir ulusal bilinç oluşturma ve Kürdü Kürt'ten haberdar etme hali var aslında. 3 tehlikeden ve onu yok edecek 3 cevherden bahsedilir. Bunlardan bir tanesi cahilliktir, bir tanesi bilinçsizliktir, bir diğeri de birlik olamamaktır. Bediüzzaman'a Abdülhamid birçok makam mevki teklif ediyor, kendisi ise Kürdistan'da Kürt gençlerinin faydalanabileceği bir üniversite istiyor. Abdülhamid'in buna verdiği yanıt ise "Gel burada aynısını yap." "Hayır, burada bunu yapmaktansa Kürt dağlarında Kürt gençlerinin eğitime katkıda bulunurum" diyor. Kürt medyasının başlangıç dönemi aslında bir uyanış dönemidir. Bunun tamamı sürgünde yaşanmış. O dönem parasının yettiği oranda, çok iyi olmayan bir matbaa alıyor Halep'te Hüseyin Hüsnî Mukriyani. Ama Kürtçe o zamanlar Arap alfabesiyle yazılıyor ve Kürtçeyi karşılamadığını fark ediyor. Olmayan harfleri kendisi tahtadan oyarak yapıyor. Mem û Zîn'i bu şekilde basıyor. Mem û Zîn bu şekilde ilk olarak Halep'te basılıyor. Bunlar basınla uğraşan ya da yeni mesleğe başlayanların öğrenmesi gereken şeyler. 2004'ten beri Kürt medyasının içindeyim. Irak'a, Rojava'ya, İran'a da gittim ama şu çok önemli; birçok yeni başlayan arkadaşımız bu bilgilerden habersiz. O yüzden bizler zaman zaman çeşitli eğitimler veriyoruz ve ilk ders olarak Kürt basın tarihini anlatıyoruz.

Cumhuriyet dönemini de biraz konuşalım, bundan sonra başka türlü bir milliyetçilik başlıyor, bu nasıl etkiliyor Kürt medyasını?

Abdurrahman Gök: Kürt basını tamamen yasaklanıyor. Hiç yok neredeyse ama şöyle bir durum var, yine sürgün karşımıza çıkıyor. Yani Riya Teze'nin Sovyetler Birliği'nde çık-

ması. Türkiye ile sorun yaşadığı dönemlerde Riya Teze'yi engelliyor ama sorun yaşamadığı dönemlerde yayınını devam ettiriyor. En uzun süreli Kürt gazetesidir. 2000'li yıllara kadar yayınlanıyor. Kiril alfabesiyle çıkmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'de yayıncılığın olmadığı yıllarda, yine Bedirxan ailesinin buradan kaçmak zorunda kalan Kürt aydınlarıyla beraber çıkardığı dergiler var.

Gazetecilik Cumhuriyetle aslında bitmiyor yine dışarıda devam ediyor...

Seîd Veroj: Aslında bu parçalanmışlık başka bir dinamizmi de getiriyor. Cumhuriyetle beraber susturulan Kürt medyası 1919'da Güney Kürdistan'da *Bangî Heq*, *Ummîdî İstiqlal*, *Pêşkeftin*, *Rojî Kurdistan*, *Zarê Kurmancî*, gibi birçok yayın çıkarıyor. Bu gazetelerin birçoğu Soranice olduğu için içeriğiyle ilgili çok fazla bilgiye sahip değiliz. Bir dergisinde Kürdoloji sayısı yapmıştık ve bu gazetelerin her birinden birkaç sayının içindekiler kısmıyla birlikte yayınlamıştık. Batı Kürdistan'a giden Kürtler siyaseti de oraya taşıdı. Şeyh Sait'le yenilgi alan –ki söylem olarak bu da bir yanıltmacadır aslında– 1925'teki hareketin arkasında Kürdistan İstiklal Komitesi diye bir örgüt vardır. Devlet bilerek, biz Kürtler de bilinçsiz bir şekilde bu örgütü hep yok sayarak Şeyh Sait hareketi dedik. Bu örgüt 1922'de Erzurum'da kuruluyor. Yenilgiden sonra Suriye'ye taşındıktan sonra aynı kadroların 1927'de oluşturduğu Xoybûn örgütü karşımıza çıkıyor. Ne zaman ki Kürtler siyaseten yenilgiye uğramış, bakıyoruz ki kültürel faaliyetlerde daha aktif olarak ortaya çıkmış. Yani yine amaçtan vazgeçme olmamış. Celadet Bedirxan'ın başını çektiği bu kadronun önemli bir kesimi 1932'te Hawar'ı yayınlamaya başladı. Hawar, Latin alfabesiyle yayın yapan, Celadet Bedirxan'ın oluşturduğu alfabenin de denendiği çok önemli bir yayındır. Hawar 1944'e kadar aralıklarla yayınını sürdürüyor. *Roja Welat* çıkıyor, Ronahî çıkıyor. O dönemde yine bunların dışında siyasi grupların çıkardığı yayınlar vardır. Güney Kürdistan'da da 1940'lara kadar bu yayınlar aralıklarla faaliyetlerini sürdürüyor. 2. Dünya Savaşı'nda Doğu Kürdistan'da *Kürdistan* adıyla yine bir gazete karşımıza çıkıyor. *Kürdistan*, Mahabad

Kürd Cumhuriyeti'nin resmi yayın organıdır. Onun yanında kadın dergisi, çocuk dergisi çıkıyor. 2. Dünya Savaşı'ndan 1950'li yıllara kadar yine bir sessizlik vardır. Ne zaman siyaset canlanmış medya da daha aktif bir hale gelmiştir.

Peki diğer parçalarda çıkan yayınlar bu tarafa gelebiliyor muydu?

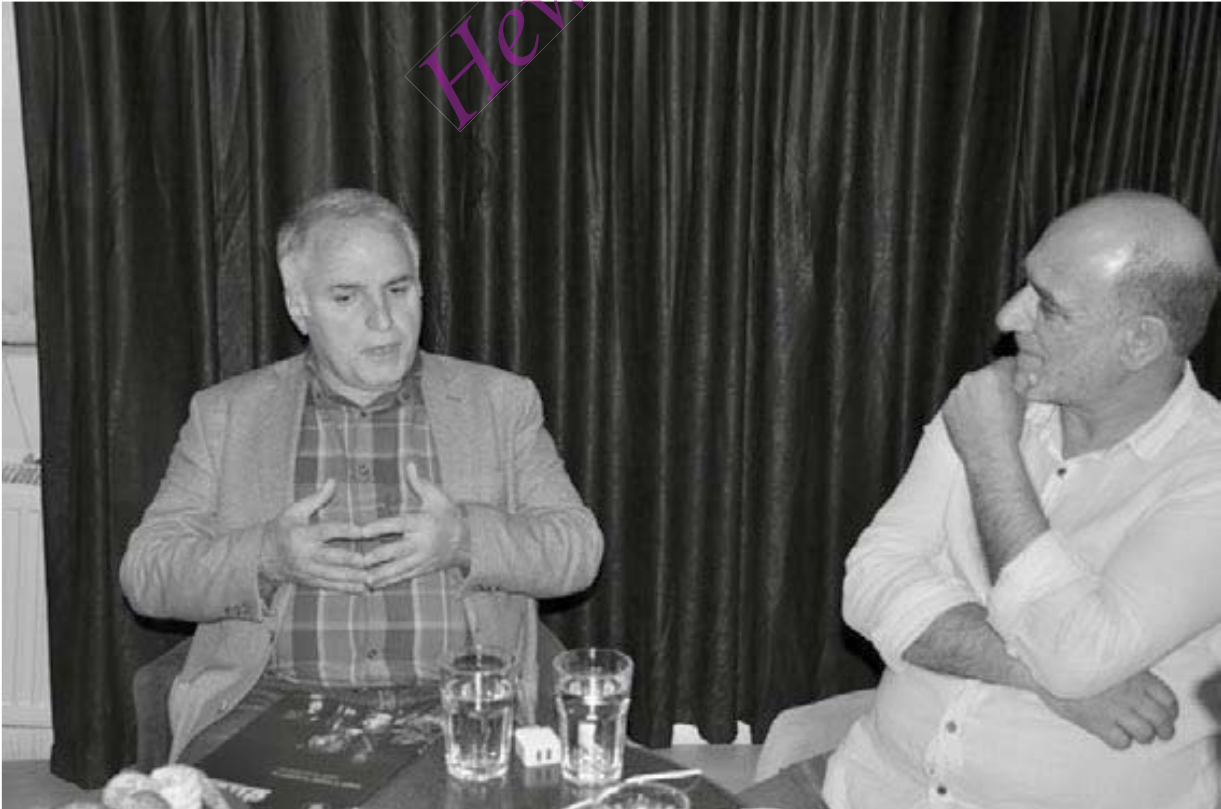
Seîd Veroj: 1960'lı yıllarda Ankara'da, İstanbul'da okuyan Güney Kürdistan'dan gelen öğrenciler var. Oralarda çıkan bu yayınlar bir şekilde geliyor. Kaçakçıların getirdiği de oluyor, yani tam anlamıyla bir kopuş yok ama böyle zor koşullarda gidiş geliş oluyor.

70'li yıllarda Tîrêj dergisi çıkıyor. Bu dönemin önemli şairleri ilk şiirlerini orada yayınlıyorlar. Berken Bereh, Arjen Ari gibi...

Abdurrahman Gök: Aslında o dönem çıkan yayınların büyük bir kısmı dergi şeklindedir ve bu üniversite öğrencilerinin çevresinde şekillenmektedir. Siverek diye bir dergi de var. Sanat bu dönemde öğrencilerin de bilinçlenmesiyle birlikte politik bir hal alıyor. Yayınların hepsinde bunu görüyoruz ve neredeyse her ilçenin bile dergisi olduğunu görüyoruz. Kimi-

si 1 sayı çıkıyor. Bir bilinçlendirme çalışması var. Bu da çok uzun sürmüyor. 60 ve 70 darbesi gerçekleşiyor, her darbeden sonra esas darbeyi yiyen Kürtler oluyor. Bununla birlikte çıkardığı yayınlar mutlaka oluyor ama o da çok uzun sürmüyor.

Seîd Veroj: Bu dönem birçok kadro Kürdistan'ın her tarafında folklorik derlemeler gibi birçok çalışma yapıyor. Belli bir yayın organı yok ama diyelim Türk medyasının Kürt medyasından ayrılması ulusal bilincin örgütlenmesi sorunuyla başlıyor. 1965'te Kürdistan Demokrat Partisi kuruluyor. O dönem de tesadüf değildir. Solun gündemine, ayrı örgütlenme mi birlikte örgütlenme mi sorununu taşımasının bir nedeni de buydu. Onlar TİP'i alternatif olarak sunuyorlardı ama TİP'e alternatif olarak da Kürdistan Demokrat Parti'si kuruluyor. Bütün bu siyasi faaliyetler medya faaliyetleri üzerine de etki ediyor. 1970 sonrasındaki sürece geldiğimizde, 80'e kadar dergilerin, gazetelerin hepsinin siyasi odaklı olduğunu görüyoruz. Bu dönemde *Roja Welat* gibi Özgürlük Grubu'nun yayınladığı gazete önemli bir kilometre taşıdır, denemedir. Bu

▲ Seîd Veroj ve Vecdi Erbay

yayınların o dönemki medyaya bakışıyla bu dönemki bakışı aynı değil. 80'e kadar geldiğimizde Kürt medyası Kürt ulusal mücadelesinden ayrı, bağımsız bir medya etkinliği değildir. 80 sonrası da zaten 1986-87 yıllarında yanlış hatırlamıyorsam ilk çıkan dergiler Medya Güneşi ve Deng dergileridir daha sonra peyderpey yayın faaliyetleri artmaya başladı. Bu tarihlerden sonra 90'lı yıllar daha farklı bir dönemdir.

80 darbesi en çok Kürtleri ezdi maalesef ve medya da sekteye uğradı. O tarihten önce çıkan dergiler siyasi grupların dergileriydi. Benim hatırladığım Türkçe dergilerdi Kürtçe çıkan bir dergi var mıydı?

Seîd Veroj: 80'lerde yoktu ama bununla beraber Medya Güneşi, Özgür Halk gibi dergilerde Kürtçe bir iki makale vardı. Kürtçe makaleler vardı ama ağırlıkta Türkçeydi. Kürt medyasının dil sorunu da vardı.

Şundan dolayı sordum, sanki 80'den sonra öyle bir sıkıntısı oldu Kürt medyasının. Belki daha geniş kitlelere ulaşabilmek için, belki de bütün Türkiye'de kendi sorunlarını duyurabilmek için Türkçe ağırlıkta olarak kullanıldı, yanılıyor muyum?

Seîd Veroj: Türkçe ağırlıkta kullanıldı ama ne amaçla kullanıldı onu sormak lazım. O tür tereddütler olabilir medyada, yazıp çizen birçok arkadaşta da Türkçe yazarsak daha çok kişiye ulaşıyoruz diye bir eğilim var. Bugün de var. Bir de buna siyasi seslenişi eklediğiniz zaman, edebiyatçılardan daha çok bir yönelme var.

Nurcan Baysal: Bir de birçok Kürt Kürtçeyi yazma düzeyinde bilmiyor, bunun da etkisi var.

80'den sonra değişik nedenlerle Kürtçe yazma potansiyeli düşmüş olabilir mi?

Seîd Veroj: Elbette, darbe üstüne darbe geldi. Her darbeye kadar yetişen Kürt kadroları ya kaçmak zorunda kaldı ya cezaevine girdi, bunlar bir sıkıntı yarattı. Ama bence daha çok bizim ulus kavrayışımızla ilgili. Bir dilin zenginliği onun gramerinin mükemmelliğiyle değil, yazım birikimiyle ilgilidir. Biz onu düşün-

medik. Dilin önemini bence kavrayamadık. Diğer hassasiyetler ya da eksiklikler eklenince ister istemez Türkçe ağırlıkta oluyor. Mesela biz *Bîr* ve *War* yayınına yaptığımız zaman çok karşılaştım. Bizim araştırma-inceleme dergisi olduğu için uzun makaleler oluyordu. Felsefi, politik konular oluyordu. 'Felsefe Kürtçe yazılabiliyor mu' diye soran kadrolar oluyordu. 'Çok akademik dil kullanılmış, okuyoruz anlamıyoruz' deniliyordu. Aslında sanıldığı gibi akademik bir dil kullanmıyorduk. Akademik dediğin tıptır, iktisattır ama genelde yazıp çizerken çok anlaşılmayan kavramlar kullanılmıyordu. Onun için bir kaçış bence. Yeterince bilince çıkmayan bir olay. Kürtçe yazma ve medyanın Kürtçe gelişimine gerekli önem o yüzden verilmedi.

Nurcan Baysal: Diller arasında hiyerarşi dediğimiz bir şey var. Yani hem Türkiye'deki asimilasyon politikaları hem de diller arasındaki o hiyerarşiden dolayı da Kürtçe üzerinde olumsuz etkiler var. Nasıl ki İngilizceyle diğer diller arasında bir hiyerarşi varsa Türkçe ve Kürtçe arasında da var. Türkçe bu ülkede egemen bir dil, televizyondan tutun birçok yerde, kurumlarda Türkçe var. Yıllar önce Handan Çağlayan bir araştırma yapmıştı. O süreçte Sur'daki çocuklarla görüşmüşlerdi ve Sur'daki bir çocuk "*Kürtçe konuşan güzel değildir. Türkçe konuşan daha güzeldir ama İngilizce konuşan çok daha güzeldir*" demişti. Bu diller arasındaki hiyerarşiyi de gösteriyor. Hem sömürge olmanın verdiği bir etki, hem asimilasyon politikalarının etkisi var. Çünkü diller arasında eşitlik yok, eşitlik politikaları yok. İsveç'te okulda bir Kürt çocuk olsa bile kreşte Kürt hoca bulunduruluyor. Burada böyle bir şey yok. Bu da belli bir süre sonra diller arası hiyerarşi oluşturuyor. Çocuklar eğitimde kendi dilinin kullanıldığını görünce dile saygıları gelişiyor.

Seîd Veroj: Çocuk kitaplarını yayınladık 2 bin yılında, set olarak bir arkadaş torununa almıştı. Çocuk okula götürüp derste çıkarıyor, öğretmen "*Bu ne oğlum*" diyor. "*Öğretmenim bu da bizimkidir*" diyor. Çocuk neyi görüyorsa onu söylüyor. Dilinin statüsü ulusunun statüsüyle ilgilidir.

Nurcan Baysal: Bir de bizim gibi dil açısından asimile olmuş Kürtler de var. Bu yıl da Newroz'da çocukları okula yollamadım. Okuldan aradılar, çocuklar okula gelmedi, diye. "Bugün Newroz tatil" dedim, "ama bize tatil değil eğitim devam ediyor" dediler. "Bu da bizim aile eğitimimiz" dedim. Bütün bu ayrımcılıklarla, günlük yaşamın her alanında ben karşılaştım, bugün çocuklarım da karşılaşıyor. Bir dil politikası olması gerekiyordu, biz de bunu oluşturamadık.

Seîd Veroj: Siyasi yapılarımız bu konuda bir politika oluşturamadı.

Nurcan Baysal: Uzun bir dönem iktidardık. Kürtçe kreşler başlamıştı ama daha güçlü bir dil politikamız olabilir miydi? Belki olabilirdi.

70'li yıllardaki hareketlenmeden söz ettik. Kürtçe şiir, hikâye yazmak 80 darbesiyle sekete uğruyor ve bir suskunluk dönemine geçiyor. Sürgünde de olsa neden Kürtçe yazmak konusundaki ısrar sürdürülemedi?

Abdurrahman Gök: Evet, çeşitli nedenler var. Nurcan Hanım güzel bir noktaya değindi. Aslında var olan bütün politikalarından nasibini

aldı Kürtler. Kürtler hesap edilerek politikalar geliştirildi. İlk Tekke ve Zaviyelerin kapatılması da aslında Kürtçeye büyük bir darbeydi. Çünkü Kürtler o medreselerde sadece kendi dillerini değil fen ilmini de, mantık ilmini de öğreniyorlardı. 1940'lı yıllarda yeniden medreselere dönük bir yönelme oldu. Kürdün üzerine Türkçeyi farz kılabilirsin ama Arapça İslam dilidir, Kürt daha çabuk kabul eder ve bunun eğitimini daha hızlı alabilir. 28 Şubat sürecini anlatınca da sanki muhafazakâr kesime yönelik bir şeymiş gibi anlatılıyor. Ama ben şundan eminim; 28 Şubat'ta İstanbul'da, Gebze'de Kürt medreseleri de vardı, bunların hepsi kapandı ama İsmail efendinin, Mahmut efendinin hiçbir medresesine dokunulmadı. Dolayısıyla devlet her politikada Kürdün dilini hedef aldı. 80 darbesi de bir Kürt uyanışının sezinlendiği bir dönemde gerçekleşiyor. Türk yayınları da nasibini alıyor, kapatılan oluyor, düşün faaliyetini yürütenler cezaevine atılıyor. Cezaevinde dışarıdaki haberlerin tutuklulara aktarılması için en azından siyasi tutukluların Diyarbakır'da kendi el yazılarıyla çıkardıkları dergiler var. Bunlar çok önemli. Aslında Kürt basınının sürgünde de olsa,

içerde de olsa nerede olursa olsun sekteye uğramaması için çabasını görüyoruz ve bu çaba hem Kürtçe hem Türkçedir. Belki 1-2 koşuyla sınırlıdır ama anlam bakımında çok değerlidir. 60'larda başlayan bir dil yasağı var. Benim babam da anlatırdı, pazarlarda, umumi yerlerde Kürtçenin yasak olduğunu. Koyununu satmaya gelenin borçlu döndüğü bir dönem çünkü konuştuğu her kelime başına para cezası kesiliyor. Öyle bir sürece getirildik ki dilimizden utanır olduk.

Aslında Cumhuriyet'ten sonra yeni bir ülke, yeni bir kimlik yaratmaya çalıştılar.

Seîd Verroj: Devletin bölgedeki bütün politikası Kürdün üzerineydi. Biz çocukken okullarda Kürtçe konuşmama kulübü vardı. Bu kulüpte yer alanlar gizliydi, bunlar köyde gezer, kim Kürtçe konuşuyorsa onu tespit eder, hele hele birbirinize bir husumetiniz varsa yazardı listeyi, ertesi gün okula getirirdi. Öğretmen çıkarırdı tahtaya: "Siz niye evde Kürtçe konuşuyorsunuz?", diye başlardı dayak artmaya. Devletin böyle bir politikası vardı. Bu dilin ayakta kalması tabii zor. Biz bazı boyutlarından bahsettik ama psikolojik, siyasi birçok yönü de vardır.

Abdurrahman Gök: Tek Türkçe kelime bilmeyen annelerin bile köylerde Türkçe konuşmaya zorlandığı dönemler yaşadık. Dil, annenin üzerinden aktarılır, denir ya, devlet o kadar şeyi empoze etti ki, anneler kendilerinin çektiği eziyeti ve acıyı çocukları da yaşamasın diye, Türkçe öğrensin diye gönüllü olmaya başladı. Böyle bir süreç. Herkesin anıları vardır. İlkokulda hatırlıyorum, çocuk topumu patlattı, ben de bütün kelimeleri biliyorum ama kasten demek yerine "qestika" diyorum, onu Kürtçede de kullanıyoruz. Bu kelimeyi kuramadığım için dayak yemiştım. Her Kürdün aslında fobisidir. Halen de yaşıyor, haberlerini yapıyoruz. Bu dönemi birçok yönüyle ele almak gerekiyor aslında. Mesela yayınların neden Kürtçe çıkmadığını düşünmek gerekiyor. Örneğin ilk Kürtçe gazetelerden söz ettik, Meşrutiyet döneminde çıkanlardan bahsettik. Bunlar da Kürtçe diliyle çıkmadı salt. Türkçeydi, Kürtçeydi, kimisi Kürtçe-Türkçe-Arapçaydı. Çoğu zaman

Türkçe daha baskın olmuştur. Dolayısıyla Türkçe meselesi bugünün ya da 70'in, 80'nin meselesi değil. İlk çıktığından beri bu meselemiz var. Bu belki ilk çıktığı yıllarda doğal bir etkileşimdir. Ehmedê Xanî'nin Nûbihar'ını 4 dile hâkim değilsen okuyamıyorsun, Mevlîdî Şerîfî de 4 dile hâkim değilsen anlayamıyorsun, Cizîrî'yi de. Yani bütün yayınlar böyle. Belki orda gönüllü bir etkileşim vardı ama Cumhuriyet'le birlikte zorunluluk farz kılınmıştır. İçimize kadar işlemiştir ve yeri geldiğinde kendimiz bile utanır duruma gelmiştir. Evet, ciddi bir çaba var. Enstitüler o zor zamanlarda kuruldu, hatta Kürtçe yayınlara müsaade edilmezdi ama insanlar bedel ödeyerek bir şeyler çıkarmaya çalıştı. Kendi çabalarıyla öğrenmeye çalışanlar da vardı. Ben medresede okudum ve Arapça dilini Kürtçe anlatırdı hocalar, bunun ciddi bir etkisi vardı. Gazetecilik mesleğini seçmemin yegâne nedeni de buydu. Çünkü hocalar orada sadece size dini bir bilgi vermiyor, ulusal bir bilinç de veriyor. Günlük yaşananlar üzerinden sizi enforme de ediyor. Hep anlatırım, ben İstanbul'da da bir medresede okudum bir süre, 28 Şubat'la kapanan bir Kürt medresesinde. 2 gazete getirilirdi. Özgür Bakış vardı o zaman, Özgür Gündem geleneğinin gazetesi, bir de Akit gazetesi getirilirdi. Akit gazetesi masanın üzerinde, Özgür Bakış halının altında olurdu. Hoca yaklaşık 30 öğrencisinin arasında bana güveniyordu, her derse gittiğinde kapıyı kilitlerdi ve oku bana gazeteyi derdi. Bu okumayla ben bilinçleniyordum aslında. Öğretmen Kürt coğrafyasında neler olduğuna dair haberdar olmak istiyordu, ben de o köy yakmalarında hocaların başına getirilenler, özellikle devletle hareket etmeyenlerin yaşadıklarını. Belki medrese okuduğum için bir imamın yaşadığı beni daha çok etkiliyordu. Bu bilinçlenmeyle 4 yıl sonra üniversiteye başladım. Hazırlık İngilizceydi ve evet, İngilizceyi bir Türk'ten daha iyi öğreneceğim milliyetçiliğiyle hareket ettim. 3 ay sonra şunu fark ettim, çok iyi kavriyorum ama ben dilimi bilmiyorum daha. İngilizce dersinde Rewşen açıyordum artık. Hoca İngilizce anlatıyordu ben Rewşen'den bilmediğim kelimeleri öğrenmeye çalışıyordum. Medresenin verdiği bir altyapı vardı. Dicle Haber Ajansı'nda gazeteciliğe

başladığımda Kürtçe servis muhabiri olarak İzmir'de başladım. Bu bilinçle alakalı bir şey. Medrese sürecinde şunun farkına varmıştım, ben kendimi tanıyamazsam benim hiçbir faydam dokunamayacak halkıma. Bu şekilde yola çıktığınız zaman çok daha faydalı işler yapabiliyorsunuz. 90'lı yıllarda Özal, Kürtçe üzerindeki kemendi biraz daha gevşetti. Bu gevşemeyle beraber çıkan Kürtçe gazeteler, Roj mesela tek sayı çıktı. Daha sonrasında Welat çıktı ve yine sürgün, yine merkez İstanbul, buradaki bürolar temsilcilikti.

90'lı yıllara gelmişken Nurcan'a, psikolojik olarak nasıl yaşadın o tarihleri, diye sormak isterim. Türkçe yazmaya nasıl mecbur kaldın?

Nurcan Baysal: Ben Şehitlik'te doğdum, büyüdüm. Babam Sur'da manavdı. Hâlâ da Bu işi yapmaya devam ediyor. Annem babam köy kökenli, oradan gelip önce Sur, sonra Şehitlik'te yaşamaya başlamışlar. 10 kardeşlik ama çok çalışkandık ve çok iyi okullara gittik. Bütün ailede herkes Bölge dereceleri alırdı sınavlarda. Şehitlik'te doğup büyümemize rağmen çok fazla Kürtçe konuşmazdı komşularımız, genelde öğretmezlerdi. Annem ve babam gizli bir şey olduğu zaman Kürtçe konuşuyorlardı. Bize Kürtçe öğretmek gibi özel bir çabaları hiçbir şekilde yoktu, hatta korkuyorlardı. Okula gitmeye başladıktan sonra dile karşı iki şey birden oluşuyor. Bir korku, ikincisi utanmak. Öğretmenimin, "Kürtçe konuşan kötüdür", dediğini hatırlıyorum. Eve geliyorum, annem Kürtçe konuşuyor. Biz o kadar iyi Türkçe konuşurduk ki öğretmenler, "İstanbul musun" diye sorardı. Düşününün o boyuttaydı Kürtçeden uzaklaşmamız. Düşmüştüm, bütün dişlerim kırılmıştı ve yıllarca süren bir tedaviye başlamıştık. Devlet hastanesinde her cuma tedavi olmaya gidiyordum. Beni orda titreme tutuyordu, çünkü doktor bir şeyler sorduğunda, annem artık iyi Türkçe konuşuyordu, ama olur da Kürtçe karışık bir şey söylerse bir şey gelir mi başına diye düşünüyordum. Okullar sayesinde asimile olduk. Köyle bağımız da yoktu. Anadolu lisesine gidiyordum, beni en keskin dönüştüren şey Vedat Aydın'ın cenazesiydi. Çünkü yanı başımızda olmuştu. Vedat Aydın komşumuzdu zaten. Sonra Ankara Siyasal'a gittim,

uluslararası ilişkiler bölümündeydim. Orada dergi çıkarmaya başladık. Ben daha çok Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) temsilcileri ile röportajlar, haberler yapıyordum. Kürtçe ile tekrar temasım Diyarbakır'a döndükten sonra oldu. Paris Kürt Enstitüsü'nden kitaplar gelirdi ve Mehmet Hoca sağ olsun eve gelirdi. Kürtçe öğrenmek için çok uğraşırdım. Beni en çok etkileyen nenemdi ve biz hiç konuşamazdık. Çünkü o hiç Türkçe bilmezdi, ben Kürtçe bilmezdim. Aslında bir dolu akrabanız olduğu halde yok gibiler, çünkü iletişiminiz yok. Dilin yarattığı travma kentte yaşayanlarda daha fazla, köyde yaşayanlar dil açısından şanslıydı. Çünkü devletin bütün o asimile politikaları köylere çok ulaşamadı. Bugün hâlâ Kürtçe bilmiyorum, anlıyorum sadece. Bir dönem epey çaba sarf ettim öğrenmek için, bir dönem epey kırıldı hevesim çünkü etrafımda Kürtçe konuşan da yok. Yakılmış köylerde çalışırken biraz daha toparladım ama şimdi yine gitti. Dil açısından asimile Kürtleriz, ama birçok açıdan da değiliz. Kürt kimliği, Kürt dili, Kürtlerin hakları için mücadele ediyoruz. Yani tüm bu asimilasyon politikalarına rağmen, pek de asimile olmuyorsun aslında.

90'lar baskıların en yoğun şekilde başladığı dönemdi. Bu konuda ne söylemek istersin?

Nurcan Baysal: Okulu bitirip Diyarbakır'a dönmem 98 yılıydı. Kürt medyasında hiç çalışmadım. Zaten gazetecilik geçmişinden de gelmiyorum. 10 yıla yakın Birleşmiş Milletler bünyesinde çalıştım. Kalkınma, yoksulluk üzerine, sonra başka bir vakıfta bu sefer de köylerde çalıştım. Yakılmış, boşaltılmış ve korucu olmuş köylerde. Hayatım köylerde ve yoksul bölgelerde çalışarak geçti. Ara ara Radikal İki'ye yazıyordum. Yazmayı her zaman sevdim. 2012'de çalıştığım köylerin hikâyesini yazmaya karar verdim. Çünkü o köylerin hikâyesi Kürtlerin hikâyesiydi benim için. Çalıştığım Tatvan Kavar havzasındaki köylerin yarısı korucu olmuş, yarısı yakılmış, boşaltılmıştı 90'larda. Ben çalışmaya başladığımda yeni dönüyorlardı köylerine. Herkes Kürt köylerinin boşaltılmasını biliyordu ama geri dönüşlerin ne kadar zor olduğunu bilmiyordu. Ben de o köylerin hikâyesini yazmaya başladım ve ilk kitabımı yazdım, "O Gün" is-

▲ Nurcan Baysal ve Abdurrahman Gök

minde. GÜN aslında tüm Kürtlerin hikâyesiydi. Hepimizin bir O GÜN'ü, devletle ilişkisinin kırılmasının günü vardı. Sonra 5 yıla yakın T24'te yazdım. Amacım burada yaşananları Türkiye'nin batısına duyurmaktı. Şimdi Ahval'de yazıyorum. Ben elbette Batı medyasında bir Kürt olarak yazarken de çeşitli baskılarla karşılaştım ama Kürt medyasının yaşadığı baskılar çok daha fazla. Haber takibinden başlayarak maruz kalıyorlar baskıya. 90'larda benim unutamadığım, mahallemizde Adnan Amca vardı. Küçük markette Özgür Gündem satıyor diye öldürülmüştü. Komşumuzdu. Kurban bayramından bir gün önceydi. Ben yerdeki kanın ona ait olduğunu bilmeden, kanların üzerinden zıplayıp eve geldim. Kurban bayramı arifesiydi kurban kesildiğini zannetmiştim. Eve doğru giderken çığlıkları duydum ve birinin öldürüldüğünü anladım. Sadece o gazeteyi satmaktan dolayı bildiğimiz birçok insan var katledilen ve böyle bilmediğimiz o kadar çok insan var ki... Ben hep bunu düşünürüm, keşke bir şekilde bunları anabilecek bir mekanizma kurabilseydik. Şehitlik 90'larda şiddetin fazla olduğu mahallelerden biriydi. 92'de sınıfımızın yarısı dağa

gitmişti, bir kısmı öldü. Siyasal'a gitmek kaçış gibi olmuştu benim için. Mümkün olduğunca ilk yıllar hiçbir şey duymamaya çalıştım. Sonra topladım. Bazı insanlar kapanıp edebiyattan besleniyor ya, ben bu toplumdaki sorunsaldan besleniyorum.

Cenazeler yerdeyken edebiyat yapamam, biraz öyle biriyim. Kan akarken yazarlar ne yapar ciddi bir sorun bence. Aktivist yönüm her zaman daha baskındır ve çok uzun yıllar yoksullukla, zorunlu göç çalışmalarıyla geçtiği için bunlardan besleniyorum. Ve elbette Amed'den besleniyorum, Sur'dan besleniyorum. Benim gibi bir yazarın toplumsal olanı dışarıda bırakması mümkün değil. Hepimizin kimlikleri, yaşamlarımız toplumsal olanla belirleniyor.

Mezopotamya Ajansı'na, daha doğrusu o geleneğe epeydir baskı var. Öte yandan son zamanlarda diğer Kürt basın kurumlarına da baskı var. Örneğin Rûdaw ve K24 Tv kanalları Türksat'tan çıkarıldılar. Kürtlerin birleşmesi gerektiğine dair tartışmalarla birlikte düşünüldüğünde Kürt medyasının birleşme zemini var mı? Nasıl olabilir?

Abdurrahman Gök: Basının politikayla iç içe olduğu bir dönemde politik bir birleşme sağlanmadığı müddetçe basın alanında da ortak bir dil sağlanamayacak. Ortak dil ve amaçtan kastım Türk medyasının içinde olduğu durum değildir, hepsinin aynı haberi aynı yerden çıkmış gibi yapmasından bahsetmiyorum. Ortak amaç, diyelim Kürdün değerlerine, kazanımlarına bir saldırı varsa buna karşı topyekûn bir karşı koyuş. Böyle bir birlik siyaset alanında sağlanmadığı müddetçe basın alanında da sağlanamaz. Niye? Tarihi incelediğimizde çıkan yayınların hepsi siyasetle başat gitmiştir, bağımsız yayın yapmak isteyenler de bir süre sonra ya bir gücün himayesine girmiştir ya da çok uzun süreli yayın hayatını sürdürmemiştir. Birkaç yıl önce Kürt basın konferansının 4 parçadaki Kürt basın çalışanlarının bir girişimi oldu. Hewler'de, daha sonra Rojava'da yapılacaktı ama sürdürmediler. Toprak anlamındaki bu parçalılık, siyaset alanında ve basında da olacaktır. Bu bana göre avantaj. Son yıllarda benim gözlemlediğim, diyelim ki bir Kürt kazanımına bir saldırı olduğunda minimum da olsa bir ortak başkaldırı olduğunu görüyoruz. Şengal'den sonra bu biraz sağlandı. Kobanê bunun zirve yaptığı bir zamandı, Kerkük'e saldırıldığında bu kısmen sağlandı. Efrîn'de yine sağlandı, bu tip şeyler umut sağlıyor. Benim alınmadığım bir yere başka bir Kürt gazeteci alınıyorsa, o Kürt gazetecinin de bunu sorgulaması gerekiyor. Saha da bu birliktelik sağlanmadığı oranda haber merkezlerine ya da diyelim ki gazetenin yazı işleri müdürüne yansımaları çok daha zordur. Örneğin ben Şengal'e saldırı olduğunda oraya gittim. Geçişim Kürt ulus bilinci sayesinde oldu. Sınıra gittim ve görevliye, "*Ben bir Kürt gazeteciyim ve Şengal'de bir halk soykırımıyla karşı karşıya ve bunu dünyaya duyuracak gazeteci yok, o yüzden senin bana izin vermen gerekiyor, prosedürü önüme koyma*", dedim. Beni geçirdi. Peşmergenin oradan çıkmasıyla birlikte bir haber yayıldı ve müthiş bir öfke vardı. Birçok insanın öldüğüne tanıklık ettim. Telefonla televizyona bağlandığımda, Mahmur'dan Deniz benden önce bağlanıyordu ve en son bağlanacağım gün o bağlanmadı. Sonra rejiden duyuyordum yaşamını yitirdiğini. Hemen sonrasında Kürdistan başka-

nının gidip oradaki savaşçıları ziyaret etmesi... bunun birinci haber olması gerekiyordu. Ama Kürt basını olarak bunu görmeyenlerimiz oldu. Rûdaw gazetesi mesela görmedi bunu ilk gün. Bu parçalılık, siyasetin de kendi içinde parçalılığını gösteriyor. Yani ben eğer farklı bir yayın izliyorsam, Mezopotamya'dan haber alan Özgür Gündem Kürdün kazanımlarına karşı farklı bir yayın izliyorsa bu ciddi bir sorundur. Rûdaw, K24 Kürdün kazanımı söz konusuysa farklı bir yayın izliyorsa bu bir sorundur. Bir ortaklaşmayı buradan söylüyorum, yoksa tek ses olmayalım, değiliz çünkü.

Birçok baskıdan söz ettik, ilk öldürülenin bir Kürt gazeteci olduğunu söyledik. 90'lı yıllara geldiğimizde 14 yaşındaki dağıtımcıdan tutalım 19 yaşındaki muhabire, 72 yaşında ki Apê Musa'dan, Gurbetelli Ersöz'e, büfede gazete satanına kadar birçok örnek vardır. Bir gazetenin muhabiri öldürüldükten sonra onun arkadaşı onun fotoğraf makinasını alıp fotoğrafını çekiyorsa, ertesi günde onun haberini yapıyorsa bu önemli bir değerdir, bunu da anmak gerek. 120 yıllık basın tarihinde en meşakkatli yıllardır 90'lı yıllar. Bir sene içerisinde Özgür Gündem gazetesinin çalışanı ve yazarı 35 kişi katlediliyor ve bugüne geldiğimizde 76 kişiden söz ediyoruz. Kadri Bağdu, sokak ortasında gazete dağıtırken, Rohat Aktaş Cizre bodrumlarında, Nujiyan Şengal'de öldürüldü. Bunları da anmak, anlatmak gerekiyor. İnsanlar artık baskılanmaktan, tutuklanmaktan söz edemiyor, gazetecilerin birçoğu fırsat buldukça Avrupa'ya kaçmak zorunda kalıyor. Kalanlar da her türlü şeyi göze alıyor. Tam da Kemal Kurkut'un fotoğrafını çektiğim bir zamandı, arkadaşlarım yurtdışına gitmemi söylediler, risk altında olan gazetecilere dönük bir program çerçevesinde. Gerçekten bir kaçış gibi geliyor ve kaçmamak gerektiğine inanıyor insan. 2 hafta önce matbaaya el koyuldu. 25 yıldır Kürtçe gazeteyi basan matbaa bile "*bu beni aşar, basamam*" dedi. Bu gazetenin ve matbaanın 26 çalışanı tutuklandı ve mahkemenin görüldüğü gün tek Allah'ın kulu yoktu onlarla dayanışmak için. Kürt basını dayanışmayla ayakta durmadı bu zamana kadar direnişle ayakta durdu. Kendisiyle dayanışma içinde olanları gördüğünde bundan güç aldı.

Bu direnişiyile bugüne kadar geldi. Bu biraz acıtıyor.

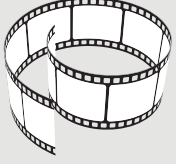
Nurcan Baysal: Beni en çok rahatsız eden şeylerden biri de bu. Cezaevlerindeki gazetecilerin ciddi bir kısmı Kürt gazeteci ve bunların isimlerini bazen Kürtler bile bilmiyor. Frankfurt Kitap Fuarı'nda her tarafta Türkiye'deki gazetecilerle ilgili kampanya vardı ve tek bir Kürt gazetecinin adı yoktu, bu çok rahatsız edici. Bu hiyerarşi her alanda var. Bu, buranın bir sömürge olmasıyla ilişkili bir şey ve her şey onun üzerinden konumlandırılıyor, ilişkiler bile. Cezaevindeki Kürt gazeteciler çok yalnız kaldı. Bu baskıların üzerinden gelmede Kürtlerin birlikteliği çok önemli. Türkiye'deki sendikaların, hak örgütlerinin içerisinde de bu hiyerarşi maalesef var. Şırnak'ta, Cizre'de mücadele edenler görünmüyorlar. Sadece batıdaki çalışmalar görünüyor. Sömürge olmanın yarattığı bir şekilleniş ve bizlerin zihninde bile bu böyle şekilleniyor. O yüzden ben Kürtlerin kendi örgütlülüğünü ve kendi dayanışma ağlarını örmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu yapılabilir, ayrı sendikalar kurulabilir. Çünkü dayanışmanın çok önemli olduğunu bugün de görüyoruz.

Abdurrahman Gök: Değerler, kazanımlar söz konusu olduğunda dilde bir birliğin olması gerekiyor, Kürdün Kürt'le dayanışması gerekiyor aslında. Dayanışmaktan ziyade ittifak kurması gerekiyor. Son 4 yıl içerisinde Kürtler aslında 100 yıl içerisinde yaşayabile-

cekleri kadar acı yaşadı. Her 4 parçada. Bu ittifak önce dilde başlamalı, daha sonra duyguyla devam etmesi gerekiyor. Bence tek tek bireyler çalıştıkları her kurumda buna katkı yapacak yayıncılığı esas almalı. Elbet her bir yayının kendine göre bir yayın politikası olabilir ama bunun da ötesinde her bir Kürt gazetecinin de Kürt duygusuyla hareket etmesi gerekiyor. Yeri gelir, o siyasi partilerle olan bütünlüğün dışına çıkarak ittifak konusunda dilimize dikkat etmeliyiz. Belki ileride yapılacak olan Kürt konferansının daha çabuk yapılmasına vesile olur. Bu bir Kürt basın konferansının yapılmasını da beraberinde getirir. O zaman Kerkük'te, Şengal'de, Kobanê'de, Halep'te herhangi bir saldırı olduğunda kazanımlara dair ortak bir duruşu beraberinde getirir. Çünkü biz yalnız olduğumuzu gördük. Federal Kürdistan Bölgesi'nde yapılan referandumdan sonra, Kürtlerin nasıl yalnız bırakıldığını gördük, keza Efrîn'de de. O zaman bundan bir ders çıkarmak gerekiyor. Bu durumda basının gücü de önemli.

Seîd Veroj: Medya o kadar yaygınlaştı ki hepimiz parçası olduk. Sosyal medyada riskini göze alıyorsan her konuda yazabiliyorsun. Bu işin de belirli bir kuralı ve seviyesi olmalıdır, sürelî ya da sosyal medyada. Grup çıkarlarının dışında dikkate almamız gereken dünya standartlarına uygun esaslar olmalıdır. Biz dünya standartlarına yaklaşmadıkça, sömürge konumumuzu sebep göstererek

her şeyi siyasallaştırarak, grupsallaştırarak, kendimizi ulusun yerine ikame edersek hiçbir zaman medyayı olması gereken yere taşıyamayız. Öncelikli olarak Kürdistan'ın 4 parçasındaki siyasi yapılar, bağlı medyalar bu işin standardına yakın bir noktaya gelmeli, dili de öyle olmalı. Söz konusu ülkesi parçalanmış, işgal altında olan bir ulusun diline çok dikkat etmesi gerekiyor. Birbirini küçük düşürücü, horlayıcı dili kullanmak medya faaliyeti değil grup borazanlığıdır. Bu dil Kürtlerin birliği açısından, yapıcı olursa Kürtlerin birbirine yakınlaşmasını, olmazsa uzaklaşmayı sağlar. Bir ulusun bilinci slogan ve söylemlerle olmuyor. Ulusal hedef doğrultusunda birbirine yakın olmadığın zaman ulusal birlik zordur. Medyaya düşen çok önemli bir rol vardır, medya bunu uygulamalı. Biz birbirimize karşı olumsuz ve manipülatif bir dil kullanırsak ya da birbirimize karşı saldırgan bir dil kullanırsak dünyaya kendimizi anlatamayız. Bir ulus olmanın gerekli refleksleri gösterilmediği zaman birbirimizin yenilgisi, açıkları üzerinden siyaset yaparsak bir yere varamayız. Medyada bunun bir parçasıdır buna çok dikkat etmelidir. Dil bunun önemli bir kısmı, medya toplumun en alt kısmına kadar yayıldı. Buna dil açısından örnek olup yönlendirebilirsek Kürtçenin de kiteselleşmesini sağlayabiliriz. Kürdistan gazetesinin 120. Yılı vesilesiyle bu röportaj birkaç kişiyi etkilerse o zaman daha anlamlı olacaktır...

bir tartışma üzerine...

HAKİKATİN SİNEMASI GERÇEĞİN KÜRDÜ

ÖMER LEVENTOĞLU

Sanatsal eylemin rehberliğinde hakikat arayışına dair yolculuk, tragedya sanatıyla yani Sümer tabletleriyle günümüze aktarılan Gilgamêş'in hikâyesiyle başlar. Biz hepimiz; roman yazarlar ve binaların estetiğini tasarlayanlar, sinema yapanlar ve çizginin büyüğü dünyasında yürüyenler, renklerin ve müziğin yeni formlarını arayanlar, kurmanın ve kurgunun hastaları, ister bir köy odasının meclisinde ister görkemli tiyatro salonlarında olsun anlatmayı sevenler, aynı hikâyenin kahramanları ve yaratıcılarıyız. Aynı şeyi yaparız: Sanat... Kimimiz kelimelerle, kimimiz renklerle, kimimiz çizgiyle, kimimiz gözünün ışığıyla, kimimiz parmaklarının maharetiyle, başkaları da sade duruşlarıyla, sadece edasıyla yapar sanatı...

Şimdi bu sanat eylemini biraz daha somuta, daha gün-

cele, daha spesifik ve aktüel bir boyuta taşıyacağız. Üzüm salkımının uçlarında bir yerde, daha dar bir alanda, sinema üzerine konuşacağız.

Sinemanın, farklı ulusların özgün koşullarında ürettiği özgün formlar, diğer bütün ulusların sinemasını da etkiliyor. Bu bağlamda, Kürtlerin içerisinde sinema yapanların bu akımları nasıl algıladığı, nasıl etkilendiği, bu verileri "taklit" edip etmediğini ya da bu taklidi kendi toprağının ve beşeriyetinin renkleriyle nasıl giydirdiğini sorgulayacağız. En önemlisi de şu: Yeni kuşak sinemacılar, Kürdistan'da bir sinema yaratma doğurganlığını hangi koşullara bağlıyorlar? Gerçekten bir sinemanın doğurgan bir şekilde nefes alabilmesi için hangi koşullarla mücadele ediyoruz?

Dilop dergisinin geçen sayısında, Diyarbakır'dan üç sinemacı arkadaşımızla yapılmış

kapsamlı bir söyleşi yer aldı. Özkan Küçük, Ali Kemal Çınar ve Zeynel Doğan arkadaşlarımız Kürt sinemasında gerçeklik ve özgürlük meselesini tartıştılar.

Otantik olanı nasıl seçeceğiz?

Tartışmanın ana ekseninde şu var: Kürt sinemacılar hikâyelerini tasarlarken ya da üretirken, içinde yaşadıkları toplum ve beşeriyet gerçekliğiyle nasıl bir etkileşim yaşıyorlar, yani toplumsal gerçeklik filmsel tasarım ve üretimde nasıl bir karşılık buluyor? Somutlarsak, Kürdistan'daki sosyolojik zemin ve aktüel siyasal koşullar sinemacılar için bir hazine mi, yoksa senaristlerin hayal dünyalarını zayıflatıyor ve onları kuru gerçeğin mükerrer hikâyelerine mi hapsediyor? Eğer öyle ise Kürt sinemacılar şanslarını daha çok belgesel

* Bu sayıdan itibaren açtığımız 'dosya ertesesi' sayfalarında bir önceki dosyamızı değerlendiren yazılara yer vereceğiz.

Özgürlük sorunu yaşayan bir toplumun sinemasını yapmaya öyküenlerin bizzat kendilerinin de 'özgür sanat üretme koşulları'ndan yoksun olmaları, bir sinema yaratma konusundaki sıkıntıların mazereti sayılabilir mi? Açıkçası biz mi kısırsız, tembeliz, mazeretlerimiz mi okkallı mazeretler?

▲ Sarhoş Atlar Zamanı, Bahman Ghobadi

sinema alanında mı denemeliler? Bir adım ilerisi de şu: Özgürlük sorunu yaşayan bir toplumun sinemasını yapmaya öyküenlerin bizzat kendilerinin de 'özgür sanat üretme koşulları'ndan yoksun olmaları, bir sinema yaratma konusundaki sıkıntıların mazereti sayılabilir mi? Açıkçası biz mi kısırsız, tembeliz, mazeretlerimiz mi okkallı mazeretler?

Ben bu soru(n)lara kısa yanıtlar arayıp, ardından konuyu taşımak istediğim macedera sözlerimi söylemeye çalışacağım.

Öncelikle mesele şu ki; sanat, boşluktan ve hiçlikten hareket etmez. Bir evren/nesne gözlemine ve beşeriyet dinamiğine dayanır. Çünkü bilinç ve duyum, her zaman bir kaynağa ihtiyaç duyar. İşte o kaynak, "taklit nesnesi" olarak adlandırılmıştır. İlyada mesela...

Bize gelince, Kürt sinemacılar için de bu kaynak, evren ve dünyadaki her şeyin yanı sıra Kürdistan, onun doğası,

toplumu; onun sosyal, siyasal, beşeri, kültürel bütün veçheleri ve bunların her birinin kendisi dışındaki her veçheyle bağıdır bana göre... Demek istiyorum ki; hiç bir tasarım gerçeklikten bütünüyle kopuk olamayacağına göre, aynı zamanda en kuvvetli gerçeğe öykünme hikâyesinde bile gerçeği bütün varoluşsal boyutlarıyla anlatamayacağımıza göre, bugünün koşullarında, özellikle Kürt sinemacılar için bu tartışma çok ufuk açıcı bir tartışma sayılmaz. Her ne kadar biri tamamen belgeye, bir diğeri de bütünüyle "fantezi"ye yaslanmış gibi görünse de, bana göre "Babamın Sesi" de, "Genco" da birer hikâye anlatıyor, her ikisi de sinemaya dairdir ve bir Kürt sinemasından söz edilecek olursa, birini içeride diğerini dışarıda bırakmak için herhangi bir teraziye, ölçüye sahip değiliz. Bu bağlamda; Fransız Şiirsel Gerçekçiliği de İtalyan Yeni Gerçekçiliği de Kürt sinemasını etkiledi ve etkilemeye de-

vam ediyor. Bu da doğaldır. Zira Yılmaz Güney'in kendi sinemasını yaratmanın ilk adımı olan Umut filminde, daha çok İtalyan Yeni Gerçekçiliği baskın olmakla birlikte, bu iki akımın da etkisi bariz bir şekilde tezahür etmişti ve bu film ile birlikte hem Türkiye sineması için bir devrim, hem de Kürt sineması için bir dölleme, tohumlanma gerçekleşmişti.

Mezopotamya Kültür Merkezi (MKM) bünyesinde sinema çalışmaları başladığında da bu tartışmalar hatırı sayılır bir yer tutuyordu. Hatırlıyorum; ben İzmir MKM'de ilk atölye çalışmalarına başladığımda (ki o zamana kadar İstanbul MKM bünyesinde Ax filmi çoktan çıkmış, Fotoğraf filmi'nin çekimleri de yeni bitmişti) ilk çalışmamız "Ulusal Sinema" başlığını taşıyordu ve bu konuları heyecanla tartışıp duruyorduk.

O günden bugüne; sosyal iletişim ağları bütün mecralara çadır açtı, akademiden

sanata, entelektüel beslenme kaynaklarından kültürel etkileşime değin hayatın her alanı "canlı" hale geldi. Kürt aktörler Marocco'da çekilen otantik bir hikâyede rol alabiliyor, Yunanlı görüntü yönetmenleri Srilanka'lı Focus Poeller ile Norveç'te film çekiyor artık. Diyarbakır'da ilk taslağı yazılan senaryo Cannes Festivali'nde proje geliştirmeye katılıyor, geri kalanı Paris'te yazılıyor ve bir kısmı Berlin'de, bir kısmı Zaxo'nun bir köyünde çekiliyor, dünya premierini Tokyo'da, uluslararası galasını Marakesh'de yapıyor. Kürt kadın gerillalar Cannes Film Festivali'nin perdelerinde ve Kobanê'de, Sur'da yaşananları Malezyalı bir yönetmenin kendisinden daha iyi gözlemleyemediğini iddia edebilecek bir Kürt sinemacı varsa beri gelsin.

O halde, otantik olanı nasıl seçeceğiz? "Kürt Sineması" ya da "İran Sineması"nı bir diğerinden ayırt eden temel kriterlerin ne olduğunu han-

gi terazinin kadranına bakarak açık ve kesin bir şekilde tanımlayabileceğiz?

Ödül ve fon mekanizmasının yaptığı...

Ayrıca, Kürt sinemacıların yazdığı senaryoların Türkiye Kültür Bakanlığı sinema fonlarından yararlandırılmadığı tartışması var... Evet, Bakanlık desteklediği 20 proje içerisinde bir tane Kürt yönetmenin hikâyesine ya yer veriyor ya da vermiyor. Bu doğru. 2010 ila 2015 yılları arasında benim çektiğim Mavi Ring filmi de dahil olmak üzere yaklaşık 7-8 projeye destek verildi. Bu projeler Türkiye'nin Altın Koza ve Altın Portakal gibi festivallerine de seçildiler, ödüller de verildi, ancak o defter kapatıldı artık. Kendi adıma, son beş yıldır ısrarla bakanlığa dosya gönderiyorum ve her seferinde üzeri çiziliyor. Ama konu bu değil, zira artık bakanlıktan bir destek alınsa bile muhalif Kürt hikâyelerin çekilebilme koşulları neredeyse bütünü-

le ortadan kaldırılmış durumda. Bu, sadece bakanlığa ve oraya seçilen jürinin ufkunu saran faşizan atmosferden ibaret de değil. Bir Kürt hikâyesine, bir hakikat arayışı motivasyonuyla yoğunlaşmışsan, senin layık olduğun şey bir sinema filmi çekmek değil, açlıktan sürünmektir.

Ama bir dakika... Biraz melankoli, biraz melodram, biraz komedi, biraz Avrupa değerleri, biraz "insan haklarının soft versiyonları" vs neden olmasın? Hikâyenin değerinden ne kaybettirir ki?.. Bunu yaparsan, bir düzine festivalin proje geliştirme seksiyonları var, buralardan bir "film yolculuğu"na başlayabilirsin. Artık bir hikâye yazdığınızda, onun bir "yolculuğa" çıkması gerektiği konusunda neredeyse bütün sinemacıları iknâ etmiş bulunuyorlar. Köprüde buluşmalardan, piching programlarından, senaryo geliştirme atölyelerinden yürüyerek yolculuğu tamamlayabilirsin. Evet, hiç

▲ Mavi Ring, Ömer Leventoğlu

fena bir fikir gibi görünmüyor! Ancak bu yolculuğun sonunda, yazdığın hikâyenin ruhu, otantik sesi, rengi, kokusu, duygusu, fikri, zikri olduğu gibi kalıyor mu? Hayır... Hatta, bu geliştirme atölyelerinin ve festivallerin kudreti hakkında, herkesin görüp bildiği ancak tartışmaktan utandığı öyle deneyimler var ki... Mesela bir yönetmenin, paralı ödül dağıtan ve jürinin de esasen Kürt hareketini biraz tetöristçe bir ahval içinde görmekten memnuniyet duyacağını herkesin öngörebileceği bir festivalde, yarışmadaki filminin finaline, sivillere yapılmış bir saldırıyı açıkça gerillaların yaptığı izlenimini verecek bir sahne koyan, ödül töreni sonrasında ise bu sahneyi filminden çıkartıp bu kez de Kürt hareketinin yerel olanaklarından yararlanmayı uman ve bunu başaran sinemacı arkadaşlarımız da var! Ödül ve fon mekanizmalarının sinemamız üzerindeki etkilerine sadece bir örnek bu... Benzerleri hiç de az değil... Bir önceki sayıda söyleşen arkadaşlar biraz vurgu yaptığı için Güney ve İran Kürtlerinden de örnekler verebiliriz. Norveç'e iltica eden Kürtleri anlatan bir yönetmenimiz, baştan sona komedi ile melodram karışımı bir örgüyle ilerleyen hikâyesinin zirvesini, yaşlı bir Kürt mültecinin Norveç Kralına yazdığı övgü mektubuyla taçlandırıyor ve yaşlı karakterimiz, mektubu krala ulaştırmak için gittiği şatonun bahçesinde son nefesini verdiği için oldukça güçlü bir duygu atmosferi yaratılıyor filmde. Elbette

bu nedenle hem çok yüklü fonlar hem de kucak dolusu ödül heykeli ve plakeler... Bu tarz sinema da Kürt sinemasıdır ve özellikle cari olarak bilinen "Kürt sineması" aşağı yukarı budur. Bu yönetmenlerimiz için, genellikle "*Kürt sinemasının altın çocuğu*" tanımlaması yapılıyor ve zeki yapımcılar bunlarla çalışıyorlar. Bu yapımcılar, aynı zamanda Kürtlerin düzenlediği festivallere katıldıklarında da sahneye çıkıp, "*Kürt sineması yıllardır Avrupa'ya trajedi sattı, artık bunun yerine biraz sinema...*" diye konuşmalar yapıyorlar!

Sinemadan önce sinemacılar özgürleşmeli

Bahman Ghobadi'nin "Sarhoş Atlar Zamanı" ile başlayan ve "Gergedan Mevsimi" ile perde kapatan hikâyelerinin sinemamız üzerindeki etkileri konusunda yeterli kritik yapıldığı için, bunu veri kabul edip, buraya kadar girilen detaylardan bazı genel sonuçlar çıkarmaya çalışacağım.

Kürtlerin sinema birikiminin münderecatında; İtalyan ve Fransız ekolleri de, Yılmaz Güney de, Tarkovsky, Godard, hatta Hollwood ya da Jim Jarmusch gibi üstad ve bilge insanların eserleri, deneyim ve bilgelikleri de şu ya da bu ölçüde etki bırakmıştır ve bu durum devam edecektir. Doğaldır. Ama bu etkiler, Kürt sinemasını Kürt sineması yapmaz, beri yandan böyle bir sinema varsa bunu bozmaz! Bunlar dert değildir. Ama Kürt sinemacılarının kendi sinemalarını yaratma yolculuğun-

“ Kürt sinemasını Kürt sineması yapacak olan şey de budur. Sinemadan önce sinemacıların özgürleşmesi sorunu; paradan, takdirden ve her türden popülizmden arınarak özgürleşmek... Bana göre ancak ve sadece o zaman sanatçı olunabilir, ki sanat üretebilsin sinemacılar...

da daha özgün dertleri vardır. Asıl sorunları, sadece ekonomik ve siyasal koşullar karşısında özgürleşmek değil, aynı zamanda festivallerden, fonlardan ve hepsinden önemlisi genel takdir rüzgârından korunabilmek, bunlardan özgürleşmektir. Bu takdir ölçülerini yayan atmosfer içerisinde Cannes jürisi de olabilir, Kürt hareketi adına hikâyenizden beklentisi olanlar da olabilir. Böylece bana kalırsa aslında Kürtlerden de özgürleşmeli Kürt sinemacıları... Belki o zaman Kürtlerin ve Kürdistan sinemasının tarzı ortaya çıkabilir diye umuyorum.

Çünkü ister bir ulus adına tanımlanıyor olsun ister özel bir fikri akım adına tanımlansın, bir 'sinema'dan söz ettiğimizde, aslında bir tarzdan söz ediyoruz demektir. İran Sineması dediğimizde, hiç kimse Farsça sinema anlamaz, ki öyle de değildir. Sadece İranlı bir yönetmen de anlaşılmaz. Ancak bir üslup, şive, tarz, bir söyleme biçimi, kendine has bir şiirsellik, formu olan bir edebilikten ve özgün bir yaratımdan, yani toplamda bir tarzdan söz ederiz.

Kürt sinemasını Kürt sineması yapacak olan şey de budur. Sinemadan önce sinemacıların özgürleşmesi sorunu; paradan, takdirden ve her türden popülizmden arınarak özgürleşmek... Bana göre ancak ve sadece o zaman sanatçı olunabilir, ki sanat üretebilsin sinemacılar... Bu üretimin Kürt sinemasını doğurup büyümesi meselesine de buradan yol alabiliriz.

Farkındayım, vardığım sonuç, ironik bir biçimde bir önceki sayının söyleşisinden çıkan başlığın aynısı oldu: "Kürt sinemasından gerçeklik, bir özgürlük sorunudur." Fakat bir farkla; burada kastedilen Kürt toplumunun (bir ülkeye ve idareye sahip olmak anlamında) siyasal özgürleşmesi değil. Sinemacıların nasıl bir rejim altında üretmeye çalıştıkları da değil... Özgürlük sorunu, sinemacıların nesnel koşullar karşısında zihinsel özgürlüğüdür. Ki bu bir tarz demektir. Prodüksiyonu, festivali, ödülü, takdiri, toplumsal ve siyasal beğeniyi hedeflemeyen sinema yapmak... Yani doğrudan doğruya sanatın özüne ve kudretine yoğunlaşarak üretmek gibi, Kürt sinemacıların da bir tarz, bir sinema yaratabilmesinin böyle bir özgürleşmeyi gereksindiğini düşünüyorum. İşte o özgür sanat üretimi, o özgür koşullarda yaratılacak olan sinema, o filmlerin oluşturacağı tarz, Kürt sinemasının gerçekliği olabilir. Buna, "hakikat arayışı" da diyebilirsiniz. 🌙

Dîlberê îro seher avête min du dox

Dîlberê îro seher avête min du dox

Yek li sîne yek li dil da lew ji min tèn ax û ox

**Ah û oxên min ji dil tèn lê ji ber tîra qizil tèn
Yan ji kovanên di kul tèn jê dizêt her xûn û zox**

**Xûn ji dil co co rewan tê wek 'eqîq û erxewan tê
Lê ji dest selwa ciwan tê ew şepala şeng û şox**

**Ew şepala şox û şeng e kafira Rom û Fireng e
Dame ber cotek xedeng e zalimê kuştim bi dox**

**Zalimê kuştim şepalê nazikê qencê delalê
Bûn hîcaba zulf û xalê îdek û 'ala û tox**

**Netrik û tayên bi rêşî ê di zêr in pê ve weşî
Min du fêris dîn di pêşî mirwet û insaf yox**

**Lew heriftim ez ji meylê şubhetê sehlê we seylê
Mubhet û 'işqa di Leylê ez kırım yekser pilox**

**Dest nehêlim ez ji dînê şubhê Ferhad û Şîrînê
Wer ji ber 'işq û evînê min di rê çit ev kilox**

**Subheta çerx û sema tê wek Melê sed mubtela tê
Zemzem û ava heyatê muşterî sed şeyx û şox**

Melayê Cizîrî (1566-1640)

Gula Ba

Stargehên ser erdê, li daristanên dirikî wê hilweşe

Di demeke nêzîk de

Û çeper jî.

Û hema qet nizanin hemû avahiyên nivîsgehan dirizin

Asfalt û pez û dewar

Zêde zêde Kohelet jî

Ji zimanê gel parçeyên hûrik

Başûrên rêyên qûm ên pir çavî

Qeşa wê ji hev veqete / biqelişîne

Divê em bibin bexçevan, da ku

Di navbera qelîştokên başûr de vebin.

Li bakûr bi hêsanî ji bo armanca dîtina başûriyekî / zêdetir

Ji gincirê bi toz zêdetir.

Başûr li xeleka Sphîngen

Guldankên tijî gul û Kentraus henin

Û jê...

Diherike ser şêr dibe

Ku hebûye, tenê bi pêşxezan xemilandiye,

Ji ber ku ew hemû başûr xeyal dikin

Gula ba bi mermer hatiye girtin.

Helbest: Tobias Roth

Wergera ji Almanî: Lerzan Jandil-Yildiz Çakar

Tobias Roth, di 1985an de ji dayik bûye. Nivîskar, werger û filolog e û li Munchenê dijî. Ew cara yekemîn di sala 2013an de bi pirtûka xwe ya bi navê *Ji Kewarên Hingiv* (Aus Waben) der ket ser dikê û ji wê rojê heta îro gelek nivîs ji îtalyanî, latînî û frensî wergerandin. Roth, bûrsa LCB (2010), xelata alîkarî ya Wolfgang-Weyrauch (2013) û xelata alîkarî ya hunerê ya Bayernê (2015) wergirt. Di sala 2017an de pirtûka Roth a antolojîk a bi navê *Pesna Ordega Mekanîk* (Lob der mechanischen Ente) der ket. Dîsa şîroveya ku bi Asmus Trautsch û Melanie Moller re ji bo Ovidê hunermendê eşqê nivîsandbû ji çapxaneyê Galiani Berlinê der çû. Her wiha wergera nû ya berhema Voltaire ya bi navê Fanatîkî an jî Mihemed (Der Fanatismus oder Mohammed) ji aliyê çapxaneyê mîrateyên çandî ve hat çapkirin ku Roth, bi xwe yek ji avakarên wê çapxaneyê ye.

Di bihara 2018an de pirtûka Tobias Roth a helbestan a duyem û helbesta wî ya dirêj a bi navê *Groteskên Sabbionetayê* (Grotesken von Sabbioneta) hatin weşandin.

► Wesiyeta Cemîlê Horo û daxwaziya Afirînê

ZEYNEB YAŞ

Parêzgeha Afirînê, wate Çiyayê Kurmênc ku bi dehl û rezên xwe yên darên zeytûnan, bi xêr û bereketa axa xwe, bi sirûştta xwe ya bihûştî tê naskirin, ew çend jî ji aliyê çanda gelêrî,

folklorî û hunerî ya resen ve gelek behremend, têr û tije û dewlemend e. Gelek dengbêj û hunermendên bi nav û deng yên wekî; Hesenê Gêncê, Brahîmê Tirko, Kîrkor (ermenî), Adîk (vîrtozê

tembûra Kurdî), Cemîlê Horo, Elî Tico, Babê Salah, 'Ednan Dilbirîn û hwd. lê peyda bûne û nav û dengê wan ji ser vê xakê bilind bûye.

Jiyana gelê Afirînê ya ku hêza xwe ji hilberînê, kedkarî û xwebaweriyê distand, ji demên qedîm û heta vê serdemê ji zemîna çand û hunerê re kêş û hewayek taybet peyda kiribû. Li herêma Afirînê di ber kar û barê jiyana rojane re tembûr, def û zirneya insanan li ber serê wan bûn, ji bo her bêhnvedanê klam, qise û şoreyên stranê amade bûn.

De'hwet, şahî, şevbêrkên gelê Afirînê gelek rengîn, şa û dilveker bûn. Li gorî gotina gelê Afirînê, ti mal tunebûye ku stran lê nehatine gotin, amûrjen lê peyda nebûne û dîwanên şevbêrkan lê nehatine gêrandin. Vê yekê jî dihişt ku li herêmê gelek dengbêj, dengxweş û hunermendên navdar peyda bibin. Bi destê wan, li herêmê çanda dengbêjiyê û stranbêjiyê dihate ragirtin, dewlemendkirin û geşkirin, van kesan û vê kêş û hewayê tesîreke mezin li ser huner û hunermendên herêmê dikir.

Jiyana wî

Dengbêj û hunermendê berketî Cemîlê Horo jî ji vê herêmê ye û li ser vê çandê mezin bûye, bi karîna û şîyanê xwe ev çand pêşve buriye û bi hostatî vehonaye. Cemîlê Horo, di nav van dengxweş, dengbêjan de xwedî ciyekî taybet bû ku çî dîwana lê amade bûya qedr û qîmetê wî bilind dihate girtin. Wî dengbêjî di nav atmosferê ji huner û muzîkê têr û tije de dikir û wî bixwe jî geşkirin û belavkirina vê kulturê bi şarezayî taniya cî. Ji ber wê çendê jî jiyana wî hedar nedibû.

Cemîl Horê, Cemîlê Horo ku bi navê xwe yê resen Cemîl Reşîd e, ew kurê Horo Elî û Siltanê ye ku binemala wan bi eslê xwe ji navçeya Besnî ya bajarê Semsûrê ne. Di 10.03.1934an de li Serînceka bajarê Afrînê ya Rojavayê Kurdistanê hatiye dinyayê. Wî bi çar zimanan xwendin û nivîsandin zanibûye; kurdî (kurmancî), turkî, erebî û farisî. Cemîlê Horo, mirovekî zane û xwendewar, destbixul û kêrhatî bûye, wî tevî feqetî û stranbêjiyê dartaşî, wate xeratî jî kiriye.

Di deh saliya wî de ew danîne ber xwendina Qur'anê û bûye feqiyê Evdê Eşê li gundê Çolaqê û paşê jî bûye mirîdê Mihemedê Şêx Heyder. Demekê li gundê Çolaqê serpereştî ji 2000 mirîdên mala şêx re kiriye. Mirîdekî hewqas bawermend bûye ku carna di ayînen wan ên zahirî de bi şîşan li xwe dixist û tê gotin ku wextê miriyê jî hêştê şopa şîşeke zingarî li ser laşê wî diyar bûye.

Cemîlê Horo, ji demê zarokatiya xwe ve her meyla wî

ya stranê hebûye. Her çendî ew feqê bû jî, belam ji ber ku dengê wî xweş bû, her civata biçûyayê xelkê jê daxwaz dikir ku bistrê, lewma wî jî şêxê xwe destûrê dixwest, lê jixwe berî hingê jî ew bi dizîka ve car û baran distra. Lê paşê êdî ew dixwaze jiyana xwe tev de bixwe xizmeta karê stranbêjiyê. Rojekê dema melayê wî jê daxwaz dike ku sureyekê ji Qur'anê bixwîne, ew li şûna ayetê sirûda Filistînê dixwîne û rêka xwe ya hunerê hildibijêre.

Ew heya salên 1960î bi stranbêjiya li dawet û şahîyan, stranên folklorîk berdewam dike. Lê paşê salên 1960-65an stranên xwe yê bi nav; Memo Zîn, Salih Beg, Lo Bavo, Feteş Beg, Nayle Can, Ûsib Şer, Xana Dinê, Eyşa Îbê, Dizo, Cembelî, Xemê Zalim, Tosino, Wey Lawo, Lo Bavo (gotin û awaz yê wî ne), li bajarê Helebê, li gelek tomargehên qawan/sêlikan li ser

plakan tomar dike. Ev stran û lawik her çend folklorîk bin jî, lê ew wan bi şêwazeke taybet şîrove dike û distrê. Paşê ew bixwe jî gelek stranên çêdike ku hindêk ji wan siyasî û şoreşgerî ne û li ser lehengên kurdan gotine ku navê hindêk ji wan ev in; Leyla Qasim, Şêx Seîd, Ebro Kevan, Keça Kurda, Berzanî, Pêşmergê Kurd, Newroz, Delalê Milanî, Ay Felek, Gula Nesrînê. Ew hindêk ji van stranên xwe jî li ser qawananan dixwîne.

Cemîl Horo, di navbera salên 1960-65an de ji bo stranên xwe tomar bike çend caran jî diçe Turkiyê. Hevnasiya wî û Eyşe Şan û gelek hunermendên di yê wê demê çêdibe. Sazbendiya van stranên wî gelek caran Arif Sax û Bîlal Selman dikin û Bedir Çaglayan jî gelek stranên ku wê li ser plakan bixweyne jê re hildibijêre. Her weha ew plakên xwe yê bi navê; "Bedev (Bedew) Can", "Salih Bey

(Beg)", "Lo Lavo (Lo Lawo)", "Teyar Axa", "Mem û Zînê" bi giştî li şirketa "Urfa'nin Sesî" tomar dike.

Hunermend Cemîlê Horo bi stranên xwe yên resen û dengê xwe yê xweş li seranserî Kurdistanê deng dide. Heta wisa ku li nav Tirkiyê jî gelek hunermendên wê demê yên wekî Bîlal Selam, Neşet Ertaş stranên wî dibêjin, lê bêguman behsa wî nakin. Ne bi tenê wisa, heta vê lêkolînê jî navê Cemîlê Horo di nav Kurdistan de zêdetir bi 'Eyşe Şan re hatiye naskirin lê ya rast ew e ku wî tu carî bi 'Eyşe Şan re stranên xwe li ser plakan negotiye. Ew hunermendê ku strana Mem û Zînê bi 'Eyşe Şan re gotî hunermend Kemal Örkün e, ku ew û Cemîlê Horo ji heman deverê ne û dengê wan gelek dişibe hev. Lê piştî salên ku kaset derdikevin, hindê şirketên kasetçiyên stranên vê plaka 'Eyşe Şan û çend stranên Cemîlê Horo dixin ser kasetekê û belav dikin.

Şoreşgerî, koçberî, êş û azar...

Cemîlê Horo, digel karê hunerî xebata siyasî jî dike, ew endamê PDK-Surî bûye. Piştî ku "Partî", di sala 1965an de ji hev vediqete, ew digel PDKê dimîne. Di dema yekbûna Sûriyê û Misirê de, ew jî wekî gelek hevalên di nav "Partî"yê de tête girtin; 80 rojan îşkencê lê dikin. Piştî ku berdidin jî ji ber îşkencê rewşa wî ya tenduristî gelek xirab dibe. Lewma li Helebê diçe ser doktor, lê çima ku kurd e wî derman nakin. Paşê dîsa tête girtin, meh û nîvekê girtî dimîne. Dema tê berdan,

navê 'Ebdûl Qehreman li xwe dike û heta navên zaroyên xwe jî diguherîne û tevî malbata xwe direve, diçe Turkiyê, sal û nîvekê li wir dimînin.

Dema li Turkiyê ye hunermend 'Eyşe Şan rojekê li Entabê dişîne pey wî ji bo dawetekê û wî bi guhdaran dide naskirin. Cemîlê Horo derdikeve ser dikê, 'Eyşe Şan jê daxwaz dike ku stranekê bêje, ew jî strana "Şêx Seîd" dibêje, lewma tête girtin. Lê bi alîkariya efserekî polîsan ku ew bi xwe jî kurd e xwe ji destê polîsan xilas dike û diçe Rihayê. Ji wir jî bi alîkariya wî efserekî, tevî malbatê xwe digihînin Cizîra Botan gundê Êlxanê. Soxîne de bi rêkekê xeberê bo nasên xwe yên ji partiyên başûrê Kurdistanê re dişeyne, paşê jî digel hin pêşmergeyan derbaşi başûrê Kurdistanê, Zaxoyê dibin û li Zaxoyê akincî dibin. Li şarevaniya Zaxoyê dest bi karê çavdêriyê dike. Sal û nîvekê li wir dimînin. Piştî ku Tevgera Sererast (El-Hereke El-teshîhiye) li Sûriyê hikum bi destê xwe ve tîne, bera'eta kesên surgun bûne derdixin, ji ber vê hindê Cemîlê Horo tevî malbata xwe careke din vedigere Sûriyê. Piştî ji başûrê welêt vedigere, li bajarê Helebê, li Taxa Hulika Jorîn akincî dibe, lê dûre li gelek gund û bajarên Sûriyê digere. Dawiyê li bajarokê Cindirêsê yê Herêma Afirînê bi cî û war dibe, baxçeyekî hinaran dikire, lê nikare debara xwe pê bike û neçar dimîne ku cardin karê dartaşiyê bike.

Piştî ku ew li Cindersê akincî dibe, careke din, bi navê Cemîl Necar diçe Tirkiyê da ku stranên xwe tomar bike, lê dîsa tête girtin û derdora 16

rojan di girtîgehê de dimîne, ku tê berdan wî tînin gundê Mîdan Ekbesê, li ser sînorê di navbera her du dewletan û berê wî didin Sûriyê.

Hunermendê nemir, geh ji ber sedemên madî, geh ji ber hizra xwe ya siyasî û netewî, geh jî ber peydanekirina delîveyê ji hunera xwe re her goçer û derbederiyê dijî. Ji ber nexweşiyekê wî emeliyat dikin, lê paşê lê hay dibin ku kezeba(mêlak) wî werimiye. Ew navê "Kula Leklekê" li nexweşiya xwe dike û bi vî navî jî stranekê davêje ser xwe. Ji ber nexweşiyê di 19.09.1989an de diçe ser dîlovanîya xwe. Melayê mizgefta Cindirêsê jî ber gotinên xelkê ku ew yekî "stranbêj û meyxur" bûye termê wî naşo, ji ber vê çendê kesûkarên wî termê wî dişon û wî li goristana Henên a gundê Meşalê û havîngeha Kefircîna Afirînê, alîgor dikin.

Cemîlê Horo, li dû xwe, bi dengê xwe yê bêhempa û resen, ji klam û stranên bab û kalan, ji stran û klamên ku wî bixwe çêkirî, bêtirî 50 kaset û 15 plakan tomar kirine ji bilî yên ne tomakirî.

Hunermend Cemîlê Horo, wekî ku ev roj û aqûbeta bi serê Afirînê de hatî dîtibe, berî mirina xwe wesiye tê li zarokên xwe dike û dibêje ku; "Ger rojekê Kurd azad bûn, bila digel hunermend û şa'îran, bi sema û lîlanê, werin ser gora min û bang li min bikin û bêjin: Rabe!.." ☺

Ji Berhevkarîya:

- Pîr Rustem, 2007 û Hozan Emîn, 2008
- Ji ser zarê; Dengbêj û Hunermend, Bavê Salah, 2013

Çîroka ‘Teyrê Hesinî û Zarokê Çavasîman’

OMER DILSOZ

Ev çendek bû kelecaneke mezin ketibû dilê dayika reben, bi Xwedêdana zarokê wê re xêr û bereketa malê jî zêde bûbû. Darên zeytûnan ji her salê bêhtir ber girtibûn.

Li çend kîlometir aliyê dî yê serxetê, li bajarêkî mezin, di apartmanên malên pîlotan de kelecaneke dî hebû. Zarokê wan ê çavasîmanî ev çendek bû, bi ta û ba bû. Dibirin ser kîjan tixtorî jî ti hedara sebî nebû. Heçku bedbûnek şîn hatibû û xwe di nav çavên wî tîfalî de bicih kiribû.

Li nava xaniyê wan ê di nav bîstanê zeytûnan de tîqetîqa zarokê çavasîmanî hemû perperikên Çiyayê Kurmênc li xwe dihewandin. Gava şînoyê bozik dikenî, te digot qey tav hezar rengine dî li rengên xwe dipêçe. Li apartmana superparastî, li wî bajarê mezin, sebîyê çavşîn ê bozik, ji ta û bayê hinavan nedihewiya.

Wê şevê dîsan wezîfeyêke taybet jê re hatibû ragihandin. Jixwe ew bazê ezmanan bû. Wî, bo ala û dewleta xwe ya ‘pîroz’ nîviya ezmên ji Xwedê standibû û bi firoka xwe cirîdanê pê dikir. Wî, “mekteba herbê ya hewayî” bi pileya herî baş bidawî kiribû. Ew serkeftîtirîn pilotê “artêşa mezin” bû. Ji wî re “teyrê hesinî” digotin. Tu hedef ji fira wî nikaribû bifilite! Wî kêrî şikeft û baregehên ‘xayînan’ bi erdê re nekiribûn jajî! Ew şanaziya yekîneya xwe ya bijarte bû.

Gava ji mala xwe ya her kuncikê wê bi ala, wêneyên dewleta mezin tijî derketî, nîviya

şevê çend kêlî hildabûn. Dengê girîna zarokê wî welê tal û dijwar bû, heçku erd dixwar asîman bi ser de dadikir. Lê “wezîfe” bo wî “pîroztir” bû û guhê xwe ji dengê girîna zarokê xwe re dada.

Li binê xetê, li wî alî, li wî xaniyê nav darên zeytûnê, zarokê çavşîn, ketibû xeweke şîrîn. Dayika wî ew danî nav landikê, bêhna wî kişand kezeba xwe û nezanî çima lê wê gavê xeweke şîrîn kete çavên wê. Bîstek dî bi gixegixa zarokê xwe re hişyar bû. Tirsiyabû. Xewneke reş dîtibû, lewre jî zarokê xwe hilda bersînga xwe, devê wî xist pêşîrê û di ber re jê re lorand: Lorî lorî berxê mino, lorî lorî dilê minoo!”

Û pîlotê qehreman jeta xwe ajot û di reşetariya şevê de bédengiya ezmanê kerr çirand û wekî xezebeke reş bi ser koordînatên jê re hatine destnîşankirî de rijiya.

Bo wî her tişt bi qasî “hingaftina bişkokekê” bû: Tespît bike, nîşan bigire û lêxe! Heçku di ber kompûterê leyîzekê bilîze. Wî tenê li bişkokê dixist! Çi karekî masûmane û hêsan bû! Di çend deqeyan de ew li cihê destnîşankirî bû. Temet bişkokekê nêzî hedefa xwe bûbû.

Ji nişkê ve xilmaşa xewê, dilê wî bihûrand. Ew çî ye îja! Çavên şîn ê ezmanî yê zarokê wî hatin ber çavan. Çend kêlik bûn. Bi xwe ve hat, got: “Nalet be, ev çî bû?” Paşê hate bîrê ka çend ji zarokê xwe hez dike, di dilê xwe de got: “Ew ewle ye. Niha di nivîna xwe ya germ de, di apartmana xwe ya superparastî de, wekî melekekî razaye.” Çirkek rehm çiziya

dilî lê ew rehm li ber xezeba wî di cih de miçiqî. Wezîfe! A girîng: al û welat in! Weha got û bi xezebeke reş pê li bişkokê kir. Li jêrî, alavên êgir wekî reqsa stêrkan jê re hat. Û bi lez çerxek da teyareya xwe û bi wê şanaziya bicihanîna "wezîfeya pîroz" vegeheriya baregeha xwe.

Gava pîlotê me li malê vegeheriya, berbanga sibê hêdî hêdî kifş dibû. Bêdeng derî vekir û

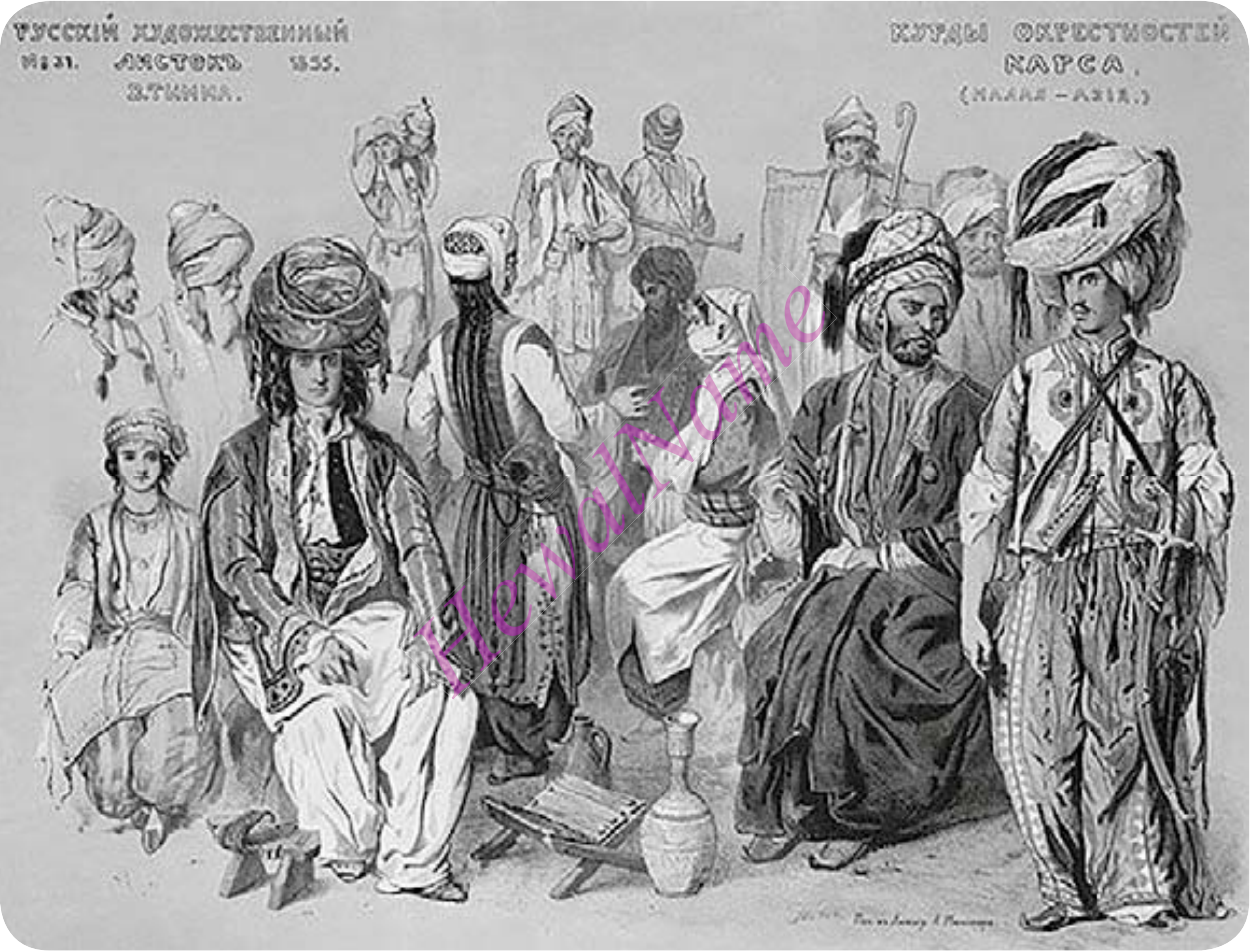
kete hundir. Xaniyê ewle! Bi qîjîna jina xwe re bêyî ku pêlavên xwe bêxe kete odayê. Zarokê çavasûmanî li ser nivînan... Çavên şîn, xwîn pêketibûn. Çi tixtoran çî çare jê re nedîtibû. Çavên şîn li asîmanan dinêrt û niqitên sor ên xwînê ketibûn ser. Xwînê di dev û difna zarokê re avêtibû der.

Xaniyê di nav darên zeytûnan de niha kavil bû. Zarokê çavasûmanî li ezmanê şîn dinêrt. Teyare şîn bûbû. ♪

Çarlıktan Sovyetlere Kürtlerin kısa tarihçesi

-1-

OKAY DEPREM

Kürtler-Rus İmparatorluğu, 1855

Kürtler temel olarak bir Ortadoğu halkı olarak bilinir ve bu coğrafyadaki en kadim ve başat milletlerden biri sayılır. Sırasıyla Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşasalar ve son birkaç on yılda Avrupa'ya göç eden bir-iki milyonluk bir kitleyi içerseler de, doğal olarak

yaşadıkları büyük coğrafyanın kapsamı bununla sınırlı değildir Kürt halkının. Tabii anavatanları olan bölgeden ayrılmak suretiyle Kürtlerin nispeten yakın tarihte yaşadıkları ikinci esas bölge Güney Kafkasya'dır. Önce bugünün Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan toprak-

larına ve Orta Asya'ya, sonra da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasını takip eden yıllarda Krasnodar Eyaleti ilk ve başta olmak üzere, Rusya Federasyonu'nun merkezi kray ve vilayetlerine göç ettiler. İran ve Türkiye istikametleri üzerinden Kafkasların güneyine

adım atan Kürt aşiretlerinin toplam sayısı birkaç yüz bini geçmese de; bir halklar mozaiği olan Sovyet ülkesinde özellikle kuruluş yılları boyunca, kardeş ve akrabalarının yaşadığı diğer hiçbir coğrafya ve ülkelerde kesinlikle mevzu bahis dahi olmayan haklara kavuştular. Çarlık Rusya'sının son büyük yüzyılını, Ekim Devrimi ve rejimin kurulma dönemi ile ardından gelen çalkantılı ve zorlu devirleri tecrübe eden ve en sonu 1991 sonrası sosyal karmaşasında söz konusu coğrafyada adeta sahipsiz kalan Kürtlerin öncelikle Rus İmparatorluğu zamanında Güney Kafkasya'daki tarihi serüvenlerine bakalım.

Rus Çarlığının Pers Krallığıyla (1804-1813 ve 1826-1818) ve aynı sıralarda Osmanlı İmparatorluğu ile (1806-1812 ve 1828-1829) yaptığı uzun savaşların ardından imzalanan Gülistan (1813) ve Türkmençay Antlaşmaları (1828) sayesinde Rusya'nın sınırları Kürdistan'ın kuzey doğu sınırlarına ulaşmış oldu. Rus tarihçi N.A. Xalfın bu konuda şöyle yazar: *"Rus-İran savaşlarının sona ermesiyle ve Karabağ Hanlığının Rus İmparatorluğuna bağlanmasıyla birlikte, imparatorluğun bünyesindeki halklara Kürtler de katılmış oldu."* Kürt coğrafyasının bu ufak kısmında Osmanlı ve Pers hâkimiyetlerinin zayıflaması neticesinde, geniş bölge genelinde Kürt ulusal hareketinin gelişmesi açısından kayda değer bir dinamik oluşmuş oldu. Nitekim Kuzey Kürdistan'da 19. yüzyılın ortalarına doğru

“ Kürt coğrafyasının bu ufak kısmında Osmanlı ve Pers hâkimiyetlerinin zayıflaması neticesinde, geniş bölge genelinde Kürt ulusal hareketinin gelişmesi açısından kayda değer bir dinamik oluşmuş oldu. Nitekim Kuzey Kürdistan'da 19. yüzyılın ortalarına doğru iki mühim Kürt isyanı görülecektir. Birincisi Badr-Xana liderliğinde olanı (1843-1846). İkincisi ise kendisinin yeğeni olan Yezdanşera'nın öncülüğünde gerçekleşecek olanıdır (1853-1855).

iki mühim Kürt isyanı görülecektir. Birincisi Badr-Xana liderliğinde olanı (1843-1846). İkincisi ise kendisinin yeğeni olan Yezdanşera'nın öncülüğünde gerçekleşecek olanıdır (1853-1855).

Kürtler 19. yüzyılın ilk yarısında, Kuzeydoğu Kürdistan'da giderek bağımsız bir askeri-politik faktör haline gelirken, 'Kafkasya seferi kuvvetleri' hareket bölgesinde Rus ordusu bünyesinde hatırı sayılır derecede Kürt yer almaya başlar. Bu dönemde Nahçıvan ile bugünün Ermenistan ve Azerbaycan'ının güney kesimlerinde, her Kürt kabile ve konfederasyonu kendiliğinden bağımsız birer askeri-iktisadi birim hüviyeti kazanacaktır. Bu yıllarda bölgedeki Rus birliklerinin saflarında üst düzeyde görev almaya hazır, silahlı ve tecrübeli on binlerce Kürt sa-

vaşçı bulunmaktadır. Nitekim bunların bir kısmı, yüzyıl boyunca bu hatta devam eden Türk-Rus savaşlarında, Çarlık ordusu tarafında mücadele edecektir. Kafkas cephesinde Rus ordusu ile pek çok Kürt askeri örgütlenmesi arasında fiili bir ittifak dönemi ortaya çıkmaktadır.

Çarlığın emelleri için Kürdistan stratejisti

Rusya'nın Kürdistan coğrafyasının kuzeydoğu komşusu olmaya doğru gittiği 19. yüzyılın ilk on yıllarında ayrı Kafkas Kolordusu Komutanı General Paskeviç, 3 Temmuz 1829 tarihli bir raporda şu satırlara yer vermektedir: *"Türkiye, kendi mülkü olan topraklarda yukarı, aşağı ve Batı Kürdistan'ı ihtiva etmektedir. Ancak sultanın iktidarı bu yörelerde tamamıyla deşersizdir... Batı Kürdistan bağımsız beyler tarafından idare edilirken, Yukarı Kürdistan ise son Pers-Rus Harbi'ne değin bütünüyle Erivan Serdarı'nın egemenliği altındaydı."* Rus Çarlığı'nın bölgedeki emperyal emelleri bağlamında Kürt coğrafyasını ne kadar stratejik gördüğü ve uzun erimli jeo-politik emelleri için onu kullanma arzusunu saklamayan Paskeviç raporunda şöyle devam ediyor: *"Bayazed'in (Doğu Beyazıt) tarafımızdan alınması şu kazançları sağlıyor: Stratejik bir nokta olarak kale Ermeni Vilayetine ve hatta güneye Kürdistan Dağları'na doğru olan bölgede bir kalkan işlevi görecektir. Buradaki savaşçı kabile toplulukları, kendi konumlarıyla*

▲ 19. Yüzyılda Rus Ordusu bünyesinde görev yapan bir Kürt asker

tüm yolları geçilmez kılıyorlar. Bayazed'i almamız, Yukarı Kürdistan üzerindeki etkinliğimizi pekiştirir."

Pers ve Osmanlı hanedanlıklarının Kürt halklarına karşı baskıcı ve sert politik uygulamaları neticesinde 1800'ler boyunca on binlerce Kürt doğu ve güney yönlerinden Rusya yönüne göç etmeye koyuldu. Bilhassa Gülistan Barış Anlaşması'nın imzalanmasından (1813) sonra Anadolu ve İran'dan Rus Çarlığı'na doğru yola koyulan Kürt boyları ilk etapta çoğunlukla bugünkü Azerbaycan ve Gürcistan'ın topraklarının

güneyinin bir kısmının o zamanki ismi olan 'Elizavetpol Vilayeti'ne yerleşti. 1828 tarihli Türkmençayı Anlaşması sonucunda Erivan ve Naxçıvan Hanlıklarının Pers İmparatorluğundan çıkıp Rusya'ya bağlanmalarıyla birlikte bu bölgedeki Kürtlerin önemli bir bölümü Çarlık toprakları içerisinde dağılmaya giriştiler. 1878 senesine gelindiğinde onlara, Rusya'ya henüz katılan Kars ve Ardahan illerinin Kürtlerinin de bir kısmı katılacaktı. Söz konusu on yıllarda Kürt göçmenlerin bir kısmı Aragats Dağı'nın eteklerine (Erivan İli) yerleşmeyi tercih

ederek hem hayvancılık hem de tarımla uğraşmaya başlar. Bu geniş bölgedeki Kürtlerin az bir kısmı da Tiflis başta olmak üzere Güney Kafkasya'nın büyük şehirlerine göç etmeyi yeğleyecektir.

'Kürtlere otonomi' tartışması

Güney Kafkasların 1800'lerin ilk yarısındaki meşhur Rus kumandanlarından kont İ.F. Paskeviç'e göre bölgede yaşayan Kürt aşiretler bünyesinde sayısız yardımcı süvari bulunmaktadır ve bu bakımdan onlar Asya'nın en iyisidirler ona kalırsa. Kafkas ordusunun komutanınının 11 Ocak 1829'da kendi imzasıyla yayınladığı bir raporda yöredeki Kürtleri Rus kuvvetleri açısından ne denli belirleyici gördüklerini şu ifadelerle belgeleyecektir: "... Hareketimizin geleceği için beklenen başarıları teminat altına almak bakımından Kürtleri saflarımıza çekmek durumundayız. Bu durumda her zaman bu cesur kalabalık süvari toplulukları bizim arkamızda veya kanadımızda olacaklar ve harp tiyatrosunun toprağını bütünüyle silip süpürecekler..." Bu sözleriyle Rus General Paskeviç doğru dan doğruya; bölge Kürtlerinin Çarlık Rusyası'na askeri açıdan bağlılık göstermeleri halinde meydana çıkacak potansiyelin başarısına ne denli ehemmiyet atfettiğini göstermiş oluyordu.

İran ve Osmanlı devletleri ile Rus İmparatorluğunun sınırlarının kesiştiği dağlık bölgede yaşayan Kürt nüfusun

azımsanmayacak bir oranının anti-Osmanlı ve anti-Pers yönelişi içine girmek durumunda kalmasından doğan yeni dönem beklenti ve hedefleri, kısa bir süre zarfında bir yere kadar bölgedeki Rus çıkarları ile çakışmaya başlar. 1829 yılında General Paskeviç'in inisiyatifi ile Rus imparatorunun verdiği izin uyarınca, yöredeki Kürtler arasından on bin atlıdan oluşan bir süvari müfrezesi oluşturulması kararı alınır. 1855 yılına gelindiğinde sahadaki Rus Çarlık güçleri bünyesinde 2 Kürt süvari alayı ile 4 piyade birliğinin savaştığını görürüz. 1864 yılında buradaki Rus yönetimi "*Kürt aşiretlerin idaresine dönük bir yönetmeliği*" yürürlüğe koyarak, imparatorluk yönetimi ile buradaki yeni Kürt nüfusu arasındaki ilişkileri düzenlemeye, kurumsallaştırmaya ve legalize etmeye yönelik ilk kayda değer adımı atmış olur. Söz konusu tarihi yönetmelik; Rusya Kürtlerine bölgesel-idari değil ancak ulusal bir otonomi verilmesi, Kürt nüfusunun mülkleri ve ekonomik faaliyetleri üzerinden tercihli bir vergi sisteminin hayata geçirilmesi ve halkın dinsel haklarının korunması gibi tayin edici maddeleri içeriyordu.

Rus askeri-diplomatik çevreleri 1850'lerden itibaren Kürdistan'ın etkili aileleri ve aşiretleri ile münasebetlerini geliştirmeye soyunur. Bunlar arasında, Zilyan Konfederasyonu içerisindeki Şamşadinovlar ailesi öne çıkmaktaydı. Bu sülalenin lideri Ali Aşraf-Ağa Şamşadinov, aynı

zamanda Rusya Kürtlerinin fiili ve resmi lideri sayılıyordu. Osmanlı-Rus Savaşı 1877'de patlak verince, Ali Aşraf-Ağa da 10 Mayıs tarihi itibarıyla harbe Rus Ordusu bünyesinde iştirak edecekti. 1903'te albay mertebesine getirilen Şamşadinov, 1914 senesinin sonunda tümgeneralliğe yükseltilecektir.

İran'ın kuzeybatısındaki Urmiye kentinin konsolos yardımcısı S.P. Golubinov, Rusya'nın bölgedeki stratejik emelleri paralelinde Kürtleri kazanmasının ne denli önemli olduğuna dair kendi hükümetinin belirli çevrelerini şu sözleriyle iknâ etmeye çabalar: "*Bizim çıkarlarımız çerçevesinde Kürtler Türklere (Osmanlı'ya) karşı mücadelelerinde, en azından moral anlamdan desteklenmelidir. Aksi takdirde Kürtlerin Türklere tam manasıyla boyun eğmeleri bizim yalnızca Ortadoğu'daki (İran ve Türkiye) değil ancak Kafkasya'daki prestijimizi de felaket derecesinde etkileyecektir. Bizim Kürt meselesindeki kayıtsız tutumumuz, bölgede yangın çıkmasına sebep olacak bir kıvılcım işlevi görebilir. Böyle bir yangına yol açmak ise, bizim Müslüman doğuda çağlar boyu süren tarihsel çıkarlarımızı yok edebilir. Eğer Sünnizmin ülkesinde Panislamcı propaganda başarı kazanırsa ve dahası Ruslar bütünüyle kayıtsız kalırlarsa; Türklerin, Araplar ve Arnavutlarla anlaşmak suretiyle, kendileriyle aynı inançta olan Kürtleri bastırmaları olanaklı olabilecektir.*"

Rus askeri-diplomatik çevreleri 1850'lerden itibaren Kürdistan'ın etkili aileleri ve aşiretleri ile münasebetlerini geliştirmeye soyunur. Bunlar arasında, Zilyan Konfederasyonu içerisindeki Şamşadinovlar ailesi öne çıkmaktaydı.

Olferyev'in otonom Kürdistan önerisi

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Rus devletinin bölgedeki üst düzey diplomatları tarafından Kürt sorunu ve Rusya ile Kürtler arasındaki ilişkiler hususunda yapılan yorumlar pek çok gerçeğe ve olası gelişmeye ışık tutacak mahiyettedir. Van'daki Rusya konsolos yardımcısı Olferyev bir gün kendisine bağlı üst düzey memurları çağırarak, Kürtlerle ilişkileri ekseninde Rusya'nın 'menfaatlerini' ve kendine biçtiği rolü açıklar. Kürt meselesinin Rusya için çok önemli olduğunun altını çizdikten sonra, '*otonom bir Kürdistan'ın gerekirse otonom bir Ermenistan'dan bile daha mühim olacağını*' söyler. Rusya'da Kürt sorununun küçümsenmesinin, Kürdistan'daki durum açısından kısmen zayıf bir farkındalıktan kaynaklandığını ve bu durumun da Batılı devletler tarafından kullanıldığını kaydedecektir. Diplomat Olferyev bu konuşmasında, bazı Kürt beylerine artık daha fazla dikkat ve alaka göster-

receklerine dair kendi adına söz verirken; 'Rusya'nın genel olarak doğudaki politikasını Rus insanlarına daha yakından tanıtmaya misyonuyla her olanağı kullanacağını' belirtir. Transkafkasya'da Kürt nüfusa toprak teklifi 1910 yılının şubat ayında Rus İmparatorluğu'nun Transkafkasya Valisi Kont Vorontsov-Daşkov, Dışişleri bakanı İzvolzkiy'e hitaben özel bir mektup kaleme alır. Söz konusu mektupta vali, Muhafız Albay Ali Aşraf-Ağa Şamşadinov'un liderliğinde tanınmış Kürt aşireti Şamşadinovlar için uygun bir yer aramasını tavsiye etmektedir. 'Kürtler nezdinde Rus idaresine karşı sempati meydana getirmek ve bunu güçlendirmek gerektiğini' söyleyip, 'onları toprağa bağlamak, yerleşik hale getirmek için de en güvenilir yolun bu olduğunu' dile getirmektedir. Daşkov bu amaçla yöredeki Kürt nüfusa bazı resmi arazilerin uzun süreliğine ve çok düşük bedellerle kiralanmasını ve bunun da zaman içinde kalıtsal karakter kazanması gerektiğini önerir. Bu sıralarda; soylu olmayan, dar gelirli Kürt ailelere de toprak bağışının yapılabileceği gündeme gelirken, Rusya'ya uzun süredir sempatiyle baktıkları düşünülen ve nüfusları Ermenistan'ın doğu taraflarında hatırı sayılır bir sayıya ulaşan Yezidilere yardım hususunda Erivan Valisi ısrarcıdır ve konuya özel bir dikkat ve ehemmiyet göstermektedir.

Yukarıda kısaca özetlenen bütün bu gelişmelere kar-

şın yine de Rus Çarlığının yüksek idari çevrelerinin Kürt sorunu karşısında çok da ilgili ve hassas oldukları, söz konusu öneri ve planlar noktasında çok da fazla heyecanlı oldukları iddia edilemezdi. Dahası iktidarın ilgili mercilerine Kürt politikası konusunda bambaşka, hatta tam tersi yönde tekliflerin yapıldığı da olmuyor değildi bu dönemde. Söz gelimi 1910 yılının başlarında Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliğinde danışman olan P. Şirkov, 'Osmanlı'daki

bazı Kürt aşiretlerini İran'a, Rus sınırına doğru sevk etmenin buradan hareketle de Kafkaslarda otonom bir Kürdistan kurmanın Rusya için tehlike teşkil ettiğini' ileri sürecektir. Güney Kafkasya Kürtlerinin ulusal, sosyo-kültürel ve ekonomik bakımlardan; her anlamda haklarına kavuşabilmeleri için Büyük Bolşevik Ekim Devrimi'ni ve ardından kurulacak sosyalist Sovyet iktidarını beklemek gerekecekti. Bu da yazı dizimizin gelecek bölümdeki konusunu teşkil ediyor. 🌙

▲ Pauli F. H.'nin 'Rusya'nın Halkları' (1862) kitabından, 'Kürt ve Ermeni'...

► ‘Horasan’dan geliyoruz’ demek, tarih bilmemektir!

Röportaj: BÜLENT ULUS

Araştırmacı-Yazar Faik Bulut'un Kor Yayınları'ndan çıkan '*Horasan'dan Nasıl Geldik? Alevilerin Yol Hikâyesi*' kitabı, Horasan ve Alevilik konusunu kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Kitabın hazırlık sürecinde İran Horasanı ve ilgili bazı bölgeleri gezip gören Bulut, hem coğrafyayı tanıma hem de hâlihazırda oralarda yaşayan insanlarla doğrudan temas ederek teorik düzlemde dile getirilenlerin doğruluğunu-yanlışlığını sahada görme-gözleme imkânı bulmuş. Faik Bulut, beş yıl süren bu çalışmada ulaştığı 'ilk' denebilecek bilgi ve belgeleri de okuyucuyla paylaşıyor.

Uygur bölgesine, Orta Asya cumhuriyetlerine (Afganistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan...) kadar geniş bir coğrafya. Bu coğrafyada geliş-gidişler çok olmuştur. Türk boylarının Horasan'a gelişleri 10. yüzyıla rastlar. Kürtlerin ve Arapların gidişleri çok daha eski. Şöyle ki, Arabistan'dan –ama daha çok Basra, Kербela, Kûfe, Nef civarından– yaklaşık 45 bin kişilik kitle Merv şehrine doğru yola çıkmış, sonra da burayı Emeviler döneminde askeri karargâh yapmış.

Kürt göçlerinin bir kısmı özellikle Irak'a komşu olan, yani İran'la Irak arasında yer alan, o sınır bölgelerinedir. Sadece Zağros'ta değil; Ahvaz'da, Kerman'da (Kirman) Kürtler var. Bu Kürtlerin bir kısmı Şii olarak bir kısmı da koyun-kuzu peşinden Horasan'a kadar gitmişler. 700'lü

Göç denince ilk akla gelen, istikametinin doğudan batıya doğru olduğudur. Bunda hem Orta Asya'dan Batı'ya yaşanan göçlerin hem de okutulan tarih kitaplarının etkisi olsa gerek. Son çalışmanız Horasan'dan Nasıl Geldik? kitabınızda buna

itirazınız var. Biz de bu genel geçer söylemin aksini esas alarak, Horasan'a nasıl veya neden gidildiğinin hikâyesini öğrenebilir miyiz?

Horasan denilen; sadece İran'ın Horasan'ı değil, Moğolistan'dan şimdiki

yıllar... Bugünkü Türkiye-İran sınırından, Azerbaycan'dan, Hazar Denizi'nin güneyinden bir yol takip etmişler. Bir kısmı savaşlar nedeniyle bir kısmı konargöçer olduğu için otlak peşinden gitmiş. Doğal bir gidiş. Geçim şartları ya da nerede kurtuluşu bulmuşlarsa oraya... Bir de genel olarak Emevi muhalifi Bâtınilerin, bugünkü anlamda söylersek Alevilerin, gidişi var. Bu da 700-750'ler gibi olmuştur. Tabii Horasan'da aslen orada bulunanlar var.

"Aslen orada bulunanlar var" derken, Horasan'da yerleşik Kürtler ya da o dönem için Alevi diyebileceğimiz bir kesim mi var?

O dönem Alevi diyebileceğimiz bir kesim yok. Çünkü Emevilerin olduğu zamanda hem İran Azerbaycanı hem şimdiki Azerbaycan hem de Horasan Sünni ağırlıklı ve çok az Şii gruplar var. Alevilik çok sonra giriyor bu işin içine. Alevilerin bildiğimiz anlamda gidişleri değil; o Sünni deryasında 4-5 ayrı koldan bir Alevileşme var. İnsanlar zannediyorlar ki Ehlibeytin sayesinde oralara gidiş olmuş ve Alevilik yerleşmiş. Bu doğru bir tarih bilgisi değil. Alevileri o zamanlar en çok örgütleyen Fatımi devletidir. Fatimiler de *davetçiler* denilenler de daha çok Anadolu üzerinden gidiyorlar, bir kol bu. Bir kol da Sarmatilerin –ki Sarmatiler, İsmaililer dediğimiz radikal bir köylü harekettir– 900'lü, 1000'li yıllardaki gidişi var.

Bu dönemlerde, hem inanç hem de siyaseten Abbasilere

muhaliflerin de bir gidişi var. Hz. Ali'nin torunu, Zeynel Abidin'in evlatları (onlara Zeydi deniliyor) Taberistan'a gidiyor. Ebu Müslim'le gidenler daha çok İmam bin Muhammed Hanefiye'nin oğlunun fırkası (inançsal bir oluşum). Bir de –Hasan Sabah da dahil– İsmaililer var. Bunlar sürekli bir yer değiştirme halindedir.

Moğol istilası-Timur dalgasıyla birlikte o dönemde göçüp gelenlerden birinin de Hacı Bektaş-ı Veli olduğunu görüyoruz. Oysa siz Orta Asya'da bir Bektaşilik geleneğinin olmadığını söylüyorsunuz...

Yok, hiç yok. Genel olarak "*Hacı Bektaş ve Ahmet Yesevi sayesinde Alevilik gelişti*" diyor. Bu yanlış bir görüştür. Hacı Bektaş o zaman henüz Bektaşilik öğretisine bile sahip değil. Öyle olsaydı Bektaşilik-Alevilik, Yesevilik Orta Asya'da Türkler arasında çok yaygın olurdu. Tersine Anadolu'da daha yaygın.

İran'ın bazı sınır bölgelerinde, Horasan'da Alevi gruplar –bir oba, küme gibi– var ama Bektaşiliğe hiç rastlamıyoruz. Eğer Anadolu Aleviliği gibi bir Alevilikten bahsedersen Türkmen Alevileri var. Ama çok az bir grup. Horasan'ın genel nüfusu içinde yüzde bir bile değildir.

Türkmen Alevileri var dediniz ama Türkmenlerin başlangıçta Alevi olmadıklarını söylüyorsunuz. Türkmenlerin Alevileşmesi nasıl oluyor?

İlk defa Selçuklular zamanında Sünni Müslüman olduklarında –tabii zenginleri,

aristokratları– Müslüman olmayanlardan ayırmak için kendilerine Türkmen diyorlar. Yani Türkmen, Sünni Müslümanı ifade ediyor. Ne zaman ki Anadolu'ya geliyor bu göçebeler, oymaklar sonradan Türkmen ismini alıyorlar. Osmanlı bunları iskâna tabi tutarken yeniden yerleşikleri Türkmen gösteriyor, diğerlerini göstermiyor. Aslında yerine zamanına göre değişmiş bir Türkmenlikten söz edebiliriz. Türkmenle Aleviliğin özdeşleşmesi ise son 150-200 yılın işidir. Yoksa Anadolu'da böyle bir terim yok. Anadolu Aleviliği 17 ve 18. yüzyılda bugünkü şeklini almıştır. Ondan önce Işıkçılar, Rafiziler var ama tanım olarak Aleviler yok.

O halde Kızılbaşlıkla bildiğimiz Anadolu Aleviliği farklı?

Alevilik Kızılbaşlıktan daha sonra çıkmıştır. Kızılbaşlık 15. ve 16. yüzyılın terimidir. 17. ve 18. yüzyılın terimi ise hepsini kapsayacak şekilde, Aleviliktir.

Anlıyoruz ki Horasan'da homojen bir Türklük olmadığı gibi homojen bir Kürtlük de yok. Böyle bir tabloda özellikle Kürt Alevilerinin 'Horasan'dan geliyoruz' algısı ya da bilgisi neye dayanıyor?

Bu tarihi bir yanılgıdır. Tarih bilmemenin sonucudur. İttihat Terakki döneminde devletin Kürtleri ve Alevileri, hatta Türk Alevileri asimile etmek, kendi tarafına çekebilmek için icat ettiği bir görüştür. Türkler bir defa Horasan'da değillerdi. Bugünkü anlamda

Horasan'a gelişleri 9. ve 10. yüzyıldır. Horasan daha önce boş değildi ki. Genelde Ari kavimler, Soğdlar var. Türk Tarih Tezi'ni savunanlar Hunları, Ak Hunları da "Bunlar zaten Türk'tür. Bunlar oraya geldiklerine göre zaten Türk'tür" diyorsa da öyle olmadığı çok açık. Bazen bir aristokrat grubu Türk'tür ama halk yani taban ari kavimlerdir. Bunu bütün tarihçiler söylüyor. Birinci yanlış bu. İkinci yanlış; Horasan çok geniş bir coğrafya, Türkistan, Moğolistan, Sibiryta tarafları, Orta Asya, Türki Cumhuriyetler olarak bakarsak oradan gelmişlerdir. Yani Buhara, Semerkant diye bakarsak eyvallah, oradan gelmişlerdir. Bugünkü Horasan yani İmam Rıza ziyaretgâhının bulunduğu yer olarak bakarsak yanlıştır.

Bunu ilk ortaya çıkaran Fuat Köprülü'dür. Horasan erenlerinden bahsediyor ama açıklamıyor. Daha sonra Ahmet Yaşar Ocak bu Horasan erenleri meselesini işliyor. Bir de İrene Melikoff. Melikoff tezinden döndü ama. Tabii Ahmet Yaşar Ocak da. Hepsinin işaret ettiği nokta şu: Aleviliğin çıkış, oluşum yeri Horasan değil Ortadoğu'dur. Batı İran, şimdiki Anadolu'nun belli bölgeleri, Suriye ve Irak'tır. Bu tez giderek güçleniyor ve diğer tezlerin hepsini giderek çürütüyor.

Anadolu Aleviliği dendiğinde ilk akla gelen yerlerden biri de Dersim. 10 ve 11. yüzyıllarda Dersim'de Şeyh Dilo Belincân Ocağından bahsediyorsunuz. Anadolu Selçukluları dönemindeki bir Şecerename örneği. Bu

Ocağın Dersim Aleviliği ile ilgisi var mı?

İki akademisyen Tunceli Üniversitesi'nde bir tez yazıyorlar. Belgeye, bilgiye dayalı bu tez de onaylanıyor. Resmi tarih tezlerinin doğru olmadığını, işin ucunun Ebu'l Vefa Kürdi'ye kadar uzandığını net söylüyorlar. Şecerenamenin ilk verilişi Anadolu Selçukluları zamanında. Burada Aleviliğe uymayan iki şey var: Bir, bütün şecerenamelerde peygamberden sonraki dört halife yazılıyor. Ebubekir, Osman, Ömer... Ali'yi de yazıyor ama Aleviliğin bunlarla ilgisi yok. Bu aslında bir Sünnileş-

tirme, beyin yıkama faaliyeti. Selçuklular zaten Sünni. Deyim yerindeyse yanlış kayıt. Bu şecerenameler zamanına göre iki üç defa değişmiştir. İkincisi de 12 Ocak sistemi üzerinden gitmiş. Bu 12 Ocak sistemi de Türklere olan bir sistem. Alevilere özgü bir şey değildir. Orta Asya'dan Türk boyları üzerinden gelen bu sistem Kürt aşiretlerinin bu sistem içinde denetim altına alınması ve aşiret soy kütüğünün bir anlamda bozulması anlamına geliyor. Şunu anlıyoruz: Bir, üstü kapalı bir Sünnileştirme operasyonu, iki, Türk gösterme operasyonu...

Ayrıca şecerenamelerin bir kısmını gidip Kerbela'da satın alıyorlarmış. İşin bir de bu yanı var. O nedenle her şecerename yalandır demiyorum ama doğrudur demek de tarihi gerçeklere uymuyor.

Şah İsmail'in Alevileri kazanmak için yürüttüğü bir propaganda var. Sizin de bahsetmiş olduğunuz Rıza Şehri ütopyası vb. Hatta "Şaha gitme" isteğini de görüyoruz. Peki, Osmanlıların Alevileri kazanmaya dönük bir politikası, bir çabası...

Bir politikası yok. Osman Bey, Orhan Bey zamanında İran'dan, Horasan'dan gelenleri savaşçı olarak kullanıyorlar. II. Bayezid zamanında bazı girişimler olsa da Yavuz dönemiyle birlikte Osmanlı netleşiyor; Alevi tabanına değil, Sünni tabana ihtiyaç duyuyor. Devlet katılaştıkça Sünnileşiyor, Sünnileştikçe Şeriatçılışıyor ve tutuculaşıyor. Yavuz'la birlikte Aleviler devletin, ordunun belli kesimlerinden sadece tasfiye edilmiyor, Alevilere karşı atağa geçiliyor.

Osmanlı köylüyü çok eziyor. Burada sadece Alevilere değil Sünnilere de baskı yapıyor. İşte bakıyorsunuz Celali İsyanları falan oluyor. Sünni köylü de Osmanlı'dan bizar. Şah İsmail hepsine oynuyor, sadece Alevi, Bâtını kesime oynamıyor. Deyim yerindeyse ne kadar ezilen, hor görülen varsa. Şah İsmail'in iki önemli şeyi var. Biri Kızılbaşlığı ve İmam Cafer Buyruğu var. (Bu buyruğu İmam Caferi Sadık yazmamış. Şah İsmail zamanında Pirlerden, Mürşitlerden, Kızılbaş ileri gelen-

lerden oluşan bir komisyon yazıyor. Ama adını İmam Cafer Buyruğu koyuyorlar.) Deyim yerindeyse, İmam Cafer Buyruğu Anadolu'da propaganda yapmak için bir Kızılbaş Manifestosu. İkincisi, her şeyin paylaşıldığı ortakça bir dünya sunan Rıza Şehri. Aleviler bakıyorlar ki hem Kızılbaşlık Manifestosu İmam Cafer Buyruğu var hem de eşit yaşam, Alevilerin kendilerini ifade edebilecekleri özgür bir yaşam... 'Şaha gidelim' de budur. Yani bir ütopya, yer-yüzü cenneti. Oraya gidelim. Burada baskı görüyor, hor görülüyor ama orada Alevilerin yakındığı her şey alabildiğine serbest.

Yavuz'la birlikte Alevilere yönelik bir tasfiye-kıyım politikası söz konusuysen, 1908'lerden sonra İttihat Terakki dönemiyle Alevilere yönelik "Alevilerin öz Türk olduğu" propagandası başlıyor. Politikada bir değişiklik mi oluyor?

Balkanlarda, Arap coğrafyasında kaybetmişler. Mesela teorisyenleri Baha Said var.

Alevileri 'öz Türk' olarak kabul ediyor. Çünkü onlara yarayacak vurucu güç orada kalmış. Diri değilse bile Anadolu'da Aleviler var. Tarikatlara atıp tutuyor, hakaretler falan. Diğer yandan da *bize Alevilik lazım* diyor ki onları kendi tarafına çeksin. Bu politika Cumhuriyet döneminde de devam ediyor. Dediğim gibi, bu politikayı Horasan erenleri diye ortaya çıkaran Fuat Köprülü'dür. Çünkü hem İttihat Terakki hem de yeni Cumhuriyet, Orta Asya kökenlerini yeni yeni keşfe diyorlar. Bu dönemde Ömer Seyfettin, Halide Edip gibileri bile Turan üzerine kitaplar yazmışlar. Horasan hikâyesi de bu dönem çıkıyor. Turancı demek Türk demektir zaten. Orta Asya Türk, Hititler Türk, Anadolu zaten Türk! Horasan ile Türklüğün özdeşleşmesi Cumhuriyet döneminde pekişiyor. Çok sonradan, 70'li yıllarda bu Türk Tarih Tezi sorgulanmaya başlıyor. "Tamam biz Orta Asya'dan geldik de Orta Asya boş muydu? Hiç kimse yoktu da sadece biz mi vardık? Alevilik o zaman mı vardı?" soruları sorulmaya başlanıyor.

Peki, hâlâ "Horasan'dan gelen öz Türk'üz" şeklindeki asimilasyon algılarını etkisiz kılmannın yolu yöntemi...

Horasan'ı iyi okumak lazım. Bugün *Türkmen-Türk* demek *Alevi* demek gibi bir yanlış algı var. Bunun tarihi süreçlerini iyi okumak lazım. Bir soruyla bile başlanabilir "Biz gerçekten Horasan'dan mı geldik?"

► Türklük performansının arkeolojisi!

MÜGE TUZCUOĞLU

Gündelik yaşamdaki tek bir sözcük, tek bir hareket, tek bir davranış aslında bütünen bir sisteme bağlı olabilir. Olağanın akışındaki normlarda, güçlü bir siyasete bağlı bir geçmiş aranmalıdır. Henri Lefebvre, kapitalizm çözümlemesinde önemine dikkat çeker ve 'gündelik'in toplumu yönetmenin de bir tarzı olduğunu söyler. Sıradan, 'masumane' gündelik işleyişler, koca bir sömürü mekanizmasının parçaları olarak karşımıza çıkar.

Gündelik yaşamın simgelerinin sorgulanması gibi, tarih de aynı süzgeçten geçmelidir. Toplumların ve bireylerin karakterlerini, imkân ve olanaklarını belirleyen temeller, neden bir tarih yazımından ortaya çıkmasın ki! Sadece siyasi çıkarların değil, aynı zamanda toplumu yönetmenin ara yollarını, sapaklarını, çıkmaz yollarını, ve belki de en doğrusu, kestirme yollarını sorgulamak gerekiyor.

Kadınlara baktığımızda görebileceğimiz bir merceğe gibi! Toplumun oluşturan tüm öğelerin cinsiyet rollerine göre düzenlendiğini fark etmek... Bu

“ Bir başka çarpıcı nokta ise, Türklük performansı sergileyen kişi veya kişilerin, bir tür yüzleşme haliyle suçu devamlı başkalarına atma çabasının temellendirilmesi olarak okunabilir.

rollerin, başka katmanlarca/kimliklerce de belirlenebileceğini tahmin etmek... Farklılıklar üzerinden eşitsizlikler yaratmak ne de olsa bu iktidarlara özgüdür.

Barış Ünlü, işte bu sorgulamalarla “Türklük Sözleşmesi” adlı kitabına götürüyor bizi. Yrd. Doç. Dr. Ünlü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki görevinden KHK ile atılan bir akademisyen. Beyazlık/Siyahlık çalışmaları ve özgün dersleri üzerine de tanınıyor Ünlü. Dipnot Yayınevinden çıkan çalışmasında, “Türklük Sözleşmesi” adı verdiği sözleşmenin “oluşumu, işleyişi ve krizi”ni anlatıyor.

Bu sorgulamasını kişisel bir deneyimine bağlıyor Ünlü. Kürt sorunu konusunda ne kadar duyarlı olsa da karşılaşmaları, yüzleşmeleri sonucunda, ne kadar inkâr edilse de bir Türklük/Beyazlık/Erkeklik olduğuna vurgu yapıyor. Bu kimliklerin bir imtiyazlar bütünü ile dolu olduğunu ve ‘sözleşme’ dışına çıkanın “cezalandırılacağını” tarihsel arka planı ve örnekleriyle birlikte gösteriyor. Kitabın bir diğer etkileyici boyutu ise Türkiye’nin kuruluş sürecinde, önce başta Ermeniler olmak üzere gayri müslüm-

lere, ardından da Müslüman olmasına karşı baş kaldıran Kürtlere yönelik ‘sözleşmeler’in eklenmesiyle bir ‘Türklük Sözleşmesi’nin oluştuğunu kanıtlamasıdır.

Suçu kendinden olmayana yıkmak!

Ünlü, bu çalışmasında ‘İrksal Sözleşme ve Cinsel Sözleşme’yi baz aldığını belirtiyor. Bu sözleşmeleri, Türkiye özelinde bir kimlikle bağlantılandırarak tezini ortaya koyuyor. Kişisel deneyimlerden koca bir tarihi külliyata kadar, birlikte okunduğunda çok da haksız değil! Zaten çalışmasında da hem Türkiye kuruluş sürecini bu sözleşme bakışıyla yeniden değerlendiriyor, hem de mülakatlar ile kişisel deneyimleri irdeliyor.

Sosyoloji doktorasına da sahip Ünlü, özellikle duygular sosyolojisine de sık sık değiniyor. Hissettiklerimizi yaşama, ideolojilere, kuramlara nasıl bağlayacağımızı da gösteriyor. Sıklıkla vurguladığı gibi *görme ve görmeme, duyma ve duymama, bilme ve bilmeme, ilgilenme ve ilgilenmeme, duygulanma ve duygulanmama* “haklarının” kimlerde olduğuna bakıyor. Bunlar ile “*kişinin güç hiyerarşisindeki etnik ve sınıfsal pozisyonu arasında yakın bir ilişkisellik*” olduğuna dikkat çekiyor.

“Türklüğü”, bu çalışmasında, “*farklı toplumsal sınıflara ve ideolojik aidiyetlere göre farklılaşsa da, sınıflar üstü ve ideolojiler üstü ortaklık gösteren, tavır alma hali*” olarak tanımlıyor Ünlü. Ve çalışmanın kurgusunda, Türklüğün tarih

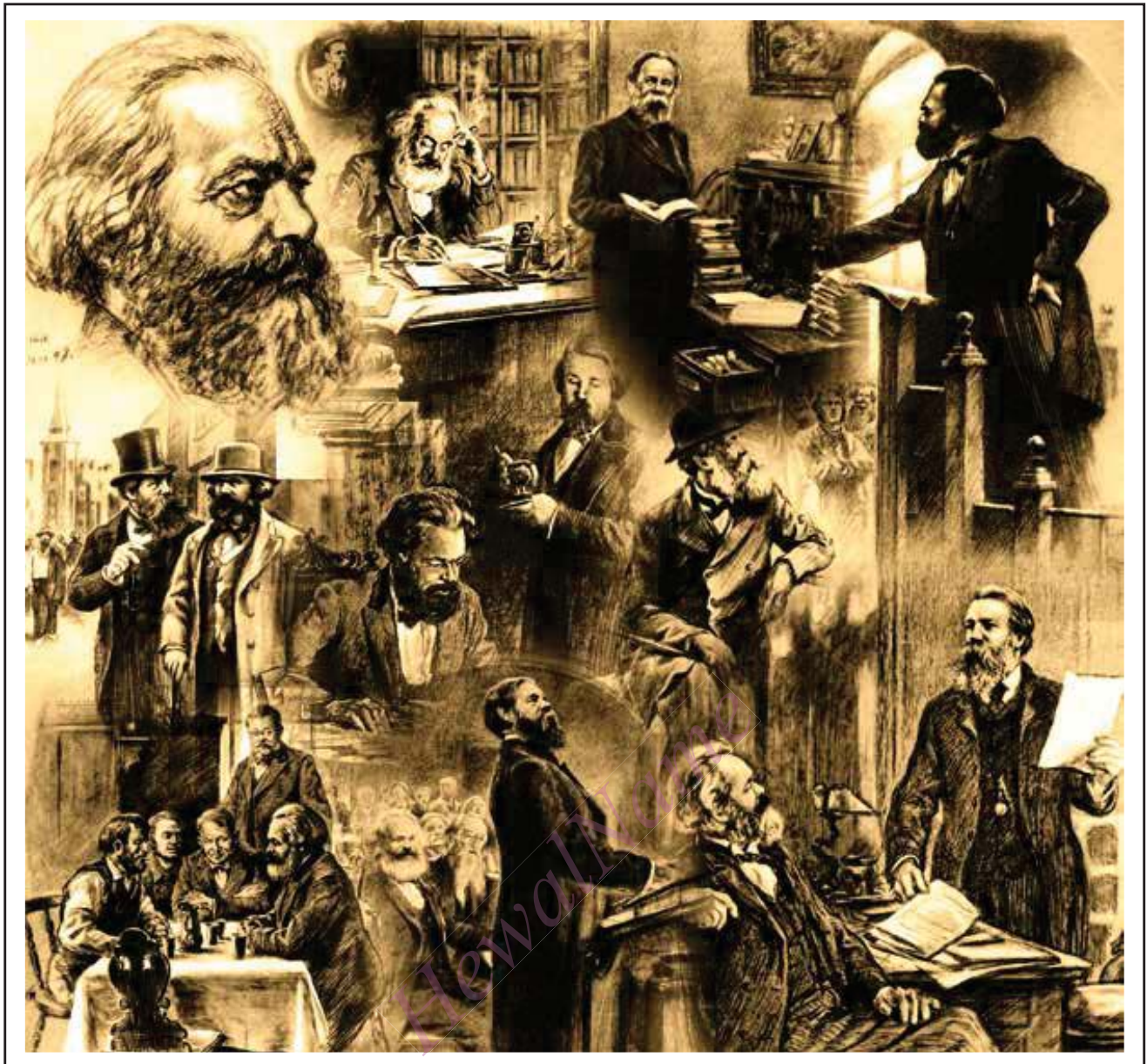
boyunca güçlü imtiyazlara sahip olduğu aktarılıyor, tabii ki Müslümanlığı ile birlikte. Yoksul bir Türk köylüsünün imtiyazları ne olabilir ki sorusu, bir Ermeni’ye veya Kürde çarpınca dağılıyor, bu kitabın sayfalarında. Tıpkı zengin bir kadının ne aşağılanması olacak ki sorusu gibi... Gündelik yaşamdaki her utanma hali, kitabı okudukça, an be an gözünüzün önüne yeniden yeniden geliyor. Yaşadığı anda bir yanlışlık/çarpıklık olduğunu fark edip de belki adlandıramadığınız pek çok duyguyu bir tarihe kurgulanmış haliyle bu kitapta anlamlandırabiliyorsunuz.

Bir başka çarpıcı nokta ise, Türklük performansı sergileyen kişi veya kişilerin, bir tür yüzleşme haliyle suçu devamlı başkalarına atma çabasının temellendirilmesi olarak okunabilir. “Suçu”, kendinden olmayana yıkmak, kendini onun dışında tutmak, sorumluluktan kurtulmak ve yüzleşme hali olarak deşifre ediliyor.

Yaşatılan tüm bu süreçleri bir de bu perspektiften okumak gerekiyor. Fanon okurken, bir bakışın ne anlama geldiğinde aydınlanıyorsanız; Arendt okurken, bir cümlenin nasıl okunması gerektiğini adlandırabiliyorsanız; Barış Ünlü’yü okurken de bu aydınlanmayı yaşayabilirsiniz. İçimizdeki kimliğin hangi imtiyazlara denk düştüğünü, hangi yollara çıktığını, aşmaya çalıştığımız şeyin taa içimizde başladığını ve dönüşümü oradan başlatmamız gerektiğini de...

İyi okumalar... 🌙

Marxê Nemir*

FRIEDRICH ENGELS

Ji bo bîranîna 200. rojbûna Marx, em axavtina rêhevalê wî Engels a ku di 22ê adara 1883an de li ser gorawî kiriye, bi kurmancî diweşînin.

Roja 14ê Adarê, piştî nîvro, saet di sisê kêma çarîk de, ji ranyarên ku dijîn ê herî mezin, êdî nema dikaî birame. Piştî du xulekên ku me wî bi tena sere xwe hiştibû, gava

em ketin jûra wî, me ew di palgehê xwe de bi rehetî rûniştî, lê heta hetayê di xew de dît. Çawa Darwîn zagona geşedana xwezaya organîk dîtibû, Marx jî zagona ge-

* Ev axavtina Friedrich Engels ji aliyê **Îsmail Dîndar** ve hatiye wergerandin

‘ Ji ber ku Marx berî her tiştî şoreşger bû. Dixwest bi awayekî destek bide rûxandina civaka kapîtalîst û saziyên dewletê yên ku encamên kapîtalîzmê ne. Dixwest alîkariyê bide rizgariya proleteriyaya modern a ku hişmendiya xweyî û hişmendiya şert û mercên rizgariya xwe jê wergirtiye.

şedana dîroka mirovî dîtibû. Ango berî ku mirov bi siyaset, zanyarî, huner, ol û hwd. mijûl bibin, divê pêşî bixwin, vexwin, bisitirin û kincan li xwe kin. Di dawiyê de, hilberîna amûran rêbaza jiyânê û bi vî awayî, asta geşedana maddî ya miletekî yan ya serdemek ku saziyên dewletê, ferasetên ku hiqûqî, huner, heta ramanên olî yên mirovên navborî ku li ser vê bingehê pêkhatibûn û li gorî vê, ev hemû ne mîna ku heta niha dihate kirin, lê berevajî li ser vê bingehê divê bête gotin, ew kirûya bingehîn ku heta niha bi hezaran vîrrên bîrdozî hatibûn ximandin dît.

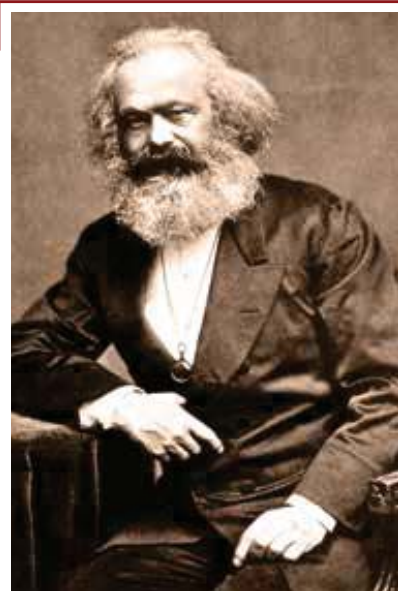
Li ne tenê ev qas. Marx, rêbaza hilberîna kapîtalîst a roja me û weke encama vê jî zagona tevgera taybet a civaka bûrjûwa jî dît. Vedîtina zêdebarî (bi tirkî: artı değer), vê rastiyê derxiste holê. Halbûkî bi qasî aborînasên (ekonomîst) bûrjûwa, hemû lêgerînên rexnegirên sosyalist jî, di nav tariyê de winda bûbûn.

Du encamên bi vî rengî, têra jiyankê dikirin. Xwezî bi wî kesî ku bidestxistineke wisa bibe para wî/ê. Lê Marx, di

her qada ku lêgerîn kir, (hejmara van qadan pir e û yek ji wan jî ne serpillî ye) heta di qada matematîkê jî, encamên xweser bi dest xistin.

Weke zanyarekî ev bû. Lê di çalakiya wî de, ya pir girîng qet ne ev bû. Ji bo Marx zanist, hêzeke ku dîrokê çalak dikir, hêzeke şoreşger bû. Kêfa ku ji bidestxistineke zanist a teorî de ku bika-ranîna wî çiqasî ne pêkan be jî, çiqasî xwerû be; gava ku bidestxistineke ji bo sanayiyê yan jî ji bo geşedana dîrokî bidestxistineke rasterast xwediyê girîngiyeke şoreşger bûya, kêfa ku jê werdigirt tişteki cuda bû. Bi vî awayî Marx, geşedana bidesxistinên di qada elektrîkê de û di van rojên dawî de xebatên Marcel Deprez, bi baldariyê bêhempa dişopand.

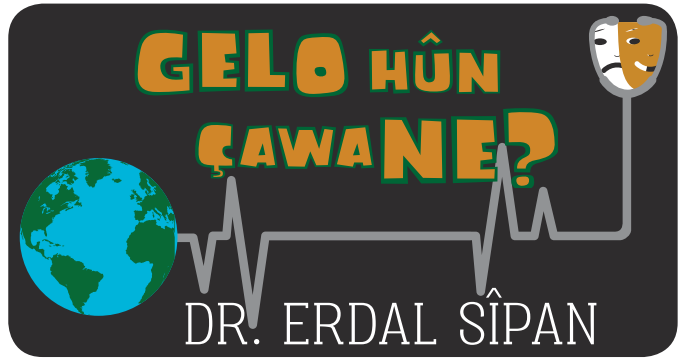
Ji ber ku Marx berî her tiştî şoreşger bû. Dixwest bi awayekî destek bide rûxandina civaka kapîtalîst û saziyên dewletê yên ku encamên kapîtalîzmê ne. Dixwest alîkariyê bide rizgariya proleteriyaya modern a ku hişmendiya xweyî û hişmendiya şert û mercên rizgariya xwe jê wergirtiye. Bergeha wî ya rast, ev bû. Şer (têkoşîn) qada ku herî zede jê hez dikir bû. Bi azweriyê bêhempa, bi berxwedan û serketî têkoşiya. Di 1842yan de, destek da 1. Rheinische Zeitungê, di 1844an de, da Worwartsa li Parîsê, di 1847an de, da Deutsche-Brusseler-Zeitunga li Brukselê, di 1848-1849an de, da Neue Rheinische Zeitungê, ji 1852an heta bi 1861ê li New York Tribuneê nihêrî. Ji bilî van,

çapkirina gelek broşurên têkoşînê, heta avakirina lûtkeya berhema wî Komeleya Kedkarên Navneteweyî, li Parîs, Bruksel û Londonê xebitî. Heke tu tişteke di nekirina jî, encamên ku xwediyê wan bi wan serbilind e.

Marx, ji ber vê yekê bû mirovê ku herî zêde jê nedihate hezkirin û dihate reşkirin di dema xwe de. Bi qasî rêvebiriyan mutlaqiyetî, hikumetên cumhuriyetî jî ew qewirandin. Bûrjûwayên paşverû û demokratên pirole ji bo ku wî di çavê raya giştî de reş bikin, wî bifetisînin, bihev re diketin pêşbaziyê. Wî qet guh nedida wan, mîna tevna pîrê ji ser rîya xwe diavêt, tenê di rewşên mecbûrî de bersiv dida. Ji madenên Sibîriyayê heta Kaliforniyayê, li her devera Ewropa û Emerîka belav bû, kete dilê bi milyonan şoreşgerên dinyayê û wisa mir. Û bi hêsanî ez dikarim bibêjim ku gelek neyarên wî yên ramanî(bîrdozî) hebûn lê neyarên wî yên kesane ewqasî tunebûn.

Dê navê wî û berhema wî jî bi sedsalan bijî! 🍷

► Feraseta tenduristiyê ya berovajîkirî

Feraseta tenduristiyê ya xwezayî çawa hatiye berovajîkirin, gel çawa jê hatiye dûrxistin? Divê ewil em li ser van pirsan bisekinin, bi berfirehî veçîrînin û dû re li gorî heqîqetê feraseta xwe ya nû ava bikin. Feraseta tenduristiyê ya ku hatiye berovajîkirin îro zêdetir berbiçav e û gihêştîye asteke xetere.

Her wiha em dikarin bêjin zanist herî zêde di qada tenduristiyê de bûye desthilatdar. Roja îroyîn pergala dixwaze hemû pirsgerêkan bi alîkariya teknîkê çareser bike. Lê mixabin pirsgerêkên tenduristiyê, çareserkirin li aliyekî hêj zêde dibin.

Tenduristî ji hêla kapîtalîzmê ve wekî meta tê dîtin, ji kelepore û dîroka xwe hatiye qutkirin. Di feraseta berovajîkirinê de ezperestî, desthilatdarî (bi taybetî jî ya bijîşkan) û zayendîperestî derketiye pêş. Ev feraset pêwendiyên komunal tune dihesibîne û zordestiya li ser xwezayê esas digre. Ev yek jî bandoreke neyînî li ser tenduristîya civakê û mirovan dîke.

Berovajîkirin di hilberîna xizmeta tenduristiyê de jî derdikeve pêşîya me. Gava em lê dinêrin îro xizmeta tenduristiyê bi tenê wekî xizmeta tibî tê dîtin û hatiye kalêrkirin. Feraseta tenduristiyê ya berovajîkirî pêwistiya civakê nade ber çavan, zêdetir li gorî berjewendiyên sermayedaran tevdiqere. Di vê ferasetê de pisporî zehf zêde derketiye pêş û di xizmetdayînê de teknoloji serdest e. Saziyên tenduristiyê wekî dikanên tîtin û li ser esasên pêwendiyên pergala kapîtalîzmê tîtin rêvebirin. Her wiha ev feraset destûr nade ku ke-

dkarên tenduristiyê û civakê derbarê tenduristiyê de fikir û ramanên xwe bêjin û bibin xwedîsoz. Ev jî cihê xwazî û dijdemokrasiya vê ferasetê radixîne ber çavan.

Wekî tê zanîn tîba nûjen bi saya serê endustriyalîzmê gelekî bipêş ketiye. Di vê qadê de gelek razemenî hatine kirin. Tenduristî wekî tiştê kirîn û firotinê tê nîşandayîn û ji bo ku zêde were firotin amûrên wekî çape-menî, medya û reklam tînin bikaranîn. Polîtîkayên tenduristiyê her tim li ser zêde firotina tenduristiyê tînin diyar-kirin. Bi vî rengî gel dixapînin feraseta xwe ya kambax xurt dikin û vêya jî wekî ya herî rast li gel didin pejiwandin. Mixabin di vî warî de bi ser jî ketine. Li aliyê din her çiqas bandora feraseta tenduristiyê ya civakî û çandî (ya otonom, xweser) kêm bûbe jî hîn heye. Hê jî qîsmeke civakê van rê û rêbazên kevneşopî tercîh dîke. Lê belê kapîtalîzmê dest avêtiye vê kelepore jî. Li ser navê tîba alternatîfê vî ke-

porê zeffkiriye û kiriye xeleka duyemîn a tîba nûjen.

Ji bo jiyaneke azad li hember êrîşên bîrdozî yên kapîtalîz mē(yên ku li dijî xweza û civakê) em dê çi bikin, çawa bijîn û ji ku dest pê bikin? Ewil divê ev pirs bi awayekî rast werin bersivandin. Modernî-teya kapîtalîst hema hema di hemû qadên jiyane de yekîtiyê bûnê li me ferz dîke. Di ziman de, di xwarin û vexwarinê de, di mezaxtinê(xerckirinê) de, di hilberînê de, di tēkiliyan de yekîtiyê xwe dide der. Ev yek tenduristîya gel xera dîke û gel hewceyî xwe dihêle. Îro bi hezaran sazî û dezgehên tenduristîyê, bi milyonan xebatkarên wê hene û di vî warî de gelek razemenî hatine kirin lê dîsa jî her diçe hejmara nexweşan zêdetir dibe. Gelo çima? Ji ber ku pêdiviyên gel esas nayên girtin, her wiha tecrube û azmûnên gel nayên dîtin û bi tenê bi mudaxaleyên sîstematik nêzî nexweşan dibin. Ev yek jî bi serê xwe dibe sedema nexweşiyên.

Em tenduristîyê bi tena serê wê nikarin bigrin dest. Beriya wê divê em pergala modernî-teya kapîtalîst veçîrînin. Wekî tē zanîn kapîtalîzm xwedî

karaktereke hegemonîk e û tēra xwe desthilatdar e. Di hemû tēkiliyên xwe de bi feraseta desthilatdarî tevdi-gere. Meriv ji xweza û civakê dûr dixê û dixwaze bi her awayî bi dewletê ve girê bide. Hemû tēkiliyên bi xwezayê re dixwaze qut bike û nahêle jiyana û xweza hevaltiya xwe bidomînin. Em çiqasî bikevin nav vê çerxê em dê ewqas ji xwe û ji rastîya xwe dûr kevin. Her wiha em dikarin bêjin zanist herî zêde di qada tenduristîyê de bûye desthilatdar. Roja îroyîn pergala dixwaze hemû pirsgerêkan bi alîkariya teknîkê çareser bike. Lê mixabin pirsgerêkên tenduristîyê, çareserkerin li alîyekî hêj zêde dibin. Ji ber ku ev derfetên heyî bi awayekî wekhev, demokratîk û samîmî nayên bikaranîn. Armanca kapîtalîzmê zêdekirina mal û milk e. Mîna hûtê sor çî derdikeve ber dihêrîne û dadiqurtîne. Desthilatdarî ji bona kapîtalê di civakê de çî tiştên hêja hebin hemû derdixê bazarê û dîke mijara danûstandinê. Gava fabrîqeyek çêdike yan jî hilberînek pêk tîne tu caran hesasiyetên civak û xwezayê nade ber çav-

van. Bajar wekî pençeşêrê roj bi roj mezin dibin, hewa qirêj dibe, daristan tēne tunekirin, cureyên sewalan kême dibin, çem û rûbar tēne gemarkirin, bermahiyên jehrî davêjin xwezayê, zibil zêde dibe, ava vexwarinê kême dibe. Di civakê de ji aliyê exlaqî ve dejenerasyonê mezin çêdike, kesên bêkar zêde dibin, enflasyon bilind dibe. Ev hemû dibin sedema felaketên mezin.

Kapîtalîzm wekî gelek deveran li Kurdistanê jî bi rē û rēbazên cuda pergala xwe didomîne. Ji ber polîtîkayên leşkerî, aborî, çandî û yên din hem xwezayê hem jî civakê zirareke pir mezin dît. Gelek gund û daristan hatin şewitandin, cih û wargeh hatin wêrankirin, bermahiyên dîrokî û çandî di bin ava bendavan de man. Welat kirin çolistan. Dîsa bermahiyên jehrî li Kurdistanê dan ser hev. Xwezaya Kurdistanê ya ku tē tarûmarkirin bandoreke neyînî li ser tevahî xwezaya cihanê jî dîke. Ji ber vê li ser rûyê cihanê ku derê li hember xwezayê qirkirin û talankirin hebe divê her kes bertek nîşan bide. Ev peywîreke bingehîn a mirovahiyê ye.

Li hember vê feraseta berovajîkirî divê demildest em pergala(feraset) xwe ya xweser ava bikin. Ji bona vê hewce ye paradîgmaya polîtîk û exlaqî esas bê girtin. Bê paradîgma çareserî nabe. Di heman demê de divê paradîgmaya me xwedî feraseteke ekolojîk be. Divê hemû xebat ji hêla kedkarên tenduristîyê û gel ve, bi hev re, bi perspektîfeke berfireh (divê kelepor û xwezayê bigre ber çavan) werin meşandin. 🍀

Osmanlıca tartışması politik kaygıyla yapılıyor!

Röportaj: SEVGİ YILMAZ

Kürtçe bağlamı 'anadil' meselesinin giderek görmezden gelindiği Türkiye'de, zaman zaman gündeme gelen bir konudur, Osmanlıcanın okullarda ders olarak okutulması... Genellikle Milli Eğitim Şuralarında ele alınan bu konu, en son Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, "Osmanlı Türkçesi'nin okullarda öğretilmesi gerekiyor" sözleriyle ilgililerin tartışmasına yol açtı. Kürtçe eğitim ve anadil sorununda olduğu gibi bu meseleye dair de sürdürülen yüzeysel ve pragmatik yaklaşımları dil bilimci Necmiye Alpay ile konuştuk. Osmanlıcaya evet mi hayır mı türünden kısır parantezlere sıkıştırılmış tartışmaların ötesinde, konunun gerçek manada bir dil-kültür tartışması zeminine nasıl oturtulabileceğinin ip uçlarını veriyor Alpay hocamız.

Osmanlıca tartışmaları neden hemen bir ilerencilik-gericilik eksenine kayıyor sizce? Meselenin tarihi derinliğine uygun bir tartışma neden yürütülemiyor?

Evet öyle oluyor. İslamcı iktidarın gerçekten hazırlık yaparak böyle bir öneri ile geldiğini sanmıyorum. "Geleceklerimizden, tarihimizden kopmuş durumdayız" diyorlar ki bu çok eski ve evet üstelik yarı doğru bir tespit. Her devrim, geçmiş ile bir kopukluk yaratır. Ben buna 'Cumhuriyet Devrimi' diyorum. Siyasi olarak zaman zaman cumhuriyetin yaptıklarına karşı bir tespit, bir çeşit kararmış gibi sunulan bir formül ortaya konuyor, arkasından dediğiniz gibi "evetçiler" ve "hayırcılar" şeklinde hiç derinliğine girmeden tartışılıyor.

Osmanlıca meselesi sadece dil meselesinden ibaret değil; çok daha geniş bir politik mesele. Siyasi İslamcı hareket temelde neyi arzuluyor, tam olarak bilmek neredeyse imkânsız. Ama en temel eğilimleri iktidarda kalmak. Osmanlıca meselesini de bunun için kullanıyorlar. Osmanlıcanın, Osmanlı döneminin, Osmanlı kültürünün vb. gündem yapılması, en azından Cumhuriyet kültürünü reddetmek için işe yarar biçim ya da bir çeşit fırsatçı formüller üretme ihtiyacına yöneliktir bence. İnanç yanının da geri planda kaldığı kanısındayım. Konuyu iyi niyetli olarak ele aldıklarını düşünmüyorum.

Meselenin tartışılma bağlamı nihayetinde gelip dil devrimine dayanıyor ve ilerencilik-gericilik kampaşması da bu temelde yürüyor. Osmanlıca öğretil-

mesini, bir kesim Cumhuriyet kültürünün reddi olarak görüyor-ken diğer kesim ise Osmanlıca ile öze dönüşün sağlanacağını, kültürel kopuşun giderileceğini iddia ediyor...

Cumhuriyetçiler geçmişi reddettiler ve geçmişteki belgelere, bilgilere, tarihsel birikime ulaşmanın aracı da yok oldu orda. Ben uygarlık kavramından çok hoşlanmam ama burada kullanayım, İslam uygarlığından Batı uygarlığına geçiş hedefi çok net bir şekilde Cumhuriyetindir. Çok radikal bir hedef bu. Gerçi Cumhuriyet'le başlamıyor ama keskin dönüş Cumhuriyet'le oluyor. Peki bunun için alfabeyi de değiştirmek zorunlu muydu? Bence zorunluya yakındı.

Dil denince (aslında bu söyleyeceğim şey benim için de çalışılmış değil ama epeydir kafamda olgunlaşan bir şey) daha çok böyle basit bir kabuk düşünüyoruz. Sözlüğüyle, grameriyle, sözcük çeşitleriyle vb... Oysa bütün

bir literatürüyle, sadece edebiyat değil, bütün alanlarda yazılmış olan her şeyiyle birlikte düşününce, karşımıza başka bir şey çıkıyor. Bunu yeni çıkacak olan dil kitabımda açıklamaya çalışıyorum. Ben buna 'dil'in kütüphane boyutu' diyorum. Edebiyat, bilim, felsefe, aşk mektubu,... Osmanlıcanın kütüphanesi neydi? Cumhuriyet devriminin ihtiyaç duyduğu kütüphaneye neydi? Bu şekilde bakarsak her şey daha netleşebilir. Osmanlı kütüphanesinde elbette Kuran-ı Kerim başta olmak üzere muhtemelen diğer kutsal kitaplar, dinsel metinler vardı. Tabii ki devlet belgeleri, arşivler, halk edebiyatının cönkleri vb. gibi Osmanlıcadan kalanlar...

Osmanlı'nın son dönemleri batıda bilimsel teknolojik devrime denk geliyor; bu da demektir ki senin kütüphanenin o devrimi de kapsamaması lazım. Ama Osmanlıcadan giderek öyle bir imkânın yok. Osmanlıca bu açıdan zenginleşmedi, dünyanın bilimsel gelişmesini kapsayan bir kütüphaneye sahip olamadı. Bilimsel teknolojik devrim Arapça harflerle, Arapça eserlerle gelmiyor, burada bir tıkanma var. İhtiyaç duydukları bilgileri Osmanlıcadan alamayacaklar.

Ayrıca bir başka önemli öge de Osmanlıca alfabesinin Arapça okumaya da imkân sağlamaması. Osmanlıca bilmek doğrudan doğruya Arap ve Fars kültürüne egemen olmayı sağlamıyor ve batıda gelişen, iyice kök salan kültürden haberdâr olmak için de

size bir yardımı yok. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in devrimi (Kemalist devrim deniyor genellikle) bir çeşit mecburiyetten kaynaklanmıştır.

Sadece alfabe değişiyor ama...

Evet, Kamile İmer ona 'dil planlaması' diyor. Bence de uygun bir terim bu ama her durumda da devrim denebilecek kadar köklü bir kopuş... Kopuş meselesinin de hem olumlu hem olumsuz yönleri var bana kalırsa. Olumlu yönü; yükselmekte olan bilim, sanat, felsefe birikiminin Batı'da oluşu, sizin de bunu Osmanlıcayla artık sağlayamamanız ve alfabe değişikliğinin o birikime ulaşmanın yolunu açmasıdır.

Dil planlamasını ulus-devlet inşası ile birlikte ele aldığımızda, Türkçe dışındaki anadillerin yok sayıldığını ve tekçiliğe doğru bir gidişin başladığını görüyoruz...

Kesinlikle! Lozan'la galiba üç azınlığa ana dilinde eğitim olanağı tanınmış. Kürtler ise azınlık değil, dil hakkı yok ve hatta giderek Kürt olma hakları da yok! Bu, Kürtler açısından bir dil kırımı oldu.

Siz değişik makalelerinizde, Osmanlıca'nın öğretilmesi gerektiğini vurguluyorsunuz. Hangi ihtiyaca yönelik öneriyorsunuz?

Osmanlıca öğretmekten ne kastettiğimizi bilmek şart. Osmanlıca'nın her yüzyılı kendine ait farklılıklar taşır. Hangi yüzyılı öğreteceksiniz, bu önemli. Dönem dönem farklılaşmış Osmanlıca. Yine Osmanlıca'yı öğretirken ne amaçlıyoruz, bu da önemli. Orta öğretimde, lise öğren-

cisinin, Osmanlıca'nın günümüz Türkçesi ile bağlantısı konusunda temel asgari bilgisi olmalı. Bunun için kaynak olarak M. Nihat Özön'ün 'Osmanlıca Sözlüğü'nün "giriş" bölümünü öneriyorum. Burada hem Osmanlıca'nın yapısını hem de Türkçe üzerindeki etkisini görmüş oluyorsunuz.

Bu neye yarar dersenez, daha iyi anlamaya, kendi dilini daha iyi tanımaya yardımcı olur. Türkçenin içerisinde Osmanlıca'nın öğeleri yaşamaya devam ediyor çünkü ve Osmanlıcadan öge kullanma eğilimi de belirli kesimlerde artıyor. Eski sözcükleri anlamıyor çocuklar, bu nedenle az önce de söylediğim gibi, örneğin divan edebiyatı anlatılırken, Özön'ün sözlüğünün giriş bölümü okutulabilir. Yalnızca divan edebiyatına giriş için değil; felsefe, Türkiye tarihi, sosyoloji, hatta bazen gazete okurken bile lazımdır Osmanlıca.

Osmanlıca sözcüklerini 'dolaşma sokma' eğiliminden bahsediliyor...

Evet, son dönemlerde artan bir eğilim bu. Ama benim kanaatim bu saatten sonra ne kadar Osmanlıca, Arapça, Farsça soksanız da Türkçeye, Osmanlıcaya dönemezsiniz. Dönemezsiniz çünkü hem yapısal olarak çok sağlamlaştı Türkçe hem de edebiyat başta olmak üzere pek çok disiplinde, az önce söylediğim anlamda, Türkçenin kütüphanesi gelişti. Türkçe literatür çok çeşitli mesleklerde epey yerleşti. Eğer Türkçeden bir sapma olacaksa bu bence İngilizce yönünde olabilir.

Çünkü değişim, birikim, yeni olan ne varsa batıdan geliyor hâlâ, Osmanlıca'nın geldiği yerlerden değil. Arap ülkeleri bile İngilizleşmekle meşguller, bildiğim kadarıyla.

Peki Osmanlıca eğitimi kim verebilir? Edebiyat, tarih öğretmenleri mi imamlar mı yoksa?

İmamlar Osmanlıca'yı bilemez ki Kuran-ı Kerim'in yazısı farklıdır. Kuran'ı Kerim'de şedde, esre vb. işaretler vardır. Kuran-ı Kerim dışı alfabe çok zordur, üzerinde işaretler yok. Bir de içerik meselesi var ayrıca... Öğrendiğiniz Osmanlıca'nın hangi metinleri temsil ettiği meselesi var. Hangi metinleri okutacaklar çocuklara? Dini metinler kolay, onlarda problem yok. Arapça da öğretecek misiniz çocuğa? Bu çocuğun hangi işine yarayacak? Osmanlıca eğitim, Arapça eğitimiymiş gibi algılanıyor. Bir de tamamen duygusal "ah ne güzel, atalarımızın dilini öğreneceğiz" halleri...

Özetle, içeriğin tartışıldığını görmedim. "Hangi dildeki hangi eser? Hangi amaçla?" bütün bu soruları sorup cevaplarını bilmek lazım...

Dolayısıyla Osmanlıca öğretilmesini reddetmemeli, içerik ve neyin amaçlandığı önemli diyorsunuz...

Evet, tek başına Osmanlıca'nın öğretilmesi tartışması çok tehlikeli. Hangi metinler üzerinden öğretilecek, o metinlerin iletisi ne? Bunlara bakmak, müdahale etmek önemli. Osmanlıca'yı giriş dersi olmalı ama sonra bu seçmeli bir ders haline gelmeli. 🌹

► İlk imparatorun laneti...

BARIŞ AVŞAR

Kiş şehrinde tahta oturduğunda, kendi tarihiyle torunununkini birleştirecek şekilde, 'ilk imparatorluk' kurucusu olmak gibi bir amacı yoktu Sargon'un. Kiş sarayında vezirliğe kadar yükselmiş 'bir bahçıvan oğlu' ve başlangıçta sadece bir saka olduğu söylenir... Vezir olduğunda ve sonra kral ortadan kaldırıldığında, yeni kral olarak buldu kendini bir gün: Sarayda darbe olmuş, kazananlar onu seçmişti!

Sargon, sadece Kiş şehrinin kralı olarak kalsa ve torunu Naram-Sin de böylece amcası ve babasından sonra dördüncü Akad kralı olamasa, muhtemelen tek tanrılı dinlerin dört kitabı çok farklı yazılacaktı. Kendisinden önceki anlatılardan bol bol yararlanan bu kitaplarda, 'iyi' ve 'kötü'yü açıklamak için başka örnekler gerekecekti. Çünkü bu kitaplarda *anlatılan 'güçlü, yenilmez, kibirli ve bütün değerlerini terk etmiş inançsız kral'* prototipi, Sargon ve Naram-Sin'in, özellikle de ikincisinin bizzat yarattığı 'imparator'du'!

Böyle bir gücün ortaya çıkması için sadece (Ur, Uruk ve sonradan kurulacak Akad'la birlikte) krallığın dört merkezinden biri olacak Kiş'in kralı olmak elbette yetmezdi. Sargon, kendisinden sonra

da devam edecek 'fetih'lerle tarihin ilk imparatorluğunu kurarak, söz konusu güce ilk ulaşan oldu. Naram-Sin ise seçimle belirlenen şehir devleti krallarının yerine soya dayalı/yarı tanrısal krallık modelinin ilk zirvesi: Kendinden sonraki bütün 'imparatorluk'ların başlangıcı... İmparatorluğu kuran Sargon olsa da 'zafer-lanet' döngüsünü ilk kez tamamlayan olduğu için 'ilk imparator' Naram-Sin olacaktır!

Bugün Louvre Müzesi'nde bulunan, İ.Ö. 2200'de 2 metrelik pempetaştan yapılmış "Naram-Sin'in Zafer Steli", bize bu 'ilk imparator'un kendisinden sonrayı tamamen değiştiren iktidarının hikâyesine dair çok şey anlatır.

İmparator, yalan ve kılıç!

Naram-Sin burada Zagros'larda yaşayan 'dağ halkı' Lullubileri yenmektedir. Sümer belgelerine göre 30 yıldan çok tahtta kalan kral, egemenliğinin ve dağın zirvesinde, elinde ahşap, boynuz ve bunlara esneklik veren bir tür yapıştırıcı ile imal edilmiş yayını sıkı sıkı tutmaktadır. Silahları en iyisindedir! Baltası ve tanrısal güce işaret eden konik boynuzlu başlığını üzerinde yükselen güneş diskleri

Naram-Sin bu kötü kehanetleri kabul etmez. Yalana ve kılıca başvurur. Ordularını da düşmanlarını da fethettiği yerlerin ve savaştığı orduların sayılarını da abartır.

İlk imparatorun laneti kendisinden sonrakilere de bulaşır. Krallıklar kurulur, yıkılır ama zalimlik edenin laneti hiç bitmez.

tamamlar. Atışını yapmış, rakibini boğazından vurmuştur. Saçları arkadan bağlı Lullubiler dehşet içinde merhamet dilerken, 'dünyanın kralı'nın muzaffer ordusu artık 'tanrılaşan' liderlerini mağrur bir şekilde takip etmektedir...

Naram-Sin'in Zafer Steli ve yaptırdığı başka bir çok eser bize hep aynı şeyi tekrar eder: Bütün dünyaya hâkim olan 'soydan' kral, karşısına çıkan bütün 'seçimle gelen' kraları yener, çünkü o tanrıdır, gerekirse tanrıların yazdığına karşı çıkarak 'yazılanı bozacak kadar' güçlüdür üstelik! Sargon'un küçük Sümer ülkesini tek bir krallık olarak yönetmesinden itibaren başlayarak Naram-Sin'in iktidarı ile son noktaya ulaşan süreçte, şehir devletlerinin 'kralı' artık 'imparator' olarak yeniden tarif edilmiştir, farklı bir anlam kazanmıştır.

Ancak buraya kadar anlattıklarımız 'resmi tarih'tir. 'Tanrı kral'ın elinden kurtulmayı başaran başka bazı kaynaklarda anlatılan 'Naram-Sin'in/Akad'ın laneti'dir: Tanrılara karşı gelip kendisini tanrılaştırarak onları kızdırmıştır. Dolayısıyla yenilgiye mahkûmdur!

Naram-Sin bu kötü kehanetleri kabul etmez. Bunu kabul etmemek için de yalana ve kılıca başvurur. Ordularını da düşmanlarını da fethettiği yerlerin ve savaştığı orduların

sayılarını da abartır, binle onbinle çarpar ve gerçek ya da hayali tüm düşmanları keser! Sonra da onların dev anıtlarını diktirir...

İnsanlığın, sonrasında nicelelerine tanık olacağı sahte propaganda makinesi çalışmaya başlamıştır!

Zalimlerin sürüp gelen laneti...

İşte bu yüzden 'yenilgiye mahkûm'dur Naram-Sin. Onun yaptıkları imparatorluğunun da sonunu getirecektir, 'Akad'ın laneti' budur. Nihayet gerçek de olur: Naram-Sin kendisine karşı çıkan büyük isyanlarla karşı karşıya kalır. Hepsini bastırır. İsyancıların, onların liderlerinin, şehirlerinin sayılarını da abarttır bu arada! Asla geri durmaz. O yenilmez ve 'şehirlere alan'dır. Gel gör ki her zafer içinde yenilgiyi de taşır...

Nihayet dünyadan göçüp gittiğinde ardında bıraktığı 'imparatorluk' kısa sürede küçülür ve önemsizleşir. Sümer ülkesi, kendisine yapılan baskı ve zulmü geri püskürtmüştür. Sahneye başka krallar çıkar. 'Naram-Sin gibi' olmak isteyen ve onun koyduğu kurallara saygı gösteren krallar... İlk imparatorun laneti kendisinden sonrakilere de bulaşır. Krallıklar kurulur, yıkılır ama zalimlik edenin laneti hiç bitmez.

Naram-Sin Zafer Steli'ne gelsek... O da Elam kralı Şutruk-Nahunte'nin ganimeti olacaktır. O da anıtın üzerinde bulunan Naram-Sin övgüsü dolu yazıtın yanına kendisi için bir yazıt daha eklettirir: Kendi lanetini! 🌙

Best û helbest

Xwînerên delal,

em careke din bi
rûpela xwe ya Best û
Helbestê li pêşberî we
ne. Me di vê

hejmarê de qismêke
helbesta bi navê
Şêrgele ya Arjen
Ariyê gewre da du
helbestvanan û

me ji wan her yekê
helbestek xwest.

Vaye em van her
sê helbestan bi hev
re diweşînin. Bo
hejmareke din bila
çavên we li rêya
rûpela me be. 🌙

Şêrgele hebûn dil mişt îman

Hêza wan hêviya kalemêran

Şêrgele hebûn bi bazbendên zêrîn

Parêzvanên Laleş û zeytûnan

Li çiyayên rûsipî sitar nehiştin ji libas reşan

Guliyên hûnayî

Lîrandinên xwedayî

Bûn dojah ji hurîperestan

Xecê Omerî

...
di binê aşûteke xezeb-spî de man
an çûn li ber pêlên aveke tezî?
xwezî ez miribûma û hew bû!
Newal bê guh diman ... û şer bû!
Çiya bê ser diman... û şer bû!
şev serjê bû bi ser rojê de...
û şer bû!

şer bû...
şer bû...
şer bû...
mirinê sere xwe çimand
li ber mirina wan
şêrgele hebûn şêr î şervan
û xewna wan xewna her kesî!

...
Arjen Arî

Go, li ser text, go, li ber bext, li ser text... Li ser textê dengbêj, li ber bextê vebêj...

Go, şa'irekî got... Go, ava kir, bi zarî kilda rist, rista kilamê; kilam, kilama şêrên mê, şêrên nêr... Go, anî şîrê şêr di eyarê şêr de; go, anî hibir, qelema şêr, di eyarê rû, şêh de.

Şêrgele/bûn, hebûn, hatibûn; hatibûn bîr û bazaran, bi beza bê; bayê şêr, şêrên li ser gêle, gêla zimên.

Hebûn şêrgele, li ser rû, rûpelên deng û dengbêj/an, şalûl û bilbilan, kew û kewçûrran. Ji tayê, ji tavhilatê bigre, heta roava, roya ku çû ava... Hebûn, hatibûn, ji Mahabadê bigre heta xoy, xoya xoybûnê...

Hebûn şêrên gêle, li ser gêlê, gêla xerman; xermana zimên, zarê şai'r, zimanê şalûl... Çi'j mêyan, çi'j nêran, şêrgele hebûn şêrgele; xaş ên mêr, xaş ên jinan, dizivirî govenda wan li ser wan gêleyan.

A. Bedîr

tarihte **gün**

di **dîrokê** de wê **rojê**

15

Gulan

Kovara Hawarê li paytexta Sûrî ji aliyê Celadet Elî Bedirxan ve hate derxistin. (1932) Di dîroka kurdan de ev yekemîn kovara bi kurdî ye ku bi tîpên Latînî derdikeve.

Hawar dergisi Şam'da yayın hayatına başladı. Celadet Elî Bedirxan tarafından çıkarılan dergi, Latin alfabesiyle yayımlanan ilk Kürtçe dergidir.

01

Gulan

Roja Yekîtî, Têkoşîn û Hevgirtinê ya Çîna Karkeran!
Îşçi Sınıfının Birlik Mücadele ve Dayanışma Günü!

27

Gulan

Dayikên Şemiyê yekemîn car li ber Lîseyaya Galasataraya Beyogluya Stenbolê çalakiya rûniştinê dan destpêkirin. (1995)

Cumartesi Anneleri İstanbul Beyoğlu ilçesindeki Galatasaray Lisesinin yayında oturma eylemi başlattılar.

28

Gulan

Hunermend Tehsîn Teha ku ji Amediyeyê bû û li dû xwe gelek berhem hiştibû li Hollandayê wefat kir (1995).

Amediyeli sanatçı Tehsin Teha Hollanda'da yaşamını yitirdi.

08

Pûşper

Di bin banê Navenda Çanda Mezopotamyayê de Teatra Jiyana Nû (TJN) li Stenbolê hat avakirin (1992). TJN'ê di dîroka xwe de 'Ta', 'Mişko', 'Generalê Teneke' 'Komara Dînan', 'Mirina Anarşîstekî' jî di nav de bi dehan lîstikên serketî pêşkêşî şanoya kurdî kir.

Îstanbul'da, Mezopotamya Kùltür Merkezi bünyesinde Teatra Jiyana Nû (Yeni Hayat Tiyatrosu) kuruldu. 'Ta', 'Mişko', 'Generalê Teneke', 'Komara Dînan', 'Mirina Anarşîstekî' gibi onlarca oyunu Kürt tiyatrosu tarihine ekledi.

14

Pûşper

Ji ber îdiaya fîlmê "Hêvî" bi dizî derxistiye derveyî Tîrkiyeyê, 7 sal cezayê hepsê ji bo Yılmaz Güney hate xwestin. (1972)

"Umud" filmini Tûrkiye dîşına gizlice çıkardığı iddiasıyla Yılmaz Güney'e 7 yıl hapis cezası istendi. (1972)

HewalName

22

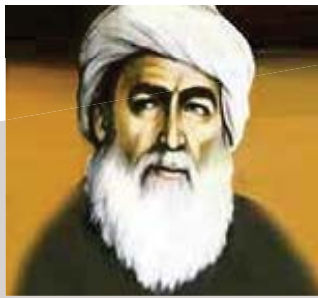
Pûşper

Piştî Kongreya Amasyayê, "Tamîma Amasyayê" ku ji bo Kurdan Otonomî pêşniyaz dikir, hate daxuyandin. (1919)

Amasya Kongresinden sonra, Kürtlere de otonomi öneren "Amasya Tamimi" yayımlandı. (1919)

29

Pûşper

Şêx Seîd û 47 hevalên wî li Amedê hatin îdamkirin. (1925)

Şêx Seîd ve 47 arkadaşı Amed'de idam edildi.

'Êdî edebiyat ê bo min bibe kar û bar'

Hevpeyvîn: REŞO RONAHI

sal cara 5. li ser navê şairê gewre Arjen Arî pêşbirka helbestan hate li dar xistin. Dosyeya bi navê Nameya Şîn a **Emerîkê Sidiqayê** ji aliye juriyê ve hêjayî xelatê hate dîtin. Dosye wê di wexteke nêz de bê çapkirin û bigihîje ber destê xwîneran. Me jî ligel vî camêrî bi taybetî li ser xelata wî û bi giştî jî li ser edebiyata kurdî sohbetek kir.

Me divê em ewilî te nas bikin. Emerîkê Sidiqayê kî ye?

Ez li gundê Dehla Elo yê bi ser navçeya Qereyaziya Erziromê ji dayîk bû me. Min dibistana seretayî li gund, xwendina xwe ya navînî li YIBO (dibistanên leyli) ya Qereyaziyê, ya amedehiyê li Qerekilîseyê kuta kir. Min li Zankoya Atatürkê ya li Erziromê, beşa mamostetiya zanistên civakî kuta kir. Ev e sê sal in ez li Erdîşê disekinim.

Belkî hinekî bi pîrsa ewil ve girêdayî be; Sidiqayê kî ye? Bi pîranî navên bavên an kalan tînan hilbijartin lê yê te navê jinekê ye. Te çima naveke bi vî rengî hilbijart?

Dayîk şî'ra hera mezin e li rûyê dinê, ku meriv bikaribe hest û hisiyata dayîkan bixwîne ew çax meriv ê şî'ra hera xweş bixwîne. Ez dibêjim ne tenê di edebiyata kurdî da, di şî'ra cîhanê tevî da kêman kesa qasî Fêrîkê Ûsivê mezin li ser dayîkan xweş honandiye. Ku dibêje;

*Dayîk, ax dayîk... şîr dide ewled,
Terrecaniya xwe jîr dide ewled.
Ewled dibe bav-
Pariyê devê xwe
Dîsa dayîka pîr dide ewled.*

Kelam nikare dayîkan t'erîf bike, ger t'erîfek hebe jî gewreyên weke Fêrîk dikarin vê bedewiyê wiha bi lêv bikin;

*Çiqasî bedew e kenê kulfetê
Wextê tev zara xwe beşer vetê.*

Sidiqayê alima ilmê xeybê ye, ew jina bedew, dilrihm, nazik û nazenîn û şewqeta rûyê dinyayê

Arjen Arî li hemberê kolonyalîzmê keleheke mêrxasiyê ye. Helbesta wî helbesteke şêr û şûr e. Ji ber wê ye giraniya xelata wî. Ne tenê kolonyalîzm, ta ji hezna 'payîza peyvê' bigre heya bedewiya 'erotîka'yê helbest nivîsandin. Gava ku ev dikir çu carî silogan û arabesk tevê helbestê nedikir.

ciya min e. Ango ciya Emerîk e. Yek ji wan dayîkên bedew ên kurdan e.

Nizanim ji min wisa tê xuyanê, ez dibêjim çu bedewî qasê dayîkên kurdan yê çalme çîl (ku çiyayên dayîka me ya mezin Kurdistanê jî çalme çîl in) nîne! Xeftanê kurmançiyê ne, bêhna kulîlkên kelama xeybê ji sing û berê wan difûre, sewta çivîkên serê sibengê li ser zar û zimanê wan qet kê mabe.

Çîroka navê min ji van xweşikên yek bû, gava ez piçûk bûm, diya min jî weke her dayîkê ku navê zarên xwe xweş dikin, navê min xweş dikir, ji min re digot "Emerîkê min, perperokê min"! Piştî salan pirtûka nivîskarê mezin Emerîkê Serdar (Destê Dê) ket ber destê min, min jî navê xwe danî Emerîkê Sidîqayê!

Baş e, ka em bêne ser meseleya xelatê. Dosyeya te ji pêşbirka Arjen Arî xelatê wergirt. Hizrên te yên derheqê Arjen Arî de çine?

Kê m zêde haya min ji xelatên edebiyatê hebû, lê min î ku bizanibûya ku ez ê rojekî xelateke edebiyatê bistînim... Nemaza ev xelat li ser navê Arjen Arî be... Nedihat xewna min! Min giraniya vê xelatê ewqas seh nedikir, ji bo min giranî û berpirsiyariyê gelek mezin e. Ev xelat ji meriv re dibe wesiyetek, mesûliyeta wesiyetê giran e. Ez wê hêviyê me û ji xwe bawer im ez ê ji vî şûn de, bi xebateke zor û zehmet ve, bi rûyekî spî vê wesiyetê bînim cî.

Ev hîsiyateke dîtir e, ku tu piştî sal û zemanan des bi xwendina kurdî dikî û paşê tu tê wê radeyê xelata rûsipîyekî şa'irê cîhanê werdigirî. Ev ji bo min şanazî û bextewariyê gelek mezin e. Şi'ra Arjen Arî bi zimanê kurdî û şî'reke ji edebiyata cîhanê bû. Ne ku ez li vira tiştêk îzbat dikim û Arjen Arî didim beramberê şa'irê cîhanê. Dixwazim çend numûneyan bibêjim, ji van numûneyan jî diyar e ku Arjen Arî çiqas mezin e. Arjen digot;

*û kûçikên xwe jî bibin, pisîk û çivîkên xwe jî
û ala xwe jî ji bir mekin efendîno,
ala xwe jî*

Dîsa di helbesteke xwe ya din de digot;

*Hewlêr im ez,
Bi mêrxasî werel
Bext be ji te re
Rextê te vala bûbe, dagire
Tivinga te qelp kiribe, xwe biajo dev
Ez û rev dujmin, ez û rev?
Hewlêr im ez Hewlêr im
Bila çekên te tev tenete be*

Arjen Arî li hemberê kolonyalîzmê keleheke mêrxasiyê ye. Helbesta wî helbesteke şêr û şûr e. Ji ber wê ye giraniya xelata wî. Ne tenê ko-

lonyalîzm, ta ji hezna 'payîza peyvê' bigre heya bedewiya 'erotîka'yê helbest nivîsandin. Gava ku ev dikir çu carî silogan û arabesk tevê helbestê nedikir. Ji ber wê şa me ku ev xelat bû para min.

Piştî te xelat wergirt nûçeyek li ser ajansa Sputnikê weşiya. Te di wê de ji bo dosyeya xwe gotibû "Helbesta ku Berken Bereh û Osman Mehmed xwendibe dêmeg tiştêk tê de heye." Maneya vê gotinê çî ye? Çima qeneta endamên din na lê bi taybet a wan muhîm bû bo te?

Maneya wê gotinê ne ku qenetanîn an qenetneanîn e. Ez ked û emega hemû endam û damezranêrên pêşbirkê bi minet dişikirînim. Mala wan bi zêr û zeynet ve ava be, ku dibin sebebê xizmeteke wiha bi qedir û qîmet! Ne tenê endamên juriyê, di van rojan de, ku van rojan bo kurdan oxirîme û tofanên giran in, ew kesên ku xwe diavêjin bin barê kelama kurdî çî xwende û çî nivîsênde qeneta min ji wan tê. Xasma ev kes endamên pêşbirka xelata Arjen Arî bin çewa qeneta min pê neyê? Ew gotin ku Osman Mehmed û Berken Bereh zêdetir tîn nasîn ji bo wan min got. Yek jî ev bû; Berken Bereh hevrêyê Arjen Arî û nifşê Tîrêjê ye, Osman Mehmed nifşê Rewşenê ye, ku îro li bakûrê welêt ev herdu nifş bûne derfeta hera mezin ji bo wêjeya kurdî.

Tu jî zanî ev sala pêncan a pêşbirkê bû. Beriya te sê kesan xelat wergirtin û dosyeyên wan hatin çapkirin. Te qet ewan dosyeyan xwend an na? Heke

te xwend fikren te çi ne derbarê wan de?

Mixabin min hîn dosyeya Narîn Yuklerê ne xwendiyê! Lê min dosyeya Selamî Esen û Yehya Omerî di roja rojîn de xwend. Ne ku ez tehlîlekî li ser dosyayên hevrêyên xwe bikim. Gelo Arjen Arî van dosyeyan bixwenda dê çi bigota? Tiştê di hesreta dil de dimîne ev e! Nabe ku gotineke giran li parxanê pesnê bixim, lê ez dikarim evî bibêjim.

'Qijikên Xêrê'... Her helbes-teka wê dîwanê, dîmeneke ji Kurdistanê xêrnedîtî! Ez di wê hêvî û baweriyê de me Selamî Esen ê gelek dergehên mezin ji şî'ra kurmancî re veke.

'Anatomîya Demsalên Zer' hezn û dilzîziya me ya her mirovane ye ku weke belgên payîzê diweşe li rû yê me. Payîz demsala şa'iran e, ez zanim Yehya Omerî yê gelek belgên darê payîzê bi ser me de biweşîne da ku haya me ji kul û kederên me çê bibe.

Tu ji kengî ve bi edebiyatê ve eleqedar î? Tu ji kîjan şair û nivîskarên hez dikî?

Ger hûn xwendinê bipirsîn ez jî nizanim, lewra tu carî min

vî tiştî bi awayeke sistematîk nedikir. Dibe xwendeyekî ne jîr û ne jî tiral bim, ê bêh-tir xweş be ku ez bibêjim xwendeyekî di hemdê xwe de me. Ger ku em guhdarkirina dengbêjan edebiyat bihesibînin, ji min be edebiyata her mezin ew e, ez bîrê fama xwe bûme û nebûme ez guhdarê Şakiro me.

Weke herkesî min jî dereng dest bi edebiyata kurdî kir. Edebiyat jî bo min perçeyekî jiyanê ye, heta ku ji destê min tê ez dixwînim. Ez bibêjim nivîsandin; ew gelekî kême, di jiyana min de mîna hobiye-ke ku ez bikim jî dibe û nekim jî dibe... Lê belê piştî vê xelatê xwendin, nivîsandin û edebiyatê bo min bibin kar û bar, ez ê her hewl bidim bixwînim û binivîsim.

Tesîra gelek şa'ir û nivîskarên li min çê bû, ez ji gelek hez dikim lê cîhê Şikoyê Hesên, Fêrîkê Ûsiv, Kawa Nemir, Arjen Arî û Berken Bereh dîtir e.

Bi ya te di edebiyata kurdî de bo şairên ciwan destekê heye yan na? Heke na sedemên vê çi ne?

Gelekî kême, tiştê heyî jî bi şexsî ye, ev jî têrê nake. Bi ya min ev alîkarî bi destên sazî û

dezgehan ve were kirin ê cîhê xwe bibîne. Belam rewş diyar e heçî saziyên ku çî karên wêjeyî an çî karên dîtir dikirin, derî li wan hate dadan. Heta gelek rêveber û xebatkarên wan hatin girtin, ketin hepsê. Bi her aliyê ve rewşa bakûr gelekî di xetereyê de ye, ev jî tesîreke mezin li ser edebiyatê dike. Alîkarî kême bû, niha hema bibêjim qet tune. Pêş-birkên wiha jî bo ku deriyekî baş vebikin, dibin derfet.

De bila ev jî pirsê dawîn be: bi ya te berê edebiyata kurdî, nemaze helbesta kurdî bi ku ve ye?

Edebiyata kurdî her tim di bin banê kovaran de pêşve çû ye, ev kovar her tim jî bo nivîskarên kurd bûne fêrgeh û dibistan ta Hawarê û Rêya Teze bigre heya roja îroyîn.

Mexsed û mirada nivîskarê kurd xema berzekerina zimanê kurdî bûye, ango her wext xwestiyê hebûna zimanê xwe îzbat bike. Lê îro xetereya mezin ew e ku bi kurdiya bajarî ve hîn tiştê tene nivîsandin. Zimanê van jî zimanekî negihîştî û xav e, têra armanca metnê nake. Gelek caran di binê tesîra asimilasyonê de dimîne ango metin bi xwe kurdî ye lê bi mantiqeke asimîle ve tê nivîsandin. Bi ya min edebiyata gelêrî ya kurdan ezemetek e. Ger em xwe bidin ser vî xîmî û edebiyateke modern li ser vî xîmî ava bikin ê edebiyateke têr û têtî ava bibe. Lazim e berê şî'ra kurdan ber bi folk-lora kurdan ve biherike.

Baş e, em spasiya te dikin û em hêvî dikin ku tu her bi kûrahiya helbesta kurdî de biçî.

Spas xweş! Mala we ava! 🌹